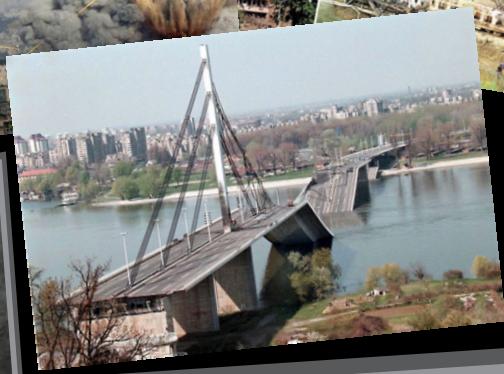

BRACO KOVAČEVIĆ

ETIKA BOMBARDOVANJA ILI BOMBARDOVANJE ETIKE

BRACO KOVAČEVIĆ
ETIKA BOMBARDOVANJA ILI BOMBARDOVANJE
ETIKE

Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomski,
socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja

Izdavač:

Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomска,
socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja,
Banja Luka

Za izdavača:

Prof. dr Duško Vejnović

Recenzenti:

Prof. dr Ivan Šijaković
Prof. dr Zoran Milošević
Prof. dr Rade Biočanin

BRACO KOVAČEVIĆ

**ETIKA BOMBARDOVANJA
ILI
BOMBARDOVANJE ETIKE**

Banja Luka
2020.

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	7
Uvod.....	13
1. Militantnost novog svjetskog poretka.....	23
Novi svjetski poredak.....	25
Geopolitika ratova za resurse.....	42
2. Humanitarne intervencije.....	73
Militarizam i rat.....	75
Balkanski sindrom.....	86
Aporije opravdanja humanitarnih intervencija.....	97
Medijska propaganda.....	124
3. Vojni humanizam u praksi.....	151
Akteri rata	153
Vojna intervencija kao zločin.....	168
Humanitarne intervencije i neodrživi razvoj.....	182
Zaključna razmatranja.....	187
LITERATURA.....	195

PREDGOVOR

*“Nemate struje za vaše frižidere,
nema plina za vaše šporete,
ne možete da idete na posao,
jer je most srušen”.*
General Majkl Šort
(Michael C. Short)

Prošle su dvije i po decenije od vazdušnih napada NATO snaga na Republiku Srpsku i dvije decenije od napada na Saveznu Republiku Jugoslaviju (Srbiju i Crnu Goru).

Bombardovanje Republike Srpske se odvijalo u periodu od 30. avgusta do 13. septembra 1995. godine, a bombardovanje Savezne Republike Jugoslavije četiri godine kasnije, u periodu od 24. marta do 10. juna 1999. godine. Bilo je to po treći put bombardovanje Srbije u XX vijeku. I sva tri puta na veliki hrišćanski praznik - prvi put na katolički Uskrs 6. aprila 1941. od strane Nijemaca, drugi put na pravoslavni Vaskrs 16. aprila 1944. od strane savezničkih aviona, i treći put 1999. godine na vaskršnje praznike od strane NATO-a.

I u slučaju bombardovanja Republike Srpske, kao i u slučaju bombardovanja Savezne Republike Jugoslavije apologete bombardovanja su isticali da su te vojne NATO intervencije samo imale za cilj „privodenje“ Srba na vojne pregovore što, naravno, nije tačno. Jer, kad bi to bili razlozi bombardovanja, zašto je ono bilo nelegalno i nelegitimno? I, zašto su se bombardovanjem ubijali civili, u orvelijanskom novogовору nazvano „koletaralnom štetom“, i zašto se brutalno razarala infrastruktura, energetski i proizvodni kapaciteti, kulturne, sportske, religijske i druge institucije?

U Zalivskom ratu je za samo pet nedelja ispaljeno gotovo 300 Tomahawk krstarećih raketa. U bombardovanju Republike Srpske i Savezne Republike Jugoslavije učestvovalе su Tomahawk rakete, kao i borbeni avioni, nosači aviona, itd. Izvedeno je hiljade borbenih letova s ciljem bombardovanja vojnih i civilnih ciljeva, bačeno je hiljade tona eksploziva, a

korištena je i zabranjena municija sa osiromašenim uranijumom, te kasetne bombe. Ne zna se tačan broj ubijenih civila i poginulih, kao ni tačan broj nestalih osoba.

Uništavani su i oštećeni stambeni objekti, industrijske lokacije, energetski objekti (rafinerije, skladišta goriva, trafo-stanice), elektroprenosni energetski sistemi i postrojenja, telekomunikacioni objekti i emisioni sistemi, putevi i pruge, drumski i željeznički mostovi, željezničke stanice, aerodromi, bolnice, domovi zdravlja i zdravstveni centri, dječiji vrtići, škole, spomenici kulture, nacionalni parkovi i objekti pod nacionalnom zaštitom, poljoprivredni kompleksi, a napadnuta je i teritorija strane države – ambasada Kine, itd.

Razaranjem i uništavanjem ekonomskih i proizvodnih kapaciteta preko 600.000 osoba je ostalo bez posla, a 2,5 miliona bez izvora materijalne egzistencije. Pa, kada se tim brojkama dodaju i one koje se odnose na ogroman priliv izbjeglih i raseljenih lica od 90-tih godina prošlog stoljeća iz drugih republika bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, onda je jasno u kakvoj se teškoj ekonomskoj i socijalnoj situaciji našla Srbija.

Pritisci na Srbiju su nastavljeni i poslije bombardovanja: nakon bombardovanja, NATO i SAD su od Srbije oteli 10.887 kvadratnih kilometara, što iznosi 12,3% njene teritorije. Osim toga, pored teritorije, otimaju se i resursi. Otimanje teritorije i resursa od Srbije predstavlja nastavak vođenja rata protiv srpskog naroda. To je zapravo ekonomski rat, odnosno rat za resurse koji ugrožava pravo srpskog naroda na održivi razvoj.

S obzirom da je u bombardovanju uništen veliki broj vojnih i civilnih objekata i, s obzirom na ogromnu materijalnu štetu nanesenu jednoj maloj zemlji, bombardovanje je predstavljalo – ekonomski zločin.

Međutim, bio je to i politički zločin.

Bombardovanjem je data politička podrška albanskom separatističkom pokretu na Kosovu i Metohiji. Tom podrškom je oteta teritorija jedne suverene države i ostvarena dezintegracija teritorijalnog integriteta države Srbije i srušen njen suverenitet. Iako su se bombardovanje i „humanitarna

intervencija“ opravdavale tako što se tvrdilo da se provode s ciljem „sprečavanja i zaustavljanja etničkog čišćenja“, ipak se dogodilo nešto sasvim suprotno - dogodilo se stvarno etničko čišćenje Srba i njihov masovni egzodus sa Kosova i Metohije. Prema nekim podacima, od momenta dolaska KFOR-a na Kosovo i Metohiju, iselilo se 250.000 Srba, Crnogoraca i nealbanskog stanovništva.

Pravno posmatrano, „humanitarna intervencija“ NATO snaga protiv SR Jugoslavije je bila – agresija. Odluka o bombardovanju donijeta je prvi put u istoriji bez odobrenja Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija, a naredbu je tadašnjem komandantu savezničkih snaga, američkom generalu Vesliju Klarku (Wesley Clark), izdao generalni sekretar NATO-a Havijer Solana (Javier Solana). Dakle, Savjet bezbjednosti UN nije donio odluku o bombardovanju, već su tu odluku donijele države članice NATO-a iako ta odluka nije imala nikakvo uporište u međunarodnom pravu. Odluka je bila nelegalna i nelegitimna.

Korištenjem izuzetno opasnog osiromašenog uranijuma, te kontaminacijom vode, vazduha i tla uslijed bombardovanja i razaranja postrojenja, bio je ovo i medicinski zločin, odnosno zločin protiv zdravlja stanovništva jedne zemlje, naroda, pa i regionala.

Izvođenje „humanitarnih intervencija“ od strane moćnih država Zapada će neki okarakterisati kao državni terorizam. Bez obzira na definiciju, činjenica je da se „humanitarna intervencija“ pokazala kao ratni zločin.

Kao narod, Srbi su poznati po tome što lako opraštaju, a još brže zaboravljaju. Ali, NATO agresija se ne smije zaboraviti, a na to nas obavezuju ubijeni, ranjeni i nestali u vandalskom bombardovanju NATO snaga. Na to nas obavezuje i ne argumentovano i amoralno demonizovanje jednog naroda čime će mu a priori nametnuta stigma stvarati čitav niz problema u konstelaciji budućih geopolitičkih odnosa na Balkanu, u Evropi i svijetu.

UVOD

Neprijateljstvo i sukobi među ljudima i društvenim grupama predstavljaju jednu od najranijih društvenih pojava, tako da se može reći da je društvena istorija u suštini militantna, militaristička i belicistička istorija sukoba, sukobljavanja i ratovanja, a rat i predstavlja najzaoštreniji izraz postojanja čovjekovih sukoba, konflikata i neprijateljstava. Ratovanje će se i dalje nastaviti: postoje ozbiljne pretpostavke da će se u ovom stoljeću ratovi voditi oko resursa, posebno oko resursa vode. Razvijene neoliberalne kapitalističke zemlje se intezivno naoružavaju trošeći milijarde dolara na proizvodnju ubojitog oružja kako bi realizovale svoje (neo)imperijalističke militarističke interese.

Ratovi su indikatori protivrječnosti koje proističu iz sukoba različitih geopolitičkih interesa, a uz pripreme za rat idu i procesi militarizacije.

Rat u bivšoj Jugoslaviji i bivšoj Bosni i Hercegovini pokazao je veliku ekonomsku, političku, diplomatsku i vojnu moć Zapada, u kolokvijalnom izrazu poznatog pod nazivom „međunarodna zajednica“. Bio je to rat protiv Jugoslavije, rat koji je tzv. „međunarodna zajednica“ proizvela, razvijala i zaustavila. Ali, da bi ostvario svoje ciljeve Zapad je koristio poznati model „*divide et impera*“ (zavadi pa vladaj) oslanjajući se na militantne separatističke snage iznutra. U takvim izuzetno teškim konfliktnim uslovima se odvijala srpska borba za samoopredjeljenje, koja još traje, jer zavisi od volje moćnog Zapada.

Ratovi pa, prema tome, i „humanitarne intervencije“, se ne odvijaju bez propagande i medija koji su veoma moćna sredstva uticaja i donošenja određenih političkih i vojnih mjera.

U multietničkim i multikonfesionalnim zajednicama mediji mogu doprinijeti širenju ideje mira, povjerenja, razumijevanja i tolerancije, ali isto tako mogu propagandno širiti i netoleranciju, stereotipe i govor mržnje. U proteklom ratu na globalnom, kao i regionalnom području Balkana, bivše Jugoslavije i Bosne i Hercegovine, mediji nisu bili neutralni, već su bili podstrekači mržnje i jedna od zaraćenih strana u balkanskom sukobu - oni su se svrstavali na jednu stranu. U

izrazito histeričnoj demonizaciji Srba i srpstva medijski, ali i izvanmedijski, propagandni stereotipi mržnje zadobijaju posebno mjesto.

Politika preko medija propagandno utiče na javno mnjenje kako bi ga pridobila za provođenje svojih ideoloških, političkih, ekonomskih, diplomatskih i vojnih akcija. Propaganda je proces širenja informacija s ciljem ubjeđivanja osoba i društvenih grupa kako bi im se promijenili i nametnuli pogledi, mišljenja, osjećanja, stavovi. Propaganda koristi različite metode, tehnike i dezinformacije posebno, kao tehnike laganja, varanja i manipulisanja javnim mnjenjem širenjem lažnih informacija. Njen cilj je diskvalifikacija protivnika po principu „Važno je uništiti Kartaginu“ (*Delenda est Carthago*). U propagandi je još aktuelna ona Gebelsova (Joseph Goebbels) misao: „laž ponovljena hiljadu puta ostaje laž, laž ponovljena milion puta postaje istina“. Tako je bilo i još uvijek jeste u izrežiranom medijskom ratu protiv Srba.

Ne treba posebno napominjati da je, u pogledu razvijanja političke percepcije ljudi, raspirivanja mržnje i proizvodnje konflikata i sukoba, moć masovnih medija veoma velika.

Ulogu i moć medija nije moguće posmatrati mimo i odvojeno od dominantnih subjekata moći. U fašizmu, nacizmu, staljinizmu i socijalizmu je to totalitarna država (partija) koja je apsolutno kontrolisala sve oblasti društvenog života i, naravno, medije. U savremenom dobu i globalizacijskom projektovanju tzv. „novog svjetskog poretku“, to je neototalitarna „nadnacionalna država“.

Moć masovnih medija je, u pogledu političkog oblikovanja ljudi, veoma velika. „Kada bih morao da odlučim da li da imamo vladu a da nemamo novine, ili da imamo novine ali ne i vladu, bez okljevanja bih se opredijelio za ovo drugo“, napisao je Tomas Džeferson (Thomas Jefferson) 1787. godine, kada je američku štampu činilo svega tridesetak kratkih nedjeljnika koji su zauzimali izrazito stranačke interese. Šta bi tek danas rekao kada su sredstva informisanja postala treća industrijska grana u Americi sa hiljadama dnevnih i nedjeljnih

listova, specijalizovanih časopisa i radio stanica, izdavačkih kuća, televizije i *Internet-a*?

Na jednoj sjednici Senata 1966. godine senator Vilijam Fulbrajt (William Fulbright) je, u povodu rasprave o odnosu između vlade i medija, rekao: „veoma je zanimljivo da se toliki broj naših uglednih novina pretvorio gotovo u agenciju ili dodatak vlasti; da ne dovode u pitanje ili čak ne preispituju vladinu politiku“. Naravno, mediji nisu smjeli dovoditi u pitanje i preispitivati vladinu politiku jer predstavljaju cjelinu u kojoj dolaze do izražaja zajednički državni, korporativni i lični interesi; mediji nisu ništa drugo nego dodatak vlasti i instrument preko kojeg se vlast ostvaruje i opravdava.

Zahvaljujući medijskoj propagandi, rat je nazvan „humanitarnom intervencijom“ čiji je cilj da se „zaštite ljudska prava“, a bombardovanje, razaranje i ubijanje *Operacijom Saveznička sila (Operation Allied Force)*, u protivnatovskoj propagandi poznatoj pod nazivom „vazdušna kampanja Milosrdni Andeo“. Iako je uobičajen naziv akcije snaga NATO *Milosrdni andeo*, zvaničan naziv je *Operation Allied Force*, odnosno *Operacija saveznička sila*. Smatra se da je zabuna nastala zbog američkog inkliniranja prema posebnim metaforama kao što je to bilo u njihovoj varijanti – *Noble Anvil (Plemeniti nakovanj)*. Navodno je prvu pogrešku u izgovoru napravio kineski predsjednik Dijan Cemin kada je u toku posjete Italiji 25. marta 1999. godine upotrijebio naziv “plemeniti andeo” rekavši: „Najgore je što će u bombardovanju koje su Sjedinjene Države nazvale Plemeniti andeo, živote i imetak izgubiti mnogi nevini civili“. Koristili su se i drugi nazivi, kao što su: *Humani andeo*, *Moralni imperativ*, *Odlučna akcija*.

U ovoj „kampanji“ je NATO uvježbavao sistem komandovanja sastavljen od većeg broja zemalja, isprobavao savremeno tehnološko oružje i pretvarao teritorij za „odlaganje“ radioaktivnog otpada.

Poznato je da su Sjedinjene Američke Države prva zemlja i država u svijetu koja je 1945. godine provokativno u

vojne svrhe zloupotrijebila nuklearnu energiju kao oružje atomske bombe i genocida.

Napad na Hirošimu se desio 6. avgusta 1945. godine kada su Amerikanci izbacili prvu atomsku bombu pod licemjernim nazivom „Mali dječak“ (*Little Boy*). Hirošima, tada grad od oko 255.000 stanovnika, je bio jedan od malobrojnih gradova koji su bili ostali pošteđeni bombardovanja konvencionalnim oružjem. Pri visini od 9.450 metara je avion u 08:15 časova izbacio atomsku bombu koja je ekplodirala na visini od 580 metara od tla. Poginulo je oko 140.000 ljudi, a od radijacije još i više, temperatura na tlu u blizini samog centra eksplozije dostizala je i do 5.000°C, a udarni talas vjetra, brzine 800 km/h i plamene oluje uništili su gotovo sve u krugu od 13 kvadratnih kilometara. Razoren je 98% grada. Eksplozija je uzrokovala i vreli gljivasti oblak prašine i krhotina visok 15.250 metara, a dim u obliku gljive se vidio i sa udaljenosti od 560 kilometara.

Samo tri dana nakon napada na Hirošimu, 9. avgusta, su Amerikanci bacili još jednu atomsku bombu iznad grada Nagasaki. Glavni je cilj bio Micubiši koncern, ali ga je bomba promašila za više od 2 km. Bomba je eksplodirala na visini od 470 metara i ubila 22.000 ljudi, a 39.000 osoba je poginulo od posljedica radijacije, dok je još povrijeđeno 25.000. Razoren je 40% grada. Jasno je da su negativne posljedice za preživjele stanovnike bile dalekosežne i da su se morale osjećati dugo nakon toga: mnogi stanovnici tih gradova su kasnije umrli od leukemije i raznih malignih oboljenja, dok su djeca rođena poslije bombardovanja patila od ozbiljnih fizičkih oštećenja i mentalnih poremećaja.

Nakon Hirošime i Nagasakija u svijetu se dogodio veliki broj nuklearnih proba, ratova i bombardovanja, tako da su u nekim korištene i radioaktivne supstance.

U svom svjetskom pohodu štićenja „slobodnog tržišta“ *neoliberalni korporativni kapitalizam* ruši svaku moguću prepreku, bilo da se ona zove država, nacija, narod, regija, ideologija, religija, kultura. U tom pogledu je rat („*divni mali rat*“), sa upotreбom konvencionalnog, a prema potrebi i

radioaktivnog i nuklearnog oružja, efikasno sredstvo ne samo uništavanja ekonomije, infrastrukture, institucija društvenog, kulturnog i političkog sistema, nego i naknadni mehanizam kasnjeg razvijanja tržišnog prostora prodaje roba i usluga moćnih zapadnih firmi, kompanija i korporacija uz istovremeno eksploraciju („kupovanje“) jeftinih sirovina i radne snage onih zemalja čije je bogatstvo uništeno. U ideoološkom i političkom smislu to je i nastojanje da se od ratom srušenih država, obezglavljenih, denacionalizovanih i osiromašenih naroda, stvori *tabula rasa* na kojoj će neoliberalizam ispisivati sopstvenu istoriju, istoriju koja mu odgovara.

I sve to ima svoje snažno uporište u medijskoj propagandi, kao i u propagandnom djelovanju različitih agencija.

Njihov osnovni zadatak se odnosi na propagandno uticanje i kontrolisanje svjetske javnosti kako bi se opravdale preduzete militantne vojne i diplomatsko-političke aktivnosti.

Neprijateljstvo prema demonizovanoj zemlji se nastavlja i nakon vojne intervencije različitim sredstvima propagandnih manipulacija.

Rat, koji je bivšoj Jugoslaviji nametnula tzv. „međunarodna zajednica“ sa Sjedinjenim Državama na vrhu te globalne imperijalne moći, pokazao je cijelokupno licemjerje zapadnjačke diplomatičke „dvostrukih standarda“. Taj rat je „međunarodna zajednica“ ostvarila upravo zahvaljujući „trojanskim konjima“, tj. zahvaljujući nacionalističkim, separatističkim i secesionističkim snagama „iznutra“, a kojeg ne bi ni bilo da nije bilo htijenja, volje i interesa „međunarodne zajednice“. Kao što je na brutalan način zaustavila rat, isto tako je taj rat mogla i sprječiti, ali to nije bio njen istinski geopolitički cilj i interes. Stvarni cilj nije bila briga za „pučanstvo“ u Bosni i Hercegovini, ili za kosovske Albance u Saveznoj Republici Jugoslaviji, nego srpsko protivljenje ispunjenju ultimativnih neoliberalnih socijalnih i ekonomskih reformi. Ono što nije srušio Međunarodni monetarni fond svojim rigidnim neoliberalnim reformama, srušila je i uništila avijaciju bombardovanjem. Kroz ispraznu semantičku priču o

„širenju demokratije“ i „zaštiti ljudskih prava“ Zapad je retuširao i dorađivao svoj autoportret „spasitelja“ Južnih Slovena kako bi nastavio „posao na izgradnji“ novonastalih „suverenih država“ (Chossudovsky, 2008: 283).

Bez obzira na političke i diplomatske deklaracije, u suštini moćni Zapad ne nastoji da riješi probleme, nego da ih još više radikalizuje i zemlje destabilizuje.

Na primjeru Bosne i Hercegovine se mogu primijetiti razni oblici tih dezintergracija čiju je anticipaciju izrazio Kisindžer još oktobra 1995. godine rekavši: „Američka težnja ka jedinstvenoj bosanskoj državi je recept za beskrajan rat i nastavak patnji“ (Todorović, Vilić, 1997: 244).

Takva „američka težnja“, poznata po tome što ne rješava probleme već probleme proizvodi, svakako je izvor naknadnih oblika destabilizacije i konflikata.

Istorija ljudskog društva je i istorija ljudskih patnji. Posebno je to vidljivo u razvijenijim oblicima društvenog života kao što je, recimo, bio XX vijek. Upravo u tom vijeku je bilo mnogo više žrtava rata nego u prethodna četiri vijeka zajedno zahvaljujući i modernim i savremenijim tehnologijama industrijskog ubijanja ljudi korištenjem hemijskog, nuklearnog, biološkog i konvencionalnog oružja.

Ratovi su prilika tehnološkog nadmetanja u proizvodnji oružja. Dovoljno je primjer uzeti Prvi i Drugi svjetski rat i vidjeti kako se zaraćene strane bore za napredak u što bržem i efikasnijem razvoju i primjeni vojne tehnologije u industriji ratovanja, razaranja i ubijanja.

Dugo vremena su se tehnološke promjene i njihova primjena razvijale sporo. Za primjenu nekih otkrića i pronalazaka trebala su i „naprednim narodima“ čak stoljeća. „Tek kad je promena bila potpuna, čitav svet je krenuo napred“. Sada će to „biti potpuno novi svet“ (Brodel, 2007: 203).

U ovom „novom svijetu“ su se i „humanitarne intervencije“ razvijale svojim immanentnim tehnološkim tempom pretvorivši se u ubijanje, razaranje i uništavanje ekonomski infrastrukture, proizvodnih pogona i fabrika, industrijskih postrojenja, puteva i mostova, telekomunikacionih sredstava,

bolnica, zgrada, institucija medija i kulture. Po svojoj razornosti, „humanitarne intervencije“ predstavljaju određenu vrstu genocida nad narodom kome je uskraćeno od strane Ujedinjenih naroda proglašeno pravo na razvoj. Ograničeni ekonomski suverenitet i ekonomski genocid uskratio je i srpskom narodu pravo na održivi razvoj.

1.

MILITANTNOST NOVOG SVJETSKOG PORETKA

Novi svjetski poredak

Ideja o novom svjetskom poretku nikako nije nova.

Na neki način ova ideja baštini svoje porijeklo još od antičkog vremena kao, na primjer, od Platonovog diskursa o „idealnoj državi“. Zatim je prisutna u Avgustinovom konceptu „Božje države“, a Vatikan je svojom *Civitas Dei* zagovarao „novu evangelizaciju“ u okviru koje bi svijet bio podvrgnut papskoj vlasti. U enciklici *Humanae vite* papa Pavle VI je podržao ideju „uspostavljanja jednog svjetskog autoriteta“ (*publica auctoritatis universalis*), naravno, katoličkog.

U novijoj istoriji su se pojavili teoretičari koji su govorili o tome kako će se kretati istorija i razvoj društava.

U vremenu kada je Džordž Orvel (George Orwell) objavio svoju *1984* (1956. godine) mnogi su smatrali da je riječ o „negativnoj utopiji“ koja se razlikuje od djela teoretičara „pozitivne utopije“ kojoj, na određen način, pripadaju Platon, Tomazo Kampanela (Tomaso Campanella), Tomas Mor (Thomas More), Sen-Simon (Henri Saint-Simon), Furije (François Marie Charles Fourier), Robert Owen (Robert Owen) i Karl Marks (Karl Marx), zato što ne iznose projekciju „boljeg“ nego „lošijeg“ društva. Upravo, u svojoj knjizi Orvel piše o problemu hipertrofije državne vlasti, koja absolutno negira ličnosti. I bez obzira što Zamjatin u svojoj knjizi *MJ* (1920) i Haksli (Aldous Huxley) u knjizi *Vrli novi svijet* (1932) pišu o jednoj a Orvel o podjeli svijeta u tri države, svi oni zapravo ukazuju na problem etatizacije i birokratizacije svijeta u kojem je stvorena svemoć institucije Države, a u kojoj se nemoć individua ostvaruje različitim metodama kontrole misli i ponašanja, političkog iracionalizma, strogo kontrolisanog saznanja, monopola nad informacijama i onemogućavanja autonomne komunikacije među ljudima.

Za teoretičare „pozitivne utopije“ svijet će se kretati prema „boljem“ društvu („utopijski socijalisti“, Marks o

besklasnom komunističkom društvu), dok će se za teoretičare „negativne utopije“ on kretati prema totalitarnom društvu sa jednom ili tri države. Ako imamo na umu ono što se događalo nekoliko zadnjih decenija u svijetu, moglo bi se reći da smo sve bliži ostvarenju jednog apsolutnog (neo)totalitarnog svijeta.

Dakle, ideja o novom svjetskom poretku je stara ideja koja je ponovo reaktuelizovana; u stvari ona je, na različite načine, uvijek i bila aktuelna.

U našem dobu je koncept *novog svjetskog poretka* proizašao kao rezultat razgovora bivšeg predsjednika Sjedinjenih Američkih Država Džordža Buša (George Bush) sa generalom Skoucroftom (Brent Scowcroft) na čamcu *Fidelity*, a pred operaciju poznatu pod nazivom *Pustinjska oluja* s kraja XX vijeka. U nastojanju da se osvoje i eksploratišu resursi, naziv novi svjetski poredak je postao „radnim nazivom“ neoimperijalne i neoeksploatatorske politike zemalja Zapada nad nemoćnim i eksplorativnim zemljama u svijetu. Ova nadmoć uključuje ne samo ekonomsku, nego i političku, vojnu i kulturnu nadmoć ovih zemalja a ostvaruje se preko različitih međunarodnih organizacija čije je djelovanje strogo determinirano i kontrolisano.

Konceptualni okvir „novog svjetskog poretka“ implicira uspostavljanje „nadnacionalne države“ sa „nadnacionalnom suverenošću“. Upravo, o tome je govorio bankar Dejvid Rokfeler (David Rockefeller) kada je rekao: „Savremeni svijet će biti savršeniji i uravnoteženiji ako uspostavimo jednu svjetsku vladu. Nadnacionalna vlast svjetskih bankara i intelektualnih elita ima prvenstvo nad pravom naroda na samoopredjeljenje a to je načelo koje smo slijedili tokom vijekova“ (Kovačević, 1996: 13).

Ono što se sasvim jasnim iz prethodne odredbe vidi, jeste to da se „novi svjetski poredak“ temelji na uspostavljanju „svjetske vlade“ i da se vlast „svjetske vlade“ - („elite vlasti“), koju čine bankari i intelektualci (novinari, intelektualci, političari, diplomati, korporativne elite), tj. „nadnacionalne vlade“, „meta vlade“ ili „supra vlade“ - izdiže iznad nivoa vlasti nacionalnih vlada, kao i iznad međunarodnog „prava“ i prava

naroda na samoopredjeljenje. Drugim riječima, moći zagovornici uspostavljanja vlasti „svjetske vlade“ i „novog svjetskog poretka“ stoje na stajalištu tzv. „teorije ograničenog suvereniteta“: „svjetska vlada“ ima transnacionalnu, nadnacionalnu, meta ili supra suverenost (dok građanske, nacionalne države imaju ograničenu suverenost, odnosno ograničeni suverenitet). Iстicanjem stava o uspostavljanju „svjetske vlade“ ostvaruje se zahtjev koji je u djelu *De iure et pacis* (*O pravu rata i mira*) iznio Grocius (Hugo Grotius) raspravljajući o međunarodnom pravu ističući da je istomišljeništvo (npr. danas efektuirano djelovanjem Savjeta bezbjednosti OUN pod uticajem SAD) o bitnim elementima međunarodne politike osnova i jedina pacifistička nada za budući mir čovječanstva.

Apologete uspostavljanja „svjetske vlade“ tzv. „novog svjetskog poretka“ stoje na stajalištu tzv. „teorije ograničenog suvereniteta“ jer „svjetska vlada“ ima nadnacionalnu, odnosno transnacionalnu, meta ili supra suverenost u odnosu na ograničenu suverenost nacionalnih država.

Ova „svjetska vlada“ ima i različite institucije dominacije preko kojih ostvaruje svoju globalnu ekonomsku, političku, vojnu, diplomatsku, informativnu i kulturnu moć, odnosno ima različite institucije realizacije koncepta globalnog neokolonijalizma i neoimperijalizma: ne represivne (medije, „ne vladine“ i vladine međunarodne organizacije), i represivne, kao što su NATO, Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka, Međunarodni sud pravde, za kojeg se u „u američkoj javnosti“ ističe sasvim „legitim“ stav da se SAD zalažu za uspostavljanje Međunarodnog krivičnog suda pod čiju nadležnost mogu doći potencijalni zločinci iz bilo kojeg dela sveta – sem iz SAD“ (Reljić, 2011: 15-16).

Na taj način se provodi instrumentalni postupak kombinovanja disperzije „meke“ i „tvrde“ moći.

Da bi se potpunije razumjela priroda i suština projektovanog neoimperijalnog koncepta „novog svjetskog poretka“, značajno je pomenuti i spis pod nazivom *Trnoviti put*

u svjetski poredak čiji je autor Ričard Gardner (Richard N. Gardner).

U ovom djelu Gardner govori o odnosu između „novog svjetskog poretku“ i erozije suverenosti na slijedeći način: „Ako odmah ne stvorimo svjetsku vladu, ne izvršimo reviziju Povelje OUN i ne opunomoćimo Međunarodni sud pravde da ima najveću vlast - neće biti progres. Jednom riječju dom svjetskog poretku treba dizati od temelja, a ne od krova. Još neposrednije rečeno, oko pojma nacionalne suverenosti treba stvoriti obruc delimične ali stalne erozije, čime će se postići mnogo više nego zastarjelom tehnikom frontalnog napada. Neophodno je proširiti domen djelovanja oružanih snaga OUN na sve sektore globalnih ratnih žarišta... u kojima će takve snage imati zadatku patroliranja internacionalnim graničnim i ostalim demarkacionim linijama, uz nadzor slobodnih demokratskih izbora u svim zemljama i uz verifikaciju sprovođenja politike oružanog nemiješanja“ (Gardner, 1974).

Dakle, Gardner kao bitne komponente „novog svjetskog poretku“, ističe: svjetsku vladu i svjetski sud, koji će imati apsolutnu vlast, i čije će postojanje nužno dovesti u pitanje nacionalne suverenost koje su ograničene, kao što su ograničena ljudska prava i slobode. U tom smislu insistira na reviziji Povelje OUN, na proširenju djelovanja oružanih snaga OUN, te na potpunom nadzoru nad slobodnim demokratskim izborima (koji su „slobodni“ i „demokratski“ samo ukoliko su prihvaćeni kao „slobodni“ i „demokratski“ od strane projektanata i gospodara „novog svjetskog poretku“). Na taj način bi se stalno dovodio u pitanje nacionalni suverenitet.

I mada je apologeta i jedan od kreatora „novog svjetskog poretku“, bivši predsjednik Džordž Buš u svom govoru u OUN 1. oktobra 1990. godine uvjeravao svijet govoreći o „novom svjetskom poretku kao eri mira“, pokazalo se i još se uvijek pokazuje da se utemeljenje „novog svjetskog poretku“ kao poretna sile, odvija i ratom, kršenjem međunarodnog prava, ograničavanjem suverenosti država, nametanjem političkih, etničkih i vjerskih nemira i sukoba,

miješanjem u „unutrašnje stvari“ država čime se upravo dovode u pitanje i ograničavaju ljudska prava i slobode.

Izgradnja „novog svjetskog poretka“ podrazumijeva formiranje „svjetske vlade“ i „svjetskog suda“ koji će imati apsolutnu vlast i čije će postojanje nužno dovesti u pitanje ljudska prava i nacionalne suverenosti. Time se pokazuje i to da se državna suverenost i međunarodno pavo isključuju. „Iz ideje o suverenosti slijedi da je država s one strane svakog poretka, naime - iznad njega. Za onoga ko se nje drži, međunarodno pravo ne postoji“ - smatra Encesberger (Hans Magnus Enzensberger). A mi bismo dodali da, s druge strane posmatrano, potpuna dominacija međunarodnog prava, posebno volontaristički tumačeno od strane moćnih imperijalnih sila, zapravo dovodi u pitanje postojanje pojedinačne državne suverenosti. Prema tome, ideja o suverenitetu podrazumijeva pravno-političku egzistenciju države koja стоји „iznad“ pravnog poretka te držati se nje zapravo znači ne prihvati međunarodno pravo kao što, s druge strane, to znači da prihvati međunarodno pravo istovremeno znači dovoditi u pitanje ideju suvereniteta. Na taj način se suverenitet i međunarodno pravo međusobno isključuju, a da je to tako, dovoljno je za primjer uzeti odluke Ujedinjenih nacija o sankcijama narodima i državama. Naime, tim odlukama se pokazuje ne samo da se suverenitet jedne države isključuje sa međunarodnim pravom te da se ne poštuje pravo na samoopredjeljenje jednog naroda, nego i to da se stvara jedan sasvim novi tip „suverenosti“ koji bismo mogli nazvati „nadnacionalnom“, „transnacionalnom“, „metasuverenošću“ ili „supra suverenošću“ jedne nad-državne monade koja bi se, takođe mogla nazvati „nadnacionalnom“, „transnacionalnom“, „meta“, ili „supra državom“, koja se u pojmovnom, formalnom i sadržinskom smislu riječi, razlikuje od klasične (građanske ili nacionalne) države. Zagovornici uspostavljanja „svjetske vlade“ i „novog svjetskog poretka“ stoje na stajalištu tzv. „teorije ograničenog suvereniteta“.

Napomenimo to da „teorija ograničenog suvereniteta“ nije nikakvo otkriće Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija i

aktuelnog vojnog i političkog establišmenta SAD. Ona baštini svoju ideju iz vremena opravdanja sovjetske intervencije u Čehoslovačkoj. Sovjetski teoretičar Kovaljev (Kovalev), nakon vojne intervencije zemalja članica Varšavskog ugovora 1968. godine u Čehoslovačkoj, ističe da postoji opšte međunarodno pravo (koje se odnosi i primjenjuje na odnose između država sa različitim društveno-ekonomskim i političkim sistemima) i socijalističko međunarodno pravo (koje se odnosi na države sa socijalističkim uređenjem). Smatra da, ukoliko je ugrožen poredak neke socijalističke države, onda „socijalistička zajednica“ u interesu svjetske socijalističke zajednice, ima pravo na intervenciju. Upravo, Brežnev (Leonid Brezhnev) je u svoje vrijeme favorizovao doktrinu „ograničenog suvereniteta“ koja se odnosila na zemlje „istočnog lagera“, kao što to danas čine zagovornici „ograničenog suvereniteta“ proširujući njegovo značenje i važnost za cijeli svijet s ciljem očuvanja tzv. „međunarodne stabilnosti“.

Militantni intelektualci i političari zagovaraju „teoriju ograničenog suvreniteta“. Podsjetimo da je i generalni sekretar OUN Boutros Gali (Boutros-Boutros Ghali) stajao na stanovištu doktrine „ograničenog suvereniteta“, kada je rekao da je vrijeme „apsolutnog i ekskluzivnog suvereniteta okončano“ - „The time of absolute sovereignty ... has passed; its theory was never matched by reality - Vrijeme apsolutnog suvereniteta je prošlo; ta teorija nikada nije odgovarala stvarnosti“ (Iskra, 2005: 50). Ili: „Svaka država trebalo bi da bude najbolji garant ljudskih prava... Ali međunarodna akcija mora se pokrenuti onda kada se ta država pokaže nedostojnim ovakvog zadatka, kada se od zaštitnika pretvori u onoga ko zloupotrebljava prava“. I dalje: „Međunarodna zajednica mora preuzeti tu ulogu od država koje ne ispunjavaju svoje obaveze... Time, po mom mišljenju, nije ugroženo savremeno shvatanje suvereniteta“. Takođe, slično gledište o „međunarodnoj zajednici“ kao subjektu kontrole i procjene „ljudskih prava“ u zemljama svijeta, iznio je i bivši ministar spoljnih poslova Austrije Alojz Mok (Alois Mock) govoreći: „U osvit novog milenija UN moraju biti u poziciji da efikasno kontrolišu poštovanje i razvoj

ljudskih prava“. Pod izgovorom borbe za „ljudska prava“ ovu famoznu „teoriju ograničenog suvereniteta“ zagovarao je i papa Ivan Pavao II, koji je, u povodu događaja u bivšoj Bosni i Hercegovini, zagovarao tzv. „humanitarnu intervenciju“, odnosno bombardovanje i ubijanje: „Pošto se iscrpe sva djelotvorna sredstva, stupa na snagu pravo humanitarne intervencije sa svrhom da se agresora razoruža i da se ponovo uspostavi poštovanje prava ugroženog pučanstva... pravo humanitarnog miješanja u unutrašnje stvari pojedine države jače je od načela suvereniteta te iste države“. Papa je uputio riječi predsjedniku Klintonu (Bill Clinton): „Trebalo bi da bombardujete Srbe“. Osnovni razlog bombardovanja i ratovanja protiv SR Jugoslavije nije bila zaštita ljudskih prava. Bio je to povod, a uzroci su se odnosili na neke druge detrimacijske faktore.

Stvarni razlog bombardovanja SR Jugoslavije i izvođenja „humanitarne intervencije“ nije, kako se to manipulativno željelo prikazati, zaštita kosovskih Albanaca, već otpor Jugoslavije da se povinuje nametnutim neoliberalnim ekonomskim i političkim reformama. Na taj način je rat protiv Jugoslavije predstavljaо objavu rata međunarodnom pravu. Bio je to rat koji je ostvaren zahvaljujući nacionalističkim i secesionističkim snagama „iznutra“, mada se mora napomenuti da bez „međunarodne zajednice“ tog rata ne bi bilo. Srbija je u proljeće 1999. godine bombardovana kako bi se navodno „riješio“ problem „ljudskih prava“ Albanaca na Kosovu koje je potom stavljeno (oteto) pod protektorat „međunarodne zajednice“. Glavni razlog ratovanja protiv Jugoslavije se odnosio na sasvim nešto drugo.

Tako se pokazuje da je ideja o napuštanju suvereniteta zbog „kršenja ljudskih prava“ ideja koja se pokušava realizovati kroz koncept „novog svjetskog poretka“. Naravno, kao i svaka druga ideja, i ova se ideja jednostavno može zloupotrebiti s ciljem vršenja ekonomskih i političkih pritisaka, pa i vojne intervencije u zemlji koja se proglaši „prekršiocem“ poštovanja „ljudskih prava“. Upravo, kroz koncept „novog svjetskog poretka“ se izgrađuje arhitektonika moćne „nadnacionalne

države“ koja kao „svjetski policajac“ određuje šta je to „humano“, „etično“, „demokratsko“ i „pravedno“ a šta nije, kao i to koji će narodi i koje će države međunarodno biti „priznate“ a koje neće, te ko uopšte ima „pravo“ na samoopredjeljenje a ko nema, ko može da ima „suverenitet“ a ko ne, itd. To znači da „pravo“ ne postoji već da postoji samo sila koja onemogućava ostvarenje prava na samoopredjeljenje, te da ograničavanje suvereniteta predstavlja surovu realnost savremenog svijeta. Takođe, izbori, referendumi i narodni plebisciti su „slobodni“ i „demokratski“ samo ukoliko su („uz nalog“ svjetskih moćnika koji svoju snagu i moć efektiraju preko različitih organizacija, komisija, komiteta, i sl.) prihvaćeni kao „slobodni“ i „demokratski“ što zapravo znači da su prihvaćeni samo onda kada dovode u pitanje i doprinose erodiranju nacionalnog državnog suvereniteta i time omogućavaju učvršćenje „nadnacionalnog“ suvereniteta gospodara „novog svjetskog poretku“.

Upravo u tome se i ogleda savremeni oblik *genocidnosti*. On se ispoljava u neposrednom i vidljivom fizičkom uništavanju pojedinih osoba i etničkih grupa, ali i u obliku različitih metoda djelovanja, kao što su: širenje lažne propagande i negativnih stereotipa, satanizacija grupe, uvođenje različitih oblika sankcija (ekonomskih, političkih, diplomatskih, vojnih, kulturnih, sportskih, naučnih, medicinskih, i drugih), medijski pritisci i manipulacije, nametanje određenih standarda koji za posljedicu dovode do nezaposlenosti, siromaštva, pada životnog standarda, bolesti i smrti onih koji su pogodjeni tim mjerama.

Ograničeni suverenitet je srova realnost savremenog svijeta. Postojanje OUN, Svjetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda, Međunarodnog suda pravde, Evropske komisije za ljudska prava, Svjetske trgovачke organizacije i drugih organizacija i institucija „svjetske moći“ kojima se razara „nacionalni suverenitet“, pokazuje da je klasična suverenost država njihova prošlost, te da između nacionalne državne suverenosti i donošenja odluka na međunarodnom području postoji određena napetost. Recimo, provodeći

određenu ekonomsku politiku Međunarodni monetarni fond može da odobri zajam nekoj državi uslovjavajući je usvajanjem mjera smanjenja opšte potrošnje, devalvacije nacionalne valute, snižavanja izdvajanja za socijalnu pomoć, obrazovanje, nauku, kulturu, zdravstvo. Ove mjere za posljedicu mogu da izazovu pad plata, socijalne nemire i vanredno stanje. Tako se javlja napetost između odluka koje su donesene na međunarodnom području i ideje nacionalne suverenosti koja je tim odlukama dovedena u pitanje. Nametanje neoliberalnog modela ekonomije od strane moćnih država Zapada i njihovih finansijskih i drugih cenatara moći predstavlja vid neototalitarizma.

Mnogo je načina ograničavanja suverenosti država, a jedan od njih se odnosi i na finansijsko područje.

Poznato je da Sjedinjene Države koriste globalne finansijske institucije moći – Svjetsku banku, Međunarodni monetarni fond, Svjetsku trgovinsku organizaciju, Organizaciju za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), donekle i Evropsku uniju – kao vrstu nekonvencionalnog „oružja“ čiji je cilj provođenje interesa u inostranstvu. To je način podrivanja suverenih država i desuverenizacije njihove suverenosti. Na taj način se manipulacija ekonomskom moći pokazuje kao sastavni dio nekonvencionalnog ratovanja, a Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond i druge institucije globalne finansijske, ekonomske i političke moći kao produžena ruka upotrebe sile od strane američke vlade. Istovremeno, ove institucije moći su i institucije ostvarenja američkih geopolitičkih ciljeva u inostranstvu (Kovačević, 2017a; Kovačević, 2017b; Kovačević, 2017c).

Nacionalna suverenost je dovedena u pitanje oblikovanjem novih međunarodnih političkih odnosa, udruženja i asocijacija. I države-članice Evropske unije nisu više središta vlasti unutar nacionalnih granica jer je zajednica svoja ovlaštenja dobila „dobrovoljnim popuštanjem“ suvereniteta članica država. Sada je taj suverenitet podijeljen što pokazuje da je dosadašnja konцепција *nedjeljivog, neograničenog i autonomnog suvereniteta pojedine zemlje - odumrla*. U

okvirima novih međunarodnih odnosa poseban značaj imaju vojni savezi koji djeluju tako da umanjuju autoritet i integritet nacionalne države dovodeći u pitanje njenu suverenost. Dominacija SAD (kroz Savjet bezbjednosti OUN i NATO pakta), umanjila je mogućnost samostalnog i suverenog odlučivanja nacionalnih država. Nacionalna državna moć odlučivanja o složenim pitanjima vanjske u unutrašnje politike je ograničena. A nadnacionalna komandna struktura NATO-a pokazuje se da se u ratnoj situaciji uvek djeluje u okviru strategije samog saveza, što se vidjelo, pored ostalog, i na primjeru rata u bivšoj Jugoslaviji i bombardovanja bez odluke Savjeta bezbjednosti položaja srpskih snaga u Bosni i Hercegovini 1995. godine, kao i bombardovanja Savezne Republike Jugoslavija 1999. godine, te Iraka. Bile su to akcije koje su se suprostavljale odluci SAD o poštovanju načela Ujedinjenih Nacija iz 1947. godine.

Dvanaestog marta 1947. godine američki predsjednik Hari Truman (Harry S. Truman) je pred članovima oba doma Američkog Kongresa rekao: „U ovom trenutku svjetske historije svaki narod mora birati između alternativnih *načina života*. On i suviše često ne može slobodno birati. Jedan način života zasnovan je na volji većine i obilježavaju ga slobodne institucije, predstavnička vlast, slobodni izbori, [i] garantirane individualne slobode, sloboda govora i vjeroispovijesti, te sloboda od političke represije. Drugi način života je zasnovan na volji manjine, volji koja ja većini nametnuta silom. On se oslanja na teror i ugnjetavanje, kontroliranu štampu i radio; na režirane izbore, kao i na gušenje ličnih sloboda. Smatram da SAD moraju voditi takvu politiku kojom će podržati slobodne narode u otporu podjarmljivanju, bilo od strane naoružanih manjina u njihovim zemljama, ili putem vanjskih pritisaka. Smatram da moramo pomoći slobodnim narodima da svoju sudbinu kroje po svojoj volji. Smatram da se naša pomoć u prvom redu mora sastojati u ekonomskoj i financijskoj podršci, koja je presudna za ekonomsku stabilnost i uređene političke procese. Svijet nije statican i *status quo* nije nešto sveto. Ali ne možemo dopustiti promjene postojećeg stanja koje bi kršile

Povelju Ujedinjenih Nacija prinudom ili smicalicama kao što je političko infiltriranje. Pomažući slobodnim i nezavisnim narodima da sačuvaju svoju slobodu, SAD će provoditi načela Povelje Ujedinjenih Nacija“ (Dodds, 2009: 7-8).

Sama ta činjenica pokazuje da je suverenitet nacionalnih država članica NATO-a na određen način ograničen uticajem nacionalnih vojnih birokratija koje su zapravo konstituisale moćni nadnacionalni vojni blok. Sve to u suštini pokazuje da je nadnacionalna orvelijanska vojna i politička vlast projektovana u obliku tzv. „*novog svjetskog poretka*“ - totalitarna, odnosno *neototalitarna* s obzirom da koncept „novog svjetskog poretka“ još uvijek izražava kaubojski politički zakon sile u kojem politika potpuno dominira nad pravom.

S obzirom da koncept „novog svjetskog poretka“ još uvijek izražava politički zakon džungle u kojem politika apsolutno i neracionalno dominira nad pravom, pa i međunarodnim pravom, a s kojim rastu „rizici sa teškim posljedicama u periodu modernosti“ (slom mehanizma kapitalističke akumulacije i ekonomskog rasta, porast totalitarne vlasti i erodiranje prava i sloboda, te pravne države na globalnom nivou, mogućnost nuklearnog sukoba i ekološke katastrofe), jasno je da navedeni rizici, kao i sve ono što je sa njima neposredno ili posredno povezano, „u prvi plan ističu potrebu *političkog* i *pravnog* uređivanja protivriječnih globalizacijskih procesa u cijelom svijetu i u svim njegovim regionima i nacionalnim državama“ (Mitrović, Bovan, 2009: 226).

Tako se „novi intervencionizam“ Sjedinjenih Američkih Država i NATO-a oglušuje o međunarodno pravo koje je, zapravo, za njih potpuno nevažno.

Međunarodno pravo je, kako metaforički napominje Čomski (Noam Chomsky), „prazna slama“ jer predstavlja „uzvišeno nastojanje da se vladavina sile podvrgne vladavini zakona“. Međutim, Vašington je sasvim „jasno naznačio da će učiniti sve što može kako bi održao nadmoć“ te, da se, u tom pogledu, „neće osvrtati na mišljenje Saveta bezbednosti u vezi s

Irakom“ i „da se više neće smatrati vezanim odredbama Povelje UN o upotrebi sile“ (Čomski, 2008: 19).

Naravno, to ne osvrtanje na međunarodno pravo i odluke Savjeta bezbjednosti i UN u cjelini, bilo je evidentno i ranije, na tragičnim primjerima bombardovanja Republike Srpske (1995) i SR Jugoslavije (1999). Ali i kasnije, na primjeru Sirije, kao i na drugim primjerima.

Bombardovanje Republike Srpske, SR Jugoslavije, kao i događaji oko Iraka, Libije, Sirije, je derogiralo međunarodno pravo, ali i dovelo u pitanje sistem *međunarodnih odnosa*. U monopolarnom svijetu, kao i nešto kasnije iza njega, se pokazalo da se NATO i moćne zemlje Zapada ponašaju kao makijavelistički nasilnik i svjetski policajac koji razara i desuverenizira države i narode, bombarduje, pljačka i otima resurse. NATO se pokazao kao svjetski policajac korporativnog neoliberalnog kapitalizma koji otima, ruši, eksploratiše i sebi privatizuje i profitabilizuje sve, od patenata i „ljudskih mozgova“, pa do lijekova, dijelova državnih teritorija i državnih aparata.

Tako se pokazuje da je kapitalistička ekonomija pa, prema tome, i neoliberalna ekonomija – *amoralna*.

Kapitalizam i moral se nalaze u međusobnoj suprostavljenoj relaciji. Jer, „ako želimo da u nekom kapitalističkom društvu bude morala (a valjalo bi da ga ima i u kapitalističkom društvu), taj moral mora doći odnekud drugde, kao i u svakom društvu, ali ne iz ekonomije“. Kada je u pitanju neoliberalna ekonomija, to znači da taj moral mora da dođe iz neke druge, a ne kapitalističke paradigmе, filozofije i „etike“ (Comte-Sponville, 2006: 63).

Kako je uopšte moguće da taj moral „dođe izvana“ kada, nastojeći da ostvari svoje tržišne, komercijalne i profitabilne ciljeve, neoliberalni kapitalizam koristi veoma različite nemoralne metode efektuirane u oblicima državnih udara, podmetnutih ekonomskih kriza, ekonomskih, političkih, diplomatskih i vojnih ratova (bombardovanja). Na taj se način pokazuje da je novi svjetski poredak *totalitarian*, odnosno da je nadnacionalna orvelijanska vojna i politička vlast projektovana

u obliku tzv. „novog svjetskog poretka“ - totalitarna, odnosno *neototalitarna*.

Riječ *totalitarizam* potiče od talijanskog izraza *stato totalitario* (totalitarna država, potpuna ili sveobuhvatna država). Ova riječ, a i kao pojam, se najčešće dovodi u vezu sa *državom*, ali i oblikom političkog sistema i režima, autokratijom i diktaturom u okviru kojih *država* kontroliše sva javna društvena područja. Istovremeno, odredba u sebe ne uključuje i činjenicu da, osim javnog područja, totalitarni subjekt moći kontroliše i privatno područje osoba. U *neototalitarnom* smislu se dominantni subjekt moći ne dovodi u vezu sa državom već sa naddržavnom strukturu moći.

I u jednom, i u drugom slučaju, se negira legalitet i legitimitet, krše ljudska prava i slobode, razvija represija, teror i nasilje; i u jednom i u drugom slučaju se provodi postupak terorističkog podređivanja duhovnih sfera: nauke, umjetnosti, kulture, obrazovanja, vrijednosti, morala. Sve to jasno pokazuje da je za totalitarizam, kao i neototalitarizam karakterističan *antropološki nihilizam*.

Henri Kisindžer (Henry Kissinger) je isticao da „istinski globalni ‘svetski poredak’ nikad nije postojao“, ali da se on upravo odnosi na to „kako različita istorijska iskustva i vrednosti uobičiti u jedan zajednički poredak“ (Kisindžer, 2015: 16, 21).

Upravo, to da se sve društveno, ekonomsko, političko, kulturno i duhovno „uobiči u jedan zajednički poredak“, govori da je tendencija izgradnje novog svjetskog poretka – *totalitarna*.

Ostvarenje interesa dominantnih i totalitarnih aktera moći novog svjetskog poretka moguće je disperzijom moći. Politička moć je relacioni prostor manifestacije političke pragmatike.

Mada riječ *moć* u različitim jezicima zadobiva različita značenja, ipak je njeno etimološko značenje povezano sa latinskim rijećima *potentia* i *potestas*. Riječ „*potentia*“ znači moć, silu i snagu, a riječ „*potestas*“ moć, vlast, vladu.

Moć se može shvatiti u neutralnom i neinstrumentalnom značenju kao mogućnost opstanka, snalaženja i preživljavanja koju istovremeno imaju i čovjek i životinja. Može se shvatiti i kao mogućnost ispoljavanja stvaralačkih sposobnosti. Ova moć podrazumijeva postojanje prirodne ili fizičke sposobnosti i ona obuhvata snagu, tjelesnu kondiciju, rječitost, vičnost, mudrost, slobodoumnost, i slično. A, može se shvatiti i kao *nadmoć*, kao instrumentalna mogućnost vladanja, upravljanja, prisvajanja, gospodarenja, zapovijedanja i ugnjetavanja. Ovakva moć utemeljena je na sili, vlasti, nasilju i dominaciji. Instrumentalne sposobnosti su one koje se stiču ili pomoću prirodnih sposobnosti ili sticanjem nekih sretnih okolnosti: bogatstvom, uvažavanjem, preko prijatelja. Istoriski posmatrano, najveća ljudska moć je ujedinjena moć ljudi pomoću države, to je državna moć, a danas i moć koncentrisana u naddržavnim strukturama neototalitarne države *novog svjetskog poretku*.

Moć je pojava koja proizlazi iz društvenog odnosa između pojedinaca, pojedinaca i grupe, između grupa i između pojedinaca, grupa i društva: moć se može shvatiti kao stepen vjerovatnoće da se nametne volja u društvenom odnosu uprkos otporu. Kako se odnosi u ljudskom društvu u krajnjoj liniji svode na odnose gospodarenja i potčinjavanja, može se reći da su moć i vlast najelementarnije pojave društvenog života. Moć je latentno nasilje, i ostaje to samo dok *posjeduje* moć da nametne svoju volju i sproveđe svoje namjere. Moć je mogućnost *prinude* ljudi da nešto čine (ili ne čine). Moć postoji samo dok može nekoga da prinudi ili da nešto iznudi. Iza moći uvijek stoji sila i nasilje, iako moć ne mora da se ispoljava i realizuje kao nasilje i surovost. Surovost i nasilje se uvijek *oslanjaju* na moć, ali moć kao takva nije sa njima u potpunosti istovjetna.

Moć je interakcijski odnos nejednakosti: komandovanja i slušanja, vladanja i potlačenosti, moći i nemoći. U krajnjoj liniji, postoje dva shvatanja porijekla moći: supstancialno (porijeklo moći se dovodi u vezu sa ekonomskim prepostavkama, ekonomskim interesima i koristima), i psihološko (ističe da moć proizilazi iz čovjekove prirode; ona je

proizvod temeljnog ljudskog nagona ili žudnje: „žudnje za moći“ ili „volje za moći“ kao psihološke potrebe nekih osoba).

Postoji više oblika i tipova moći od kojih ćemo, sa stajališta diskurzivne analize i eksplikacije moći subjekata novog svjetskog poretka, samo naznačiti: kondignu, kompenzaciju i kondicioniranu moć.

Moć koja se zasniva na kazni i kažnjavanju onih koji je ne žele prihvati, naziva se *kondignom moći*. Onima koji su joj potčinjeni obezbjeđuje neugodnu posljedicu. Na primjeru Republike Srpske i SR Jugoslavije ova vrsta moći manifestovana je kroz „humanitarnu intervenciju“. Moć koja (po onoj logici „ako budeš dobar-dobićeš nagradu“) onima koji joj se žele potčiniti i kojima obezbjeđuje pozitivnu nagradu u obliku novca, plaćanja u naturi (davanja prava na obrađivanje zemljišta), predmeta, ordenja, profesije ili statusa, naziva se *kompenzacijском moći*. U geopolitičkim odnosima ova vrsta moći je veoma česta pojava. Moć koja mijenja vjerovanja i ubjedjenja onih koji se žele potčiniti, naziva se *kondicioniranom moći*. To je „*meka*“ moć koja ima jasnu i manje ili više prepoznatljivu ideološku, idejnu i propagandnu pozadinu koja se distribucijski širi preko medija i propagandnih agencija. Razlike u postojećim tipovima moći sadržane su u sljedećim elementima: kod kondigne i kompenzacijске moći pojedinac zna da one postoje i zna za svoje postupke ponašanja. Čin potčinjavanja je vidljiv: kod kondigne moći - zato što mora (s obzirom na prijeteću kaznu) a kod kompenzacijске moći - zato što hoće (s obzirom na nagradu). Za razliku od ovih oblika moći u okviru kojih pojedinac zna da im se potčinjava, kod kondicionarne moći čin potčinjavanja ostaje nevidljiv (Galbraith, 1987).

U globalnim geopolitičkim odnosima se disperzija moći realizuje strategijama *tvrde* i *meke* moći, odnosno strategijama tzv. „*štapa i šargarepe*“.

Moć koja se, u odnosima između država, temelji na vojnoj sili jeste *tvrda* moć, dok se *meka* moć ne temelji na prinudi, prisili, sili i nasilju, već na privlačnosti. *Meka* moć se zasniva „na takvim izvorima kao što su privlačnost nečijih ideja

ili sposobnost da se politički prioriteti postave na način koji oblikuje želje drugih“. Meka moć „proizvodi željene ishode“ (Naj, 2006: 94; Nye, 2012: xxiv).

Dakle, *tvrda moć* je nasilna, kondigna ili koercibilna moć, dok je *meka moć* ne nasilna, privlačna moć, moć kulture, nauke, medija, propagande, političkih kampanja, moć koja, kako se to obično kaže, osvaja dušu, srce i umove ljudi i grupa u kojima žive.

Osvrćući se na Galbrajtuovu trijadnu tipologiju moći na *kondignu*, *kompenzaciju* i *kondicioniranu* moć, kao i na Najovu dihotomnu tipologiju moći na *tvrdnu* i *meku* moć, Vukašin Pavlović pravi analogiju, kada kaže da „u Galbrajtuovom trojnom modelu“ upravo kondicionirana moć „odgovara karakteru meke moći, kako je imenuje Naj“, i dodaje: „Jasno je da je moć koja ne počiva na sili ili na pretnji (štapom ili oružjem) potpuno različita od tvrde moći. Tvrdu moć Galbrajt u svom modelu naziva kondigna ili koercibilna moć. Ostaje, međutim, otvoreno pitanje da li moć koja se zasniva na nagradama ili na obećanju nagrade (šargarepa) pripada vrsti meke moći ili ne. Mada je Naj svrstava u tvrdu moć, povezujući ponudu tipa ‘štap ili šargarepa’, meni se čini da po obliku kako se manifestuje ova moć više pripada tipu meke moći. To je inače onaj oblik moći koji Galbrajt naziva kompenzaciju moći. Nagrada je kompenzacija za mirno, makar i bezvoljno, pokoravanje moći“ (Pavlović, 2012: 364).

Moćne države Zapada, tzv. „međunarodne zajednice“, izgrađuju globalni koncept „novog svjetskog poretku“ preko kojeg ostvaruju svoju dominaciju. U tom manipulativnom postupku koriste sva sredstva: ekonomiju, politiku, diplomaciju, vojsku, kulturu, medije (televiziju posebno), *Internet*. Njihova upotreba i korištenje je manipulativna: semantičkim terorom treba da opravdaju (neo)imperijalnu politiku projektanata globalnog „novog svjetskog poretku“.

Ostvarenje interesa postiže se ne samo *prisilom*, nego i obezbjeđenjem *pristanka* podređenih u odnosu na neku dominantnu grupu. To je *hegemonija* o kojoj govori Antonio Gramši (Antonio Gramsci).

Ovaj talijanski intelektualac je isticao ulogu hegemonije ne samo u društvenim promjenama, nego i u procesu utemeljenja vlasti, a ovaj se koncept može primijeniti i na razumijevanje geopolitičkih odnosa.

Gramši je isticao da je represivno obilježje države jedna dimenzija njene „prirode“, a da je druga sadržana u njenoj „socijalizirajućoj“ funkciji.

Ono područje države i društva, u okviru kojeg se vrši prisila, predstavlja „političko društvo“, koje je sastavljeno od javnih institucija (vlade, parlamenta, skupštine, sudstva, armije, policije, zatvora) preko kojih se neposredno primjenjuje vladavina; za „političko društvo“ obično se i kaže da je „država“ ili „noćni čuvar“. Međutim, državna vlast se ne može samo temeljiti na represiji i „tvrdoj“ moći djelovanja. Doista, takve države i takva moć postoje, ali efikasnost djelovanja zavisi i od „građanskog društva“, kao onog područja koje je značajno za obezbjeđivanje hegemonijskog idejnog, propagandnog, duhovnog i političkog djelovanja; „građansko društvo“ je sastavljeno od mnogobrojnih „privatnih“ institucija (porodice, škole, sredstava informisanja, kulturnih, sportskih, naučnih i drugih institucija) kojima se ostvaruje prevlast, pristanak, „konsenzus“. Ono pripada onom području na kojem se sučeljavaju različite ideologije, obezbjeđuje konsenzus, širi ili uspostavlja „meka“ moć i uspostavlja hegemoniju. U njemu vladajuće grupe i dominantni subjekti moći pretenduju na zadržavanje ideoološke i političke dominacije, a podređene grupe na njenom osvajanju. Vladanje mora uključivati i fenomene „pristanka“, „konsenzusa“, „saglasnosti“, „socijalizacije“ (Kovačević, 2019c).

Kada se ovaj koncept hegemonije prenese na diskurzivnu analizu geopolitičkih odnosa, onda to znači da pored postojanja „tvrdne“ moći manifestovane preko, prije svega, vojnih potencijala, realizacija interesa dominantnog subjekta moći ili onog koji pretenduje da to bude, implicira i korištenje instrumenata „meke“ moći. Avijacija radi svoj posao, kao što „svoj posao“ rade mediji i propagandne agencije. Koliko god bila moćna, bez medija i propagandnih agencija

avijacija ne može biti uspješna - „*tvrda*“ moć je povezana sa „*mekom*“ moći.

Geopolitika ratova za resurse

Razvoju savremene ekonomije neophodne su ogromne količine resursa tako da se može reći da u geopolitici oni zadobivaju izuzetno značajno mjesto. Njihov značaj je toliki da je „energija zamijenila geopolitiku u njenom klasičnom smislu“ tako da u XXI vijeku „gravitacioni centar geopolitike je pomjeren u ekonomiju i energetiku“ a „to znači da se mi danas suočavamo sa novim oblikom geopolitike – energetskom geopolitikom“ (Dugin, 2015: 31).

Zbog potrebe za eksploracijom i kontrolom resursa izvode se tzv. „humanitarne intervencije“ i vode iscrpljujući ratovi.

Rat je najzaoštreniji društveni konflikt koji u sebe uključuje oružani sukob između dvije države i koalicije (kao u slučaju bombardovanja Republike Srpske, SR Jugoslavije, Iraka, Libije).

Obično rat započinje ultimatom ili objavljinjanjem rata, a može da započne i bez objavljinjanja rata (kao u slučaju „humanitarne intervencije“ u Bosni i Hercegovini i bombardovanja Republike Srpske, te bombardovanja SR Jugoslavije od strane koalicionih snaga NATO pakta). NATO i SAD ne objavljaju rat: od 250 vojnih agresija koje su izveli nad suverenim državama, samo su pet puta „objavljivali rat“ (Milošević, 2010: 190).

Rat se odnosi na ekonomski aspekt (ekonomski rat, sankcije, razne oblike embarga, nametanja imperativnih mjera Međunarodnog monetarnog fonda, ratova za resurse) s ciljem

destrukcije i devastiranja ekonomskih potencijala suparničkih ekonomija i država koje se suprostavljaju „američkim nacionalnim interesima“. Sjedinjene Američke Države pretvaraju ekonomski rat u snažno oružje kako bi ostvarile svoje interese.

Rat u sebe uključuje i medijsku, elektronsku i informatičku dimenziju – s ciljem slabljenja neprijateljskog sistema komunikacija i ostvarenja propagande. Neophodno je pomenuti i psihološku dimenziju rata i ratovanja, koja se odnosi na slamanje neprijateljskih stavova, osjećanja i ponašanja i njihovo kanalisanje u ostvarenju sopstvenih ciljeva.

Većina današnjih ratova u svojoj suštini ima etničku dimenziju.

U ratu između Hrvata, muslimana i Srba ubijeno je preko 100.000 osoba, u Ruandi (1994-1995) između dvije etničke grupe Hutu i Tutu ubijeno je oko milion ljudi, u Somaliji (1992-1993) oko 300.000, itd. Ali, postoji snažni oružani etnički sukobi koji se ipak još nisu razvili u prave ratove.

Pored ove etničke dimenzije, ratovi se vode i zbog drugih političkih, ekonomskih, ideooloških, religijskih i kulturnih antagonizama. Posebnu ulogu u ekonomskim ratovima su ratovi zbog *resursa*.

Pod snažnim pritiskom novog, modernog, hedonističkog i konzumerističkog načina života koji potpomaže reprodukciju neoliberalnog kapitalističkog poretku, uništavaju se prirodni resursi. Izumiranje prijeti za: 12% usjeva, 11% ptica, 20% reptila ili gmizavaca, 25% sisara, 25% vodozemaca, 34% riba. Ugroženi su koraljni grebeni u nivou od 27%. Prema FAO-u u XX vijeku je gubitak biološke raznolikosti u poljoprivrednim usjevima iznosio 75%. Svakog sata uništimo tri biljne i životinjske vrste, a svake sekunde uništavamo šume u veličini jednog fudbalskog igrališta. Malaria godišnje ubije oko 2 miliona ljudi, u 90% slučajeva ima uzrok u krčenju šuma čime se stvara veoma plodno tlo za razmnožavanje komaraca. Gotovo polovina šumskoga područja koje je nekad prekrivalo Zemlju je uništeno. Zbog konflikata prouzrokovanim borbom

za resurse, tokom '90-ih godina XX stoljeća ubijeno je preko pet miliona osoba, a raseljeno između sedamnaest i dvadeset i jedan milion. Gotovo jedna četvrtina ratova vođenih posljednjih godina imalo je svoj uzrok u borbi za resurse ili borbu za kontrolu nad prirodnim resursima o kojima zavisi životni stil i način života ljudi u bogatim zemljama. Nekontrolisana sječa šuma prouzrokovala je i neke ratove u Kambodži, Sijera Leoneu, Obali Slonovače, Demokratskoj Republici Kongu, Burmi i Liberiji. Ovim podacima treba dodati i one koji pokazuju da više od milijardu ljudi nema pristup čistoj pitkoj vodi; oko tri milijarde ljudi nema zadovoljavajuće sanitарne uslove za život (10 miliona ljudi, od čega 4 miliona djece godišnje umre od bolesti prouzrokovanih nečistom vodom ili lošim sanitarnim uslovima). Kolera godišnje ubije oko 3 miliona osoba, a u 90% slučajeva ima uzrok u nečistoj i kontaminiranoj vodi. Procjenjuje se da će do 2025. godine dvije trećine svjetskog stanovništva imati problema s pristupom i opskrbom pitke vode. Zbog sve manje dostupnih izvora pitke vode, iscrpljenosti i zagađenosti postojećih izvora, te nejednakе distribucije i konzumiranja vode, ovaj prirodni resurs postaje „zlatnim resursom“ zbog kojeg će se, kako se očekuje, voditi ratovi u XXI vijeku. Gotovo 17 riječnih tokova u 51 državi na pet kontinenata predstavlja ogroman rizik potencijalnih konflikata (Šimleša, 2006).

Svojevremeno je Tomas Džeferson govorio: „cilj je isti, steći što veću moć, bogatstvo i resurse drugih zemalja“. A, Džordž Kenan (George F. Kennan) je, davne 1948-e godine, govorio o geopolitičkoj „zaštiti naših sirovina“ u Latinskoj Americi i „prirodnom 'pravu pristupa', ako treba i osvajanjem“. Upoređujući odnos stanovništva i raspolaganja bogatstva, Kenan ističe da Sjedinjene Američke Države raspolažu sa „50% svetskog bogatstva, a samo 6,3% stanovništva“. S obzirom da smatra da će ovo izazivati „prezir drugih“, neophodno je osmisiliti“ oblik odnosa koji će nam omogućiti da zadržimo ovu nesrazmernu poziciju“. A, da bi se to ostvarilo, neophodno je „osloboditi (se) svih sentimentalnosti i sanjarenja i svu pažnju usredsrediti na neposredne ciljeve Amerike... Trebalo bi prestati

raspravljati o nejasnim i nestvarnim ciljevima poput ljudskih prava, poboljšavanja životnog standarda i demokratizacije... Uskoro ćemo morati nastupiti neposredno s pozicija sile. Stoga, što nam takve idealističke parole manje smetaju, to bolje... Krajnji odgovor bi mogao biti neprijatan, ali... se ne smemo dvoumiti da li da se koristimo nasiljem lokalnih policijskih vlasti. To nije sramota... Bolje je imati jak režim na vlasti nego neku demokratsku vlast koja je popustljiva.“ Da bi sebi obezbijedile neophodne resurse za svoje kompanije i ekonomski razvoj, Sjedinjene Američke Države mogu upotrebljavati nasilje i rušiti demokratske vlade (Čomski, 1999: 15-17).

Sa svojim naftnim resursima Bliski istok je u američkoj geopolitici i vojnoj strategiji zacrtan kao prostor kojeg trebaju da zauzmu Sjedinjene Američke Države.

Od 1945. godine zvaničnici Stejt Departmenta su energetske potencijale Saudijske Arabije definisali kao „plijen“, kao „zapanjujuće velike izvore strateške moći, verovatno najveći materijalni plen u istoriji sveta“. Ajzenhauer (Dwight D. Eisenhower) je govorio o „strateški najvažnijem području sveta“, a engleski geopolitički stratezi su prirodna bogatstva i prirodne resurse Bliskog istoka opisali kao „ključni plen za svaku silu koja želi da ostvari svetski uticaj i prevlast“. U tom smislu je Francuska protjerana sa Bliskog istoka, a Velika Britanija „s vremenom svedena na manje važnog američkog partnera“ (Čomski, 2008: 186-187).

Istorija Zapada je zastrašujuća istorija eksploracije, otimanja i pljačkanja resursa. Cilj moćnih država Zapada, a posebno Sjedinjenih Američkih Država, jeste ostvarenje dominacije koja bi u osnovi imala eksploraciju, odnosno iskorištavanje resursa nemoćnih i siromašnih naroda i njihovih država. U tom pogledu SAD govore o svom „nacionalnom interesu“ i njegovoj zaštiti.

Kada SAD pominju „nacionalni interes“, nije riječ o kontroli sopstvenog i prostora i teritorija susjedstva, nego o kontroli globalnih strategijskih puteva i neophodnih sirovina, osvajanju tržišta, zaštiti saveznika i, u tom pogledu, pravljenju i osiguranju vojnih baza. Ali, pojam „nacionalnog interesa“ se

ekstenzivno proširuje i relativizira tako da obuhvata poštovanje „ljudskih prava“ te „brigu o ‘demokratskom uređenju’, kao i „slobodi‘ medija“, širenju tržišne privrede i „prinudne privatizacije“. I, naravno, „kad se nacionalni interes tako široko postavi, onda razloga za sukob sa zemljama žrtvama uvek mora da bude“ (Marković, 1997: 53, 54).

Pod uticajem i pritiskom neoliberalno orijentisane globalizacije će se „novi ratovi“ voditi ne samo oko politika identiteta nego i u kontinuiranom obliku globalnog ekonomskog rata i borbe za resurse.

Taj „globalni ekonomski rat“ je rat za resurse na globalnom i lokalnom nivou, rat koji proizvodi i generira neoliberalna ekonomija moćnih država Zapada i njihovih korporacija. Njoj trebaju nafta, voda, minerali, rude i teritorije kako bi realizovala svoj geostrateški i geopolitički interes. U ekonomskom ratu se nameću različite vrste pritisaka, od kojih svakako treba pomenuti i sankcije putem kojih se nastoji onemogućiti ekonomski razvoj „neprijateljskih“ država. Iako zagovaraju liberalnu ekonomiju, ipak moćne države nastoje protekcionističkim mjerama da zaštite svoje ekonomije.

Razvojem moderne ekonomije, a neoliberalne posebno, resursi su postali roba koja ima svoju komercijalnu vrijednost i cijenu. I za njih se neoliberalne države i njihove korporacije bore, nastojeći da kontrolisu i eksploratišu privrede i prirodna bogatstva nerazvijenih država.

Borba za resurse neodvojiva je od ekspanzije neoliberalizma i njegovih instrumentalnih centara moći.

Ekonomski i socijalno posmatrano, neoliberalizam nije samo ekonomска strategija ili ekonomска praksa, nego je i ideologija jer „se realizuje u interesu bogatih i moćnih. Oni imaju ogromnu finansijsku (i ne samo finansijsku) moć uz pomoć koje oblikuju politički, medijski i (kvazi) naučni prostor, kako bi se vodila ekonomска politika i javno promovisale vrednosti koje njima odgovaraju. Zbog toga poslednjih godina uglavnom slušamo da je problem nastao jer ljudi ne žive u skladu sa realnim mogućnostima i da se mora ići na dalje *stezanje kaiša* i racionalizaciju radnih mesta (prevedeno sa

orvelovskog novogovora: dalja otpuštanja zaposlenih). Mnogo manje se govori o problemu nejednakosti, odnosno neravnomjerne i nepravedne raspodele i da rešenje treba tražiti na tom području“ (Dušanić, 2015: 140).

Neoliberalizam je ekomska doktrina i ideologija, kao i ekomska strategija bogatih, povezana sa interesima bogatih koji preko ove ekomske doktrine i ideologije, ekomske i političke strategije, proizvodi ekstremne socijalne nejednakosti - na jednoj strani bogatstvo, a na drugoj ekstremno siromaštvo.

Kako i na koji način neoliberalna ekonomija „ubija ekonomije“ siromašnih eksplatišući im resurse i pretvarajući ih u „dužničko ropstvo“, dovoljno je, kao ilustrativan primjer, navesti „ispovijest ubice ekonomije“ Džona Perkinsa (John Perkins).

Perkins decidno napominje da temeljni uspjeh širenja neoliberalne ekonomije nije moguć bez tajne diplomatičke koja koristi različite metode uticaja, kao što su mito, prevare, ucjene, prijetnje smrću, ubistva, upotreba nekontrolisane vojne moći, kako bi se ostvario cilj da zemlje prihvate zajmove koji će ih odvesti u „dužničko ropstvo“. Te su metode pokretački mehanizmi *ekonomije smrti* koja uključuje i prijetnje ratom i ratove, te pljačke resursa neke zemlje. Naravno, iza ovoga stoji moćna medijska propaganda koju kontroliše *korpokratija* koja pomoću medija stalno ponavlja iste semantičke narative o prihvatanju koncepta koji njima donosi korist. A, ta korist znači da dužnička zemlja novac koji bi izdvajala za zdravstvo, obrazovanje, nauku, kulturu, socijalnu zaštitu i druge socijalne aktivnosti, preusmjerava na otplate kamata na kredite koje je pozajmila. Grcajući u dugovima, dužničkim zemljama dolaze „ubice Međunarodnog monetarnog fonda“ koji od vlada zahtijevaju da im ponude resurse (naftu, vodu, struju, rude) njihovim korporacijama i da ih po niskoj cijeni privatizuju. Osim toga, još jedan bitan uslov se postavlja pred državu koja traži zajmove, a to je da izvođači kapitalnih projekata budu korporacije sa Zapada, dakle kompanije bogatih država. Na taj način se novac od primaoca (dužničke države) vraća

korpokratiji. Boreći se da nekako vrati kamate, dužničkoj državi kao damaklov mač ostaje vraćanje glavnice (Perkins, 2017).

Američki ekonomista Džozef Stiglic (Joseph Eugene Stiglitz) govori o „četiri koraka do prokletstva“, odnosno o tome *kako je MMF uništavao države* a na čemu insistira i Svjetska banka za obnovu i razvoj.

Državama koje traže zajmove i finansijsku „pomoć“ nameće se model od „četiri obavezna koraka“.

Prvi korak se odnosi na *privatizaciju*. A, to znači da privatizacija zahvata „velika javna i ključna industrijska preduzeća“ kao „kičme privrede jedne zamlje“. Posmatrajući sa ekonomске, socijalne i političke tačke gledišta, vlada ne bi smjela da provodi ovaj postupak, ipak, pod velikim pritiskom, „vlada zemlje-žrtve“ rasprodaje resurse naftne industrije, vodoprivrede, elektroprivrede. A, s obzirom da ima onih koji insistiraju na ne prihvatanju ovih mjera, prema njima se primjenjuje efikasna mjera koruptivnog lobiranja, kojem se ne mogu oduprijeti lokalne kompradorske političke elite. U tom smislu Stiglic kaže: „možete vidjeti kako im se razgorače oči na mogućnost dobijanja provizije ako se u procjeni vrijednosti imovine velikih javnih i ključnih industrijskih preduzeća skine koja milijarda ili bar nekoliko stotina miliona dolara“. Drugi korak se odnosi na *liberalizaciju*. Nakon „uspješno“ provedene privatizacije politički establišment donosi zakone o „liberalizaciji tržišnog kapitala“ tako da investicioni kapital lakše može da uđe ali i da izade iz „zemlje-žrtve“ kao špekulantski kapital. Proces izvlačenja kapitala je poznat pod nazivom „*krug vrućeg novca*“ a evidentan je kada ovaj novac kao „pljačkaški kapital“ ulazi u „zemlje-žrtvu“ ali ne s ciljem stimulisanja njene proizvodnje, već zbog „špekulacije nekretninama i valutom“. I, čim osjete probleme, vlasnici kapitala ga brzo izvlače iz „zemlje-žrtve“ i tada državne rezerve nestaju i „presušuju“. Na scenu ponovo stupa Međunarodni monetarni fond koji od „zemlje-žrtve“ traži da poveća kamatne stope na 30, 50, 80% da bi se ponovo privukli špekulantи koji su iznijeli novac a, kako ucijenjene vlade nemaju nikakvog izlaza, ponovo ekonomiju neodgovorno uvlače u još teže i gore

stanje - „astronomske kamatne stope, svakako, brzo privuku odbjegli kapital“, ali s druge strane, te mjere „sistemske razaraju industrijsku proizvodnju i definitivno isušuju nacionalnu riznicu ‘zemlje-žrtve’“. Treći korak se odnosi na *tržišno određivanje cijena*. U ovoj fazi Međunarodni monetarni fond „zemlju-žrtvu“ nastavlja da finansijski „davi“, uvlačeći je u tzv. „tržišno određivanje cijena“, što za posljedicu dovodi do poskupljenja životnih namirnica, hrane, vode, energenata, komunalnih i drugih usluga. Plate i penzije se ne povećavaju koliko bi trebale kako bi se ekonomski i socijalno zaštito stanovništvo, eksploracija se nastavlja, a životni standard realno opada; privreda je potpuno „posustala“, podiže se „poslovni troškovi“ i već nastupa i „završni četvrti korak“. Taj četvrti korak Stiglic naziva - *MMF-ov protest*. Radi se o tome da se „zemlja-žrtva“, koju je MMF osiromašio i razorio, našla „pred izvjesnjim privrednim i ekonomskim uništenjem“. Tada ponovo na scenu stupa Međunarodni monetarni fond koji iz „zemlje-žrtve“ - „zločinačkom hladnokrvnošću izvlači i posljednje kapi krvi“; on podstiče socijalne napetosti i „programirano pojačava ‘vatru’ i podiže socijalnu temperaturu“ sve dok „cijeli kotao ne eksplodira“. To je „*predvorje pakla*“ koje je zahvatilo mnoge „zemlje-žrtve“, posebno Indoneziju i Boliviju; protesti koje MMF produkuje su „vješto programirani i precizno tempirani“ dovodeći do masovnog iznošenja kapitala iz „zemlje-žrtve“ a često i do stečaja vlada; u takvom izuzetno teškom ekonomskom i socijalnom stanju, „bezobzirni strani vlasnici kapitala“ u „paničnoj prodaji“ a po veoma niskim cijenama „otkupljuju preostalu imovinu“ osiromašene i opustošene „zemlje-žrtve“. Preko ovog „perfidnog obrasca“ zemlje postaju siromašne dok, istovremeno, „moćne zapadne banke“, jer „ne prezaju ni pred čim“, postaju sve bogatije (Stiglic, 2012).

To su mehanizmi „meke moći“ kojima neoliberalizam pretvara siromašne zemlje u zemlje „dužničkog ropstva“.

U savremenim međunarodnim odnosima novac je vrhovno božanstvo kojim se može gotovo sve učiniti. Oni koji imaju novac, bez obzira na koji način ga stekli, mogu imati prijatelje među moćnim državama, i mogu sebi kupiti slobodu;

oni koji nemaju novac – neće moći očekivati da imaju prava, slobodu i život. „Ne postoje vječni prijatelji, samo su interesi vječni“ – već odavno je poznati politički i diplomatski slogan. Na tržištu novog svjetskog poretku ne samo da se pojedinci, nego i narodi dijele na „platežne“ i „ne platežne“, a tržište nudi spas, slobodu i opstanak samo onima koji su platežni (Ramone, 1998: 64).

Neoliberalizam zapravo štiti interes bogatih i ima za cilj da kontroliše i preuzme nacionalne privrede i njihove resurse mirnim putem, ali, ukoliko je to neophodno, i pomoću rata i „humanitarnih intervencija“.

Noam Čomski ističe da „najjednostavnija definicija ‘neoliberalizma’ jeste parola ‘neka tržište upravlja svime’“. U ovom konceptu tržišnog fundamentalizma, država je ta koja treba da se „bavi formiranjem politike“ koja bi bila „podrška tržišnim aktivnostima“. Međutim, ipak su to mjere koje vrijede za „siromašne i slabe“, ali koje ne vrijede za bogate. Moto neoliberalizma je: „ograničimo prava, smanjimo i uništimo socijalno osiguranje, smanjimo propisani minimum zdravstvene zaštite – pustimo da sve to reguliše tržište“ što, opet, „ne vrijedi za bogate“ za koje „je država jaka i važna i spremna da uskoči čim se nađe u nevolji, da ih izvuče iz finansijskog škripca. Uzmimo Regana, on je bio ikona neoliberalizma, slobodnog tržišta i slično. Najveći protekcionistički predsednik u posleratnoj američkoj istoriji. Udvostručio je protekcionističke barijere pokušavajući da zaštiti nesposobni menadžment Sjedinjenih Država od superiorne japanske proizvodnje. Finansijski je potpomogao banke umesto da ih pusti da same plate ceh. Štaviše, država je za vreme Reganovog razdoblja *ojačala* u odnosu na ekonomiju – i to je ta ikona neoliberalizma... No to vredi samo za bogate – dok za siromašne i dalje vrede tržišni principi: ne očekujte nikakvu pomoć od države, država je problem a ne rešenje, itd. To je neoliberalizam u svojoj suštini“ (Čomski, 2017: 94-96).

Protekcionizmom bogate države pokušavaju da zaštite svoje ekonomije, a siromašne tjeraju da prihvate nametnute mjere liberalizacije tržišta kako bi neoliberalna ekonomija sa

svojim korporacijama jednostavno i bez ikakvih problema sasvim nesmetano ulazila na područje ekonomije slabih država i razarala ih. Ideologija tržišnog fundamentalizma koju propagira neoliberalizam bogatima donosi korist, ali ne i siromašnima. Zbog toga se i može reći da tzv. „slobodna trgovina“ nije slobodna zato što moćni prisiljavaju siromašne da njihova roba slobodno ulazi na njihov ekonomski prostor. Naravno, kao konkurentnija i sa manjim cijenama, uvezena roba potiskuje prodaju domaće robe, čime se proizvodnja i ekonomija siromašnih zemalja razara.

Kako bi bogati, preko neoliberalnog koncepta „slobodne trgovine“, mogli da jednostavno eksploratišu siromašne, proglašili su „slobodnu trgovinu“ svojevrsnom „moralnom doktrinom“ i sekularnom religijom.

Za neoliberale je slobodna trgovina „religija našeg doba“. A, „s njenim rajem u vidu globalne privrede, slobodna trgovina dolazi zajedno sa širokim analitičnim i filozofskim obrazloženjem. Za iznošenje njenih teorema koristi se viša matematika. Međutim, u završnim analizama slobodna trgovina je manje ekomska strategija nego što je moralna doktrina. Iako se pretvara da je vrednosno neutralna, zapravo je suštinski pokreću određene vrednosti. Ona pretpostavlja da je najuzvišenije dobro – kupovina, a da su pokretljivost i promena sinonimi za napredak. Prevoz kapitala, materijala, robe i ljudi ima prednost nad autonomijom, suverenošću i, uistinu, nad kulturom lokalnih zajednica. Radije nego da propagira i održava društvene odnose koji stvaraju jednu uzbudljivu zajednicu, teologija slobodne trgovine usmerava naše ponašanje oslanjajući se na usku definiciju efikasnosti“ (Moris, 2003: 223-224).

Veoma moćne finansijske, ali i druge globalne institucije moći, sasvim uspješno provode neoliberalnu ideologiju preko instrumentalnog mehanizama kao što su *Vašingtonski konsenzus* i *Program strukturalnog prilagođavanja*. Upravo, pomoću njih globalne finansijske institucije moći neoliberalnog kapitalizma ucjenjuju i uslovjavaju države da ih prihvate kako bi doobile neophodne

zajmove i „pomoć“. Da bi države doobile zajmove od moćnih finansijskih institucija, Međunarodnog monetarnog fonda i SSvjetske banke, moraju prihvati imperativne mjere koje se odnose na liberalizaciju, deregulaciju, privatizaciju i fiskalna ograničavanja. Tako u ovom dezintegrativnom i veoma destruktivnom ekonomskom, socijalnom, i političkom procesu posebnu ulogu imaju – *multinacionalne ili transnacionalne korporacije* kao predatorske institucije devastiranja prirode i njenih resursa.

Njihovo destruktivno djelovanje se zasniva na postojanju više pravila, od kojih ćemo izdvojiti samo ona značajnija.

Temeljno pravilo se odnosi na *imperativ profita*, što znači da je profit temeljni i „osnovni kriterij“ korporativnog postojanja i djelovanja, a ne problemi stanovništva, mira, zaštite sredine ili državne bezbjednosti. Sa ovim pravilom je u uskoj vezi i pravilo koje se odnosi na *imperativ rasta*, što znači da „korporacije žive ili umiru u zavisnosti od toga da li mogu neprekidno da rastu“, tako da ovaj imperativ rasta podstiče korporacije da pronađu i iskoriste rusurse u dalekim dijelovima svijeta. Takođe, značajno pravilo uključuje *konkurenčiju* i *agresivnost*. S obzirom da se korporacije stalno nalaze u međusobnoj konkurentskoj relaciji sa drugim korporacijama, taj duh kompetitivnosti razvijaju i u okviru svoga poslovanja; „kada ste zaposleni u korporaciji, od vas se očekuje da budete deo ‘tima’ - morate se agresivno boriti da pobedite drugu korporaciju – ali morate biti i spretni da gazite sopstvene kolege“. Pravilo korporacijskog ponašanja i djelovanja uključuje i *amoralnost*, jer, „budući da korporacije nisu ljudska bića, budući da nemaju osećanja, one nemaju morala ni altruističkih ciljeva“ i zato „bez ustezanja donose odluke u suprotnosti sa ciljevima zajednice ili sa zdravljem životne sredine“; korporacije ne znaju za etiku i moral i sakrivaju svoju amoralnost. Takođe, pravilo korporacijskog ponašanja uključuje *brojivost, linearnost i segmentaciju*. A, to znači da „korporacije zahtevaju da se subjektivne informacije prevedu u objektivni oblik, to jest u brojeve“ tako da se „iz procesa donošenja odluka

isključuju sve vrednosti koje se ne mogu brojčano izraziti“. Recimo, na primjer, „subjektivna ili duhovna vrednost šuma.. ne može se kvantitativno izraziti... šume se vrednuju kao ‘metri drvene građe’. Elementi proizvodnje koji predstavljaju opasnost po zdravlje ili blagostanje ljudi – zagađenje, otrovne otpadne i kancerogene materije – prevode se u nevrednosne objektivne pojmove poput ‘odnos cene ili dobiti’ ili ‘nužno zlo’“. Kao značajno pravilo može se navesti *dehumanizacija*, što znači da, s obzirom da, zbog profita, korporacije objektivizuju okolinu i društvenu zajednicu, jasno je da one objektivizuju i zaposlene; oni su „objektivizirani i dehumanizovani“ jer korporacije „obezličuju“ osobe i ne dopuštaju da osjećanja budu prepreka odlučivanju. Kao posebno pravilo treba pomenuti *eksploataciju*; korporacije ostvaruju profit formulom „profit je jednak razlici između iznosa plaćenog radniku i ekonomске vrednosti njegovog rada“; vlasnici odvajaju dio vrijednosti kao profit koji „se zasniva na manjem plaćanju“ kako radnika, tako i resursa. Pravilo koje se odnosi na *efemernost i pokretljivost* znači da korporacije lako preseljavaju svoju djelatnost na mjesto koje im odgovara zbog manjih troškova, manjih poreza i ekoloških zakona o zaštiti prirode koji nisu strogi i koji se lako mogu „zaobilaziti“. S tim pravilom u bliskoj vezi je i pravilo korporacijskog ponašanja koje se odnosi na – *nesklad sa prirodom*. Naime, u stalnoj potrazi za većim profitom, „korporacije uništavaju prirodu“, devastiraju je i razaraju osnovne pretpostavke života. Na kraju, pravilo korporacijskog ponašanja i djelovanja jeste *homogenizacija*, koja se odnosi na to da korporacije homogenizuju i nameću isti stil i način života i na taj način ostvaruju ogromne profite (Mander, 2003: 315-323).

Zaštićene djelovanjem moćnih država, kao i globalnih institucija moći, kao što su Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka, Svjetska trgovinska organizacija, i drugih moćnih i manje ili više vidljivih globalnih i regionalnih institucija, transnacionalne korporacije jednostavno ulaze na područja nacionalnih ekonomija i njihove proizvodnje, kolonizuju domaće ekonomije, a kontinuiranim gubitkom

ekonomskog suvereniteta države počinju gubiti i politički suverenitet.

Kao izuzetno moćne, korporacije mogu da se ponašaju potpuno „neodgovorno“ u svom poslovanju i izbjegavanju plaćanja poreza, postajući ravnodušnim prema društvenim i ekološkim posljedicama svog djelovanja i djelovanja svojih proizvoda. Djelovanje mnogih korporacija se zasniva na kršenju ljudska prava, gaženju pravnih, etičkih i profesionalnih principa, na lažima, prevarama, protekcionizmu, „zaobilazeњu“ prava i zakona, prijenjama, korupciji. Zbog jeftinije radne snage i sirovina, nepostojanja zdravstvenog i socijalnog osiguranja radnika, te „labavih“ ekoloških i drugih zakona, korporacije veoma lako prebacuju proizvodnju u nerazvijene, slabo razvijene i siromašnije zemlje koje raspolažu resursima i jeftinom radnom snagom. Korporacije započinju posao tamo gde je radna snaga najjeftinija i gdje su zakoni o zaštiti prirodne sredine manje strogi. Na taj se način ostvaruje „novi korporacijski kolonijalizam“. Kada korporacije presele proizvodnju na drugo mjesto, prostori na kojima je proizvodnja bila, liče na ekološke pustinje.

S obzirom da je savremeno organizovanoj ekonomiji potrebna enormna količina resursa i energije, jasno je da oni zadobivaju značajno geostrateško i geopolitičko značenje. Na taj način globalizacija ekonomije implicira globalizaciju politike i vojnih aktivnosti čime se stvaraju brojni konflikti i ratovi oko nadzora i kontrole resursa, a energetskih izvora posebno.

Rat za resurse nije ništa drugo nego samo jedan od oblika ekonomskog rata.

Čovječanstvo ubrzano iscrpljuje većinu resursa, tako da neki naučnici upozoravaju da prijeti kolaps! Ističu da je čovječanstvo iscrpilo većinu resursa Zemlje te da ćemo i prije 2052. godine doživjeti potpuni kolaps na nekim mjestima. Potreba za stalnim ekonomskim rastom ne vodi računa o pretjeranom iscrpljivanju prirodnih resursa (Kovačević, Kovačević, 2019b).

S obzirom da resursi brzo nestaju, neoliberalna ekonomija poseže za ratovima kako bi ih sebi obezbijedila.

Tako su, od strane SAD i Velike Britanije, pokrenuti ratovi protiv Afganistana (2001) i Iraka (2003) u kojima je uništavana javna infrastruktura i ubijani civili. Uvedene su i sankcije, tako da je nakon toga u Iraku veoma osiromašilo stanovništvo.

Pokazalo se da se rat i globalizacija razvijaju jedno pored drugog. Zahvaljujući ratovima i razvoju vojnog naoružanja, globalizacija je ušla fazu u kojoj ključnu ulogu imaju multinacionalne korporacije koje se optimaju za resurse. Pretpostavlja se da se u Iraku nalazi 11% svjetskih rezervi nafte, što je pet puta više nego što posjeduju SAD, a 70% svjetskih rezervi nafte i prirodnog plina se nalazi u Srednjoj Aziji i na Bliskom Istoku, u potezu od Kaspijskog mora do Mediterana. U jednom dokumentu iz 1995. Američkog zapovjedništva stoji kako je „razlog intervencije zaštita nacionalnih interesa SAD-a u regiji, tj. siguran pristup i dostava nafte iz Perzijskog zaljeva SAD-u i njegovim saveznicima“. I nakon invazije je iračka ekonomija pala pod jurisdikciju okupacione američke vojne vlade koja je, u saradnji sa Pariskim klubom, Međunarodnim monetarnim fondom i Svjetskom bankom, imala ključnu ulogu u posljeratnoj „izgradnji“ Iraka. Odlučili su da i u Iraku proxydolar bude prelazna valuta, kao što je učinjeno u Bosni i Hercegovini 1995. godine Dejtonskim sporazumom. Zahvaljujući ovom vojno-militarističkom imperijalizmu, ogromne rezerve nafte su pripale američkim i engleskim naftnim kompanijama. Krug dužničkog ropsstva, kao instrumenta za pljačku, predstavljao je efikasni scenario za Irak; kompletna ekonomija Iraka je ponuđena na prodaju a MMF i Svjetska banka su pravno legalizovali pljačku. Zbog značaja resursa za ekonomiju Sjedinjenih Američkih Država, one nisu vojno prisutne samo u Iraku i Afganistanu, nego i u raznim zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza, i na Kosovu. Američke vojne trupe imaju zadatak da štite ekonomski interes SAD-a od Mediterana do Kine, kao i na drugim značajnim područjima i interesnim zonama. Na taj način militarizacija isključivo služi

pomjeranju granica „slobodnog tržišta“ na globalnom nivou. U svjetskoj ekonomskoj krizi državni resursi SAD-a se preusmjeravaju u vojne svrhe finansiranja vojno-industrijskog kompleksa. U tom pogledu je snažen legitimitet „globalnog sistema slobodnog tržišta“, ukinuti su neki propisi, privatizovane su javne službe, i u neoliberalnim državama Sjedinjenih Država, Velikoj Britaniji i većini zemalja Evropske Unije, došlo je do reforme pravosuđa; pravna država je ukinuta snaženjem novog totalitarnog državnog aparata kojem nemoćno civilno društvo pruža slab ili gotovo nikakav otpor (Chossudovsky, 2008)

Tamo gdje se nalaze resursi, prepliću se interesi moćnih država. Tako se, na primjer, u istočnom Mediteranu prepliću geopolitički interesi i borba za resurse SAD, Rusije i Kine. Sirija treba da bude tranzitna zemlja prema Evropi za energente iz različitih pravaca, oko čega se vodi rat, razara i ubija.

Teško je sa sigurnošću reći, ali se procjenjuje da je u građanskom ratu u Siriji ubijeno više od 500.000 ljudi, a da je preko 12 miliona interna raseljeno ili emigriralo u inostranstvo. U prostoru istočnog Mediterana, u čijem je središtu Sirija, snažno se prepliću kompetitivni geopolitički interesi i borba za resurse velikih svjetskih država, posebno Sjedinjenih Američkih Država, Rusije i Kine. Na tom području su otkrivene velike zalihe nafte i plina, oko kojih se bore Izrael, Turska, Kipar, Liban i Iran. Sirija bi trebala da odigra ulogu tranzitnog područja preko kojeg bi se resursi trebalo da transportuju za Evropu. Međutim, rat je to onemogućio.

Neoliberalna ekonomija jednima donosi bogatstvo, a drugima bijedu, siromaštvo i patnju. Visokorazvijene zemlje na veoma različite grube i perfidne načine eksploratišu siromašne zemlje, a jedan od njih se odnosi na – *odliv resursa*.

Razvijene zemlje imaju 1/5 svjetskog stanovništva a troše 4/5 svjetskih resursa. S druge strane, zemlje tzv. Trećeg svijeta imaju $\frac{3}{4}$ svjetskog stanovništva a troše oko 20% svjetskih resursa, što znači da samo mali dio svjetskih resursa služi za zadovoljavanje potreba siromašne većine, a to i jeste ekološka i socijalna tragedija našeg doba. Ekološki posmatrano,

dva su bitna problema sa kojima se suočavaju siromašne zemlje – prvi se odnosi na brzo iscrpljivanje prirodnih resursa, a drugi na eroziju zemljišta te stvaranje pustinjskih zona, kao i na zagađenje vode, trovanje raznim otrovnim supstancama, i industrijske nesreće. Odliv resursa iz siromašnih država u visokorazvijene i bogate države odvija se na tri načina: prvo, prenosom fizičkih resursa (kao što je drvo), transferom finansijskih resursa (tako što zbog niskih cijena roba iz nerazvijenih država one gube ogromna finansijska sredstva), i kroz zajmove koji osiromašuju ionako siromašne i prezadužene zemlje.

Raniji, savremeni i budući ratovi imaju svoje različite uzroke, a jedan od njih se svakako odnosi na ekonomске razloge i borbu za resurse.

Čovjekova istorija je istorija međusobnog sukobljavanja i ratovanja. U osnovi tih konflikata, sukoba i ratova se nalaze različite ideologije, pogledi na svijet i interesi, od kojih se jedan bitan odnosi i na resurse.

Od kako su počeli da tragaju za resursima kako bi sebi obezbijedili egzistenciju, ljudi su ulazili u međusobne netrpeljivosti, sukobe, konflikte i ratove. Tako je i danas, u svijetu globalne ekonomije, u okviru koje moćne neoliberalne države proizvode ratove kako bi otplaćkale i otele resurse siromašnih naroda i država opravdavajući svoj agresivni eksplotatatorski i neoimperijalni interes raznim propagandnim manipulacijama o zaštiti „ljudskih prava“ i „demokratije“. Najnoviji primjeri sa Irakom, Libijom i Sirijom, kao i mnogi drugi raniji, potvrđuju ovaj stav. A, takođe, i primjer sa bombardovanjem SR Jugoslavije i otimanjem teritorije Kosova i Metohije od Srbije, odnosno otimanjem njenih resursa.

Sjedinjene Američke Države imaju 5% svjetskog stanovništva, a troše 25% ukupnih svjetskih energetskih resursa. Irak raspolaže ogromnim naftnim bogatstvom tako da je Stejt Department još 1945. godine u iračkoj nafti vidio „zapanjujući izvor strateške moći“, te „jednu od najvećih materijalnih vrijednosti u istoriji svijeta“. Prije prvog rata u Zalivu, 1991. godine, je iračka proizvodnja nafte iznosila 3,5 miliona barela

dnevno, da bi kasnije pala na 1,7 miliona barela. Smatra se da bi ta proizvodnja mogla da dostigne i 10 miliona barela dnevno. Kao veliki potrošač, Sjedinjene Američke Države uvoze oko 10 miliona barela nafte dnevno, što čini 52% ukupne potrošnje. Pretpostavlja se da će do 2020. godine američki uvoz nafte porasti na 17 miliona barela dnevno. Kao najveći energetski resurs na svijetu, Persijski zaliv je značajna meta militantne američke geopolitike, kao što će takve mete biti sva ona područja koja raspolažu značajnim resursima. Sirovine imaju veliki značaj u ekonomskom razvoju države, tako da će se Sjedinjene Američke Države svim mogućim sredstvima, uključujući i one najrazornije, boriti za njih. Pa, i agresija NATO-a na SR Jugoslaviju je povezana sa problemom nafte. Naime, pomenuta agresija je kao jedan od ciljeva imala intenciju očuvanja regionala sigurnim za trans-balkanski naftovod kroz Albaniju i Makedoniju, što se moglo ostvariti jedino pacifikovanjem Kosmeta udovoljavanjem kosovarskim secesionističkim pretenzijama i UNMIK-ovim preuzimanjem uprave nad cijelokupnom pokretnom i nepokretnom imovinom koja je bila registrovana na ime SR Jugoslavije ili Republike Srbije (Radojičić, 2012).

Istorija nam pokazuje da su se od početka razvoja ljudske civilizacije, razvijali i konflikti za resurse. Pa, i danas su oni veoma izraženi, a sa procesima globalizacije se pojavljuju i novi oblici konflikata.

Neoliberalnim ekonomijama moćnih država i njihovim korporacijama su neophodni resursi, tako da ih oni otimaju i pljačkaju od država i naroda koji nemaju moć da se suprostave globalnom ekonomskom ratu kao „globalnoj pljački“. Ekonomski ratovi za resurse nameću tzv. „humanitarne intervencije“. Odavno se u svijetu vode ratovi za resurse, za različite prirodne proizvode i hranu, naftu, a očekivati je „humanitarne intervencije“ i ratove za čistu vazduh i vodu.

Za dvadeseti vijek se kaže da je *vijek nafte*, a da će dvadeset prvi vijek biti *vijek vode*, i da će ona biti skupa kao nafta.

S pravom se ističe da je voda „izvor života“. Ona je bitna kako u domaćinstvima (za piće, pripremanje hrane i održavanje higijene), tako i u privrednim granama, kao što su poljoprivreda, industrija, sport, turizam, za čije potrebe je neophodna velika količina vode. „Prosjecan“ Amerikanac potroši 296 litara vode na dan, Nijemac 127 litara, Rus 27; u grupu najsiromašnijih zemalja prema potrošnji vode, spadaju Bahrein, Jordan, Kuvajt, Libija, Maldivi, Malta, Katar, Saudijska Arabija, Ujedinjeni Arapski Emirati i Jemen.

Ujedinjene nacije su, u povodu Svjetskog dana voda (22. marta), saopštile da preko 663 miliona osoba u svijetu živi bez bezbjednog snabdijevanja vodom suočavajući se sa ozbiljnim zdravstvenim posljedicama zbog korištenja zagađene vode. „Čista bezbedna voda iz slavine je verovatno najveća prednost koju razvijene zemlje imaju u odnosu na ostale. Većina nas ima stalni pristup čistoj vodi koja neće da nas protera. Istoriski posmatrano, to je bila veoma retka povlastica. Naši preci stavljali su život na kocku sa svakom čašom vode“ (Evans, 2017: 78).

Naravno, „naši preci“ nisu imali ni neophodno medicinsko znanje i obrazovanje da bi shvatli rizike upotrebe zdravstveno neispravne vode. To što je voda bila bezbojna, nije značilo *i* da je bila ispravna. Pa, i kad su umirali od kontaminirane vode, nisu znali da je to bilo zbog nje.

Voda nije samo glavni element života i zdravlja, nego je i od značaja za stvaranje novih radnih mjesta i ekonomskog, društvenog i uopšte ljudskog razvoja; ona je neophodna za zadovoljavanje ljudskih potreba koje se odnose na *ekonomsku bezbjednost* (voda za piće, sklonište, hrana i druga potrošna roba), *društvenu bezbjednost* (zaštita od prirodnih katastrofa, kao što su poplave), i *etičku bezbjednost* (podržavanje prava ljudi i drugih vrsta na vodu).

Takođe, Ujedinjene nacije upozoravaju da se svjetske zalihe pitke vode sve više smanjuju a da potrebe za vodom stalno rastu. Samo u posljednjih pola stoljeća je utrostručena upotreba vode, a procjenjuje se da će do 2020. godine dvije trećine ljudi na Planeti živjeti u područjima nedostatka pitke

vode, da će vode biti do 17% manje nego što je neophodno (do 2030. čak i za 40% manje). Osim toga, ističe se da bi se do 2025. godine potrošnja vode mogla povećati za oko 60% u odnosu na sadašnju potrošnju. Pretpostavlja se da će do 2025. godine gotovo 30 država imati probleme sa oskudicom i nestašicom vode, što predstavlja porast od čak 20 zemalja koje su taj problem imale 1990. godine. Među tim zemljama su zemlje Bliskom Istoka i Afrike. Smatra se da bi 2030. godine čak 47 % svjetske populacije (a 2030. oko pet milijardi ljudi neće imati pristup čistoj vodi) moglo živjeti u područjima s nedovoljnom količinom vode. Ima i onih koji smatraju da će do 2050. godine samo oko trideset, od preko 200 zemalja svijeta, imati dovoljno vode za svoje potrebe.

Izrazito povećana upotreba vode i ubrzani porast broja stanovnika, kao i klimatske promjene, dovešće do povećane zagađenosti vode i njene nestašice. Količine podzemnih voda se smanjuju, nivoi jezera takođe, a vode je sve manje i u rijekama. Nestašica voda dovodi do poremećaja u ekosistemima i biodiverzitetu, do umanjenja proizvodnje hrane, gladi i siromaštva, pojavi raznih bolesti, migracija i sukoba.

U donjoj tabeli su navodena područja međunarodnih zona sukoba oko voda:

Rijeke	Države	Predmet sukoba
	<i>Azija</i>	
Bramaputra, Gang, Faraka	Bangladeš, Indija, Nepal	nanosi, brane, poplave, irrigacije, međunarodne kvote
Mekong	Kambodža, Laos, Tajland, Vijetnam	poplave, međunarodne kvote
Saluen	Tibet, Kina (Junan), Burma	nanosi, poplave
Eufrat, Tigar	Irak, Sirija, Turska	slanost voda,

		međunarodne kvote
Cisjordanski vodni rezervoar	Izrael, Jordan	skretanje vode
Jordan, Litani, Jarmuk	Liban, Sirija	međunarodne kvote
<i>Afrika</i>		
Nil	Egipat, Etiopija, Sudan	nanosi, skretanje vode, poplave, irigacija
Jezero Čad	Nigerija, Čad	međunarodne kvote
Okavanongo	Namibija, Angola, Bocvana	skretanje vode
<i>Evropa</i>		
Dunav	Mađarska, Slovačka	industrijsko zagađivanje
Elba	Nemačka, Češka	industrijsko zagađivanje, slanost vode
Mozel, Esko	Belgija, Holandija	industrijsko zagađivanje
Šamoš	Mađarska, Rumunija	podjela voda
Tahe	Španija, Portugal	podjela voda
<i>Amerika</i>		
Zaliv Sen Loran	Kvebek, SAD	hidraulična preuređenja
Kolorado, Rio Grande	SAD, Meksiko	hemijsko zagađenje, međunarodne kvote, salinitet
Velika jezera	Kanada, SAD	zagađivanje
Lauka	Bolivija, Čile	brane, salinitet
Parana	Argentina, Brazil	brane, poplavljivanje

		zemljишта
Senepa	Ekvador, Peru	podjela voda (Петровић- Пироћанац, 2007: 39-40).

Ujedinjene nacije upozoravaju ne samo da je voda deficitarna, nego i da postaje uzrokom konflikata i ratova. U posebno teškom stanju se nalaze arapske zemlje, na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi gdje živi oko 5% svjetskog stanovništva, a na koje otpada tek 0,9% svjetskih rezervi vode. Za mnoge zemlje je karakteristično da njihovo stanovništvo piju vodu „iz jednog izvora“. Tako, na primjer, vodotoke Nila dijeli nekoliko država za koje je određena kvota korištenja vodnih resursa. U periodu kada je Egipat bio dominantan, za sebe je pribavio i veća prava na korištenje vode. Etiopija je nastojala da izgradi sebi branu, ali su egipatski avioni potopili brod sa neophodnom opremom za njenu izgradnju. Kada se stanje promijenilo, Etiopija je započela podizanja velike hidrocentrale u vrhovima Plavog Nila, koji je glavni vodosnabdjevač rijeke Nila. S druge strane, i rijeka Jordan je predmet ni malo jednostavnih jordansko-sirijskih, jordansko-izraelskih, sirijsko-iračkih, libansko-izraelskih, palestinsko-izraelskih odnosa. I situacija u centralnoj Aziji nije puno bolja: Uzbekistan prijeti Tadžikistanu da će započeti rat ukoliko započne sa izgradnjom hidrocentrale na rijeci Vaš i ograniči dostup vode nizvodno.

Pored nafte i vode, treba pomenući još jedan značajan resurs koji ima geopolitičko značenje, a to je – *hrana*.

Istorijski i kulturološki posmatrano, hrana je značajna tema studija o materijalnoj kulturi. „U većini studija o materijalnoj kulturi naglašavaju se tri klasične teme – hrana, odeća i stanovanje – uz često usmerenje na istoriju potrošnje“ (Berk, 2010: 64).

Proizvodnja hrane je strateško i bezbjednosno pitanje država i naroda. „Kontrolišite naftu i kontrolisate zemlju;

kontrolišite hranu i kontrolisaćete ljudе“, svojevremeno je izjavio Henri Kisindžer.

Hrana je veoma značajna za ljudsko održanje, njegovu tjelesnost i psihofizički razvoj, zdravlje i opstanak čovjeka. Ipak, izvještaji *Organizacije za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih naroda (The United Nations Food and Agriculture - FAO)* pokazuju da danas više od 800 miliona ljudi u svijetu gladije, a da još toliko pati od nedovljne uhranjenosti.

Mada neki smatraju da je za ishranu sve brojnijeg i sve više narastajućeg čovječanstva potrebno korištenje *genetski modifikovanih organizama (genetically modified organisms)*, ipak drugi ističu da se njihovom upotrebom, kao i upotrebom različitih industrijskih supstanci i hemikalija, tradicionalna poljoprivreda u potpunosti pretvorila u razvijeni oblik industrijske, hemizirane poljoprivredne proizvodnje hrane s kojom je započeo proces ugrožavanja prirodne okoline, čovjeka i ljudskog društva. Smatra se da, uništavajući obnovljive, ali i neobnovljive prirodne izvore, hemizirana i biotehnologizovana industrijska poljoprivreda, doprinosi ugrožavanju kvaliteta života, zdravlja ljudi, životinja i prirodne okoline.

U situaciji povećanja broja stanovnika, kao i potrebe za profitom, za povećanu proizvodnju hrane i rješavanja gladi u svijetu se rješenja pokušavaju naći u biotehnologiji i genetskoj modifikaciji.

Na taj način biotehnološka, genetski modifikovana proizvodnja hrane, kao i u cjelini proizvodnja hrane, zadobiva bitno političko, odnosno geopolitičko značenje. Geopolitička potreba za intenzivnom biotehnološkom proizvodnjom genetski modifikovanih proizvoda i genetski modifikovane hrane je izraz postojanja interesa nad kontrolom država i naroda nad hranom kao oružjem. U tom smislu je portparol Ministarstva poljoprivrede SAD Vilard Felps (Willard Phelps) 1998. godine rekao da je cilj razvoja „terminator-sjemena“ da „SAD povećaju vrednost semena koje je u njihovom vlasništvu i da otvore nova tržišta u zemljama Drugog i Trećeg sveta“ (Engdal, 2014: 63).

Ovo famozno frankenštajnsko „*terminator-sjeme*“ je proizvedeno pomoću tzv. „*terminator-tehnologije*“ koja u genetski modifikovane sorte biljaka ugrađuje sistem gena koji onemogućavaju klijanje sjemena; „*terminator-sjeme*“ je samoubilački sindrom „*terminator tehnologije*“.

Genetski modifikovani organizmi, kao i genetski modifikovana hrana, imaju ne samo ekološko, nego i političko, odnosno geopolitičko značenje. Oni zadobivaju strateško značenje u smislu preuzimanja agrara, poljoprivrednih sorti i poljoprivrednih dobara i, na taj način, postaju moćno sredstvo oduzimanja alimentarnih i ljudskih prava koja se odnose na hranu. Navećemo primjer Iraka.

Nakon američkog nasilnog okupiranja Iraka, prije svega zbog zaliha nafte, ali i trgovine oružjem, značajan faktor se odnosi i na preuzimanje iračke poljoprivrede i postavljanje genetski modifikovanih usjeva. Nalazeći se na veoma plodnom području nekadašnje Mesopotamije, između rijeka Eufrata i Tigrisa, poljoprivrednici su uzbajali velike količine hrane namijenjene izvozu, što je sa svojim saveznicima uvidjela Amerika kao osnove velikog potencijala vlastitog globalističkog agrobiznisa genetski modifikovanih usjeva. Poslije okupacije su Iračanima nametnuli tzv „dekrete“, odnosno pravila poljoprivrednog uzgoja te svaki zakon iračke države koji se kosi s pravilima dekreta smatrao se ne važećim. Tako su nasilno preuzeли tuđa dobra, što je predstavljalo kraj iračke poljoprivrede koja je pala pod vlast američkih agro korporacija koje proizvode ogromne količine genetski modifikovanog sjemena za izvoz. Namećući ova sjemena drugim državama, neoliberalne korporacije u potpunosti provode imperijalni postupak potpunog porobljavanja njihovih tržišta. Scenario ukidanja i zamjene individualne privatne poljoprivrede i porodičnih usjeva genetski modifikovanim usjevima je sumorna sadašnjost, ali i budućnost koja nas čeka.

Sasvim se jasnim pokazuje da genetski modifikovani organizmi i genetski modifikovana hrana imaju (geo)političko značenje, i da sobom i u sebi nose određenu bezbjednosnu prijetnju. U globalnoj privredi hrana predstavlja prijetnju iz tri

razloga: prvo, oni koji je konzumiraju veoma su udaljeni od mjesta gdje se ona proizvodi; drugo, svjetska privreda je kontrolisana od strane multinacionalnih korporacija koje interesuje samo profit, i, treće, globalna privreda predstavlja veliku opasnost zbog ugrožavanje biološke raznovrsnosti planete zemlje (Lejman, Krebs, 2003: 146-147).

Hrana predstavlja političko oružje jer, mada se to na prvi pogled i ne vidi, ipak ima geopolitičko značenje.

Da hrana predstavlja političko oružje i da ima geopolitičko značenje, pokazuje i primjer programa pomoći SAD za koji je potpredsjednik Hubert Hamfri (Hubert Humphrey) svojevremeno rekao: „Ako se pitate kako da navedete ljudе da se osalone na vas i postanu zavisni od saradnje s vama, čini mi se da je zavisnost od hrane odličan način za to“ (Goldsmit, 2003: 262).

Kada je u pitanju proizvodnja hrane, treba napomenuti da se u globalizacijskim procesima snažno razvijaju i *multinacionalne korporacije* koje zbog svojih interesa, a na veoma razne načine, još potpunije ubrzavaju i razvijaju te procese kao procese globalizacije socijalnih nejednakosti, siromaštva, gladi i bijede na jednoj, a bogatstva na drugoj strani.

S obzirom na postojanje zaista velikog broja stanovnika na našoj planeti, predstavnici multinacionalnih korporacija ističu da je neophodna i velika količina hrane, te da se ona mora obezbjeđivati kroz intenzivne procese industrijalizacije i hemizacije poljoprivrede, kao i kroz povećanu upotrebu biotehnologije, genetski modifikovanih organizama i, naravno, genetski modifikovane hrane. Ali, ne samo veliki broj stanovnika, glad i siromaštvo, nego i potreba za profitom, dovode do povećane hemijske industrijske proizvodnje hrane. Dolazak velikih transnacionalnih korporacija na globalno alimentarno područje donijelo je sobom i rizike od korištenja genetski modifikovanih organizama u ishrani. Genetski modifikovana hrana nosi u sebi rizike po zdravlje ljudi i prirodnu okolinu, i zato mnogi upozoravaju da je to je novi oblik genocida i ekocida.

Jedan od značajnih faktora koji uzrokuje siromaštvo naroda i država uništavajući im resurse i stvarajući čitav niz ekonomskih i ekoloških problema, kao i ekološku krizu odnosi se na program mjera „*strukturalnog prilagođavanja*“ koje posebno provode Međunarodni monetarni fond, Svjetska trgovачka organizacija i Svjetska banka.

Ove institucije svojim djelovanjem utiču na razaranje prirodne sredine. Pod njihovim uticajem čovjek vodi rat protiv prirode. Djelovanje ovih institucija moći „često je štetno po životnu sredinu“ jer se upravo pod njihovim uticajem ostvaruje „tendencija da se standardi životne sredine snize na minimum“ (Ponting, 2009: 144).

U neprestalnom nastojanju da imperijalno eksplatiše i kontroliše svijet i njegove resurse, globalni neoliberalni kapitalizam svjetu stalno nameće određene „standarde“, prijetnje, ucjene i uslove. Neki od njih se odnose i na *Vašingtonski konsenzus*, *Program strukturalnog prilagođavanja* i *Urugvajsku rundu GATT-a* kojim neoliberalni kapitalizam putem svojih moćnih finansijskih i drugih institucija uslovljava nacionalne države i ekonomije.

Međunarodni monetarni fond i Svjetska trgovinska organizacija nameće standarde i pravne propise, te pravno štiti multinacionalne korporacije tako što im obezbjeđuje pravne okvire kontrole genetskog bogatstva. Zastupajući interes banaka, korporacija i bogatih neoliberalnih država, Svjetska trgovinska organizacija uslovljava ulazak država kupovanjem genetski modifikovanih proizvoda. Na taj način ova moćna globalna organizacija tim državama i njihovim narodima oduzima njihove resurse i, na taj način, oduzima im i alimentarno pravo, kao i pravo na zdravu životnu sredinu.

Cilj je da *transnacionalne i multinacionalne korporacije* kontrolišu sve aspekte individualnog i društvenog života (proizvodnju, saobraćaj i komunikacije, resurse, kapital, bankarstvo, finansijske i monetarne sisteme, robe i usluge, radnu snagu, državne institucije, zakonodavstvo i pravo) radi ostvarenja profita i kontrole razvoja naroda i država. Ne prihvatići njihove uslove i ucjene znači biti optužen za

„protekcionizam“ i „diskriminaciju“, što u stvarnosti podrazumijeva uskraćivanje kredita, pomoći i integracija. Tako preko moćnih finansijskih institucija neoliberalizam provodi svoju hegemoniju nad svim područjima društva, ali i države, doprinoseći procesu desuverenizacije „nacionalnih“ ili „građanskih“ država. To nije ništa drugo nego „*eko-diktatorska politika*“ pod kojom se može podrazumijevati nastojanje da se realizuju nejednakosti u pristupu sirovinama i korištenju prirodnih resursa, bogatih protiv siromašnih, Sjevera protiv Juga (Radermacher, 2003: 205).

U nastojanju da kontrolisu vitalna područja individualnog i društvenog života, multinacionalne korporacije sve agresivnije nastupaju s ciljem da kontrolisu agrar i proizvodnju hrane. Globalizacija još više omogućava transnacionalnim kompanijama da *erodiraju suverenitet* država. One imaju monopol nad međunarodnom trgovinom, ekonomijom, politikom. Naravno, one će vremenom nastojati da imaju i, u mnogim sredinama, već imaju monopol nad agrarom i proizvodnjom hrane.

Transnacionalne korporacije šire novu opasnost pod nazivom – *biokolonijalizam*. One su ogromni centri moći koji kontrolisu sva značajna područja proizvodnje pa, prema tome, i proizvodnje hrane, agrara i poljoprivrede. Oni organsku poljoprivredu zamjenjuju industrijskom poljoprivredom. Preko potplaćenih medija, intelektualaca, naučnika, političara, farmaceutskih, političkih i drugih lobija, biotehnološke kompanije koje proizvode genetski modifikovanu hranu šire laži o proizvodnji zdrave hrane, otklanjanju gladi i siromaštva u svijetu, umanjenju upotrebe pesticida, izlječenju bolesti, te poboljšanju zdravlja i kvaliteta života.

Ulaskom velikih i moćnih multinacionalnih korporacija na agrarne, poljoprivredne proizvodne prostore državnih i nacionalnih ekonomija nameću se sopstveni načini proizvodnje na svjetskom nivou, a zbog odsustva globalnih regulatornih institucija, njihova moć se ne može zaustaviti. Bezuslovno namećući svoja „pravila igre“ kao genocidni „alimentarni teroristi“ u proizvodnji (genetski modifikovane) hrane

multinacionalne korporacije zapravo erodiraju *alimentarni suverenitet države* (Петровић-Пироћанац, 2008: 61).

Posljedice ovakvog izuzetno moćnog biotehnološkog imperijalizma i „terorizma“ se odnose i na tendenciju prema ostvarenju kontrole i posjedovanja života što je sasvim jasna intencija postojanja predatorskih interesa transnacionalnih korporacija i neototalitarnih vlada *novog svjetskog poretka*.

Velike optužbe upotrebe genetski modifikovanih organizama se odnose na genocidni koncept *neomaltuzijanstva* svjetskih moćnika.

Proizvodnja i pritisak korištenja genetski modifikovane hrane za mnoge predstavlja izraz postojanja projekta „svjetske vlade“ kojim se ostvaruje neomaltuzijanska politika uništavanja stanovništva.

Pored upotrebe genetski modifikovane hrane u ubijanju ljudi, bolestima treba uništiti preko 3 milijarde a sterilitetom više od 2 milijarde osoba. Cilj je smanjenje broja stanovnika u svijetu a, s obzirom da genetski modifikovani organizmi i genetski modifikovana hrana, kontaminiraju i truju organizam, skraćuju životni vijek i onemogućuju reprodukciju, bio bi to plan kontrole ograničavanja broja stanovnika na Zemlji. Morbidni genocidni stav neoliberalnih (neo)maltuzijanaca je da na Zemlji ne treba da živi više od milijarde osoba. To je ta „zlatna milijarda“ o kojoj govore i neki tzv. „filantropi“ (Kovačević, Kovačević, 2019a).

U ostvarenju koncepta neototalitarnog i neoliberalnog novog svjetskog poretka, ratovi za resurse igraju veliku ulogu.

Zbog neosnovane sumnje za „postojanje oružja za masovno uništavanje“, Sjedinjene Američke Države su napale Irak kao dio „osovine zla“, objavile „rat protiv nasilja“ kako bi uspostavile „demokratski obrazac“ koji bi trebalo da slijede ostale države Bliskog Istoka. SAD su rušenjem režima Sadama Huseina zapravo obezbijedile nadzor nad iračkim ekonomskim resursima, a naftom posebno, što im je i bio pravi cilj.

Konceptualna izgradnja „novog svjetskog poretka“ odvija se na različite načine – ekonomskog, političkog, kulturnog, medijskog i vojnog karaktera. Posebnu ulogu u

njegovoj realizaciji imaju mediji i vojne intervencije. U medijima i preko medija se koncept „novog svjetskog poretka“ priprema i opravdava, a ratovima i vojnim intervencijama nameće. Stvaranjem nadnacionalnih struktura moći dovode se u pitanje nacionalne države i njihove suverenosti.

Nastojeći da ostvare svoje interes na određenom geopolitičkom prostoru, moćne države provode podjele po principu *divide et impera* i, u osnovi njihove strategije moći, se nalazi maniheistički mehanizam optužbe ili odbrane. Upravo, u tom smislu nekog treba optužiti za „nedostatak“ ili „kršenje“ nekih civilizovanih vrijednosti, uključiti medije i preko njih pridobiti „javno mnenje“ i realizovati određeni ekonomski i geopolitički interes. Politika koju provode moćne zapadne države, prvenstveno služi ostvarenju njihovih interesa, a današnji razvoj kapitalizma u formi neoliberalnog globalizma i ostvarenja neoliberalnog novog svjetskog poretka, predstavlja obnovu klasičnog imperijalnog liberalizma.

Veoma su snažni konflikti oko kontrole resursa i energije, što pokazuje i primjer Kosova i Metohije.

Prije, ali i poslije „arapskih proljeća“, odvija se borba korporacija oko nafte kao strateškog resursa. Naravno, i ne samo zbog nafte, nego i zbog drugih strateški važnih resursa.

Tako je *Pax americana* predstavljaо već poznati scenario uspostavljanja „demokratskih poredaka“ na bliskom Istoku. Cilj je, kako i piše u Izveštaju iz 2000. godine, a pod nazivom *Obnova američkih odbrambenih snaga*, da se realizuje plan održanja globalne nadmoći SAD-a za sprečavanje nastanka neke druge, suparničke sile suprostavljene američkim načelima i interesima. Osnovni interes američke spoljne politike se odnosi na kontrolu teritorija i resursa. Kada je u pitanju Bliski istok, razumljivo da se poseban interes odnosi na strateško značenje reursa nafte koje na tom području ima u ogromnim količinama. U tom smislu će moćne nacionalne kompanije imati vodeću ulogu u uspostavljanju „demokratije“. Dakle, kompanije direktno utiču na geopolitičke i vojno-strateške prilike „na terenu“, jer bez nafte, ostvarenje „nacionalnih interesa“ nije moguće. Osiguranje postojanja nafte bilo je važno u Prvom

svjetskom ratu, Drugom svjetskom ratu, kao i ratovima koji su se vodili nakon njih, i koji će se još uvijek voditi. Nafta ima veliko vojno značenje.

Koliko je nafta značajna u tehnologiji ratovanja, dovoljno je za primjer uzeti Vijetnamski rat u kojem su Sjedinjene Države, samo u jednoj (1969) godini, potrošile preko 50 miliona tona nafte i naftnih derivata. Da je to zaista velika količina, dovoljno ju je uporediti sa godišnjom potrošnjom Turske, koja je tada imala 60 miliona stanovnika, a koja je tada za svoje potrebe godišnje trošila 35 miliona tona nafte (Mitrović, Petrović-Poljak, 1998: 132).

Nafta je omogućila tenkovima, brodovima, avionima i drugim tehničkim sredstvima ratovanja neophodnu pokretljivost modernog ratovanja.

Osvajanjem Iraka, za kojeg se smatra da ima čak i veće zalihe nafte od onih koje se nalaze u Saudijskoj Arabiji, Sjedinjene Države su svoju vojsku postavile kao omču na sve ključne svjetske tokove i puteve nafte, a posebno one koji vode u Evropu i države na Istoku - Kinu, Indiju i Istočnu Aziju. Sjedinjene Američke Države su zauzele ključne položaje u svijetu, od Balkana, preko Uzbekistana do Kabula i Japanskog mora. A, od 11. septembra je američka vanjska politika postala bezobzirna, u skladu sa onom izrekom *ili si s nama ili protiv nas* (Engdahl, 2003).

Kako bi se ostvarila kontrola „odliva“ resursa, neophodna je propaganda koja će skrivati pljačku resursa govoreći o „autoritarnim režimima“ i „ugroženosti ljudskih prava“ i „demokratije“.

U situaciji postojanja ograničenih resursa, moderna ekonomija i njene moćne korporacije traže načine da kontrolišu proizvodnju i prodaju resursa. Na taj način proizvode i konflikte na globalnom i lokalnom području, što se sasvim dobro vidjelo i na primjerima izvođenja tzv. „humanitarnih intervencija“ u Iraku, Libiji, Siriji, kao i u Republici Srpskoj i SR Jugoslaviji. Pa i potencijalno zveckanje oružjem oko Venecuele ima za cilj preuzimanje kontrole nad njenim prirodnim resursima, a nafti posebno.

Izvođenju vojnih intervencija prethodi medijska priprema i obmana javnosti u manipulativnoj propagandi o „autoritarnim režimima“, „etničkom čišćenju“, „ugroženosti ljudskih prava“, i slično. Na taj način moće neoliberalne države Zapada svojim „humanitarnim intervencijama“ ugrožavaju egzistenciju, suverenost i teritorijalni integritet država koje agresivno napadaju, i na taj način zapravo ruše međunarodno pravo.

Globalnom kapitalističkom ekonomijom dominiraju transnacionalne korporacije čije djelovanje nije ograničeno granicama nacionalnih država čime se ostvaruje postupak erodiranja suvereniteta država.

Nasilno odvajanje Kosova i Metohije od teritorije Srbije nema samo teritorijalni, već ima i geopolitički značaj jer se time Srbiji otimaju teritorij, resursi i energetski potencijali. Istraživanja pokazuju da na tom području Srbija ima 60% resursa, da to područje raspolaže ogromnim količinama uglja, kao i rudama i mineralima, posebno boksitom, olovom, cinkom, niklom, kobaltom, kadmijumom, vanadijumom, zlatom. Na tom području se nalaze i resursi kvalitetne vode. Tako se pokazuje da Zapad pljačka „najbitinije prirodne resurse“ (Петровић-Пироћанац, 2010: 244-245).

Kada je u pitanju geopolitika resursa, danas se, govoreći o deficitarnosti resursa, ne govori samo o geopolitici nafte, nego i o geopolitici vode, geopolitici hrane, geopolitici energije, geopolitici tehnologije, geopolitici kulture, pa čak i o geopolitici sporta.

Nastojeći da ostvare svoje ekonomske, geopolitičke i vojno-strateške interese, moće države razvijaju obrasce manipulativnog semantičkog diskursa o „širenju demokratije“, „zaštiti ljudskih prava“, „odbrani slobode“ i „civilizovanih vrijednosti“. U tom smislu koriste medije ali i ratove („humanitarne intervencije“) s ciljem ostvarenja kontrole nad resursima i izgradnjе novog svjetskog poretku.

2.

HUMANITARNE INTERVENCIJE

Militarizam i rat

Ratovi i vojne intervencije nisu otkriće kapitalizma, ali su imanentni proizvod eksplotatorske strukture kapitalističkog poretna.

U pravu je Diego Fuzaro (Diego Fusaro) kada ističe da postoje tri temeljne komponente na kojima se kapitalizam zasniva: „robinzonska` središnjost“, zatim stalna potreba za vojnim intervencijama („etičkim bombardovanjima“), s ciljem održanja i širenja kapitalističkog sistema u svijetu, i „apriorna demonizacija“ bilo kakve transformističke ideje i namjere, koja se odmah otklanja i likvidira kao reakcionarna, totalitarna i antidemokratska. Zapad, sa Sjedinjenim Američkim Državama na čelu, vodi rat protiv *the rest of the world (ostatka svijeta)* koji nije spremna da prihvati njegovu apsolutnu dominaciju. Izgradnjom najveće američke vojne baze na Balkanu, Bondstil, stvorena je efikasna pretpostavka kontrole Evrope, kao i učešće u vojnim intervencijama na Bliskom istoku i preventivnim okupacijama centralne Azije kako bi se ostvarilo suprostavljanje Rusiji i Kini. Događaj od 11. septembra 2001. godine je obezbijedio opravdanje za pojačanje nadzora nad pojedincima, uz neminovno ograničavanje individualnih sloboda, kao i nadzora u geopolitičkim odnosima. Naravno, to ne bi bilo moguće bez korištenja manipulativne retorike poput one iz Fedrove bajke o vuku i jagnjetu a koja je upravo posvećena onima koji *qui fictis causis innocentes opprimunt* (*koji izmišljenim uzrocima ugnjetavaju nevine*). Sve oblike revolta treba otkloniti kako bi ostale dvije dogme našeg doba: transcendentnost tržišta kao sudbine i bezuslovna podređenost univerzalnoj monarhiji koja je izašla kao pobjednik iz okvira Hladnog rata (Fuzaro, 2013: 16, 26).

Dakle, jedna od bitnih komponenti kapitalizma se odnosi na „humanitarne intervencije“ koje se u militantnoj militarističkoj strategiji Zapada izvode prema svakome ko pruža

otpor neoimperijalnom i neoeksploatatorskom, neoliberalnom kapitalističkom imperijalizmu. Zato imperijalne države moraju biti militantne i stalno izazivati ratove i na globalnom i lokalnom nivou razvijati distopijsku svijest kao svijest o nemogućnosti promjene postojećeg stanja. Zato kritika neoliberalizma implicira *utopiju slobode*, odnosno razumljivu želju za drugaćijim svijetom od ovog nekrofilnog, neoliberalnog svijeta. Utopije nisu ništa drugo do ideali kojima se strijemi i kojima se teži na pravcima ideje progresu i napretka.

Odbaciti utopiju, znači ostaviti čovječanstvo na milost i nemilost ne samo „instrumentalnog uma“ (Agnes Heller), nego ga ostaviti i na nemilost neoliberalne paradigme instrumentalne moći koja proizvodi savremene ratove i „humanitarne intervencije“.

Klauzevic je tvrdio da rat proizlazi iz određenog političkog stanja, iz politike, te da je sa politikom vezan. Rat je politički akt i politički instrument produženja političkih odnosa drugim sredstvima; on je sredstvo politike, odnosno, državna politika produžena drugim sredstvima. Klauzevicevo gledište o odnosu rata i politike i zavisnosti rata od politike neki će teoretičari proširiti stavom o klasnom karakteru politike pa, prema tome, i klasnom karakteru rata. Rat je najzaoštreniji izraz politike i političke borbe; rat je do kraja politika, on je produžetak ostvarivanja istih ciljeva od strane istih klasa samo drugim sredstvima. Odredba rata se neposredno dovodi u vezu sa političkom djelatnošću države. Rat je politika, ali politika kojom država nameće određena sredstva političke borbe. Zato se može reći da rat nije izgubio svoju unutrašnju političku suštinu. On je ostao kao „produžetak“ politike, instrument koji politika podređuje, ali tako što se na politiku „nadovezuje“. Klauzevic ističe da postoje dvije vrste ratova: jedni imaju za cilj potpuno savlađivanje neprijatelja (bilo u smislu njegovog uništenja ili onesposobljavanja za rat), a drugi – osvajanje države neprijatelja (s ciljem da se ona zadrži ili da u pregovorima mira služi kao sredstvo za razmjenu). Naravno, rat može biti i sredstvo stvaranja države tako što kompetitivna

pobjednička grupa nameće pobijđenoj organizacionu strukturu uređenja države. Upravo, politika stvara takve odnose u kojima rat postaje neizbjegnim; pripreme za rat imaju politički karakter, politika određuje ciljeve rata i trenutak izbijanja rata, a oni koji rukovode tokom rata do momenta eventualnog poraza date države u rukama su političkih snaga. Politika vodi rat upravo zato što je sama njena unutrašnja strukutra – „ratnička“; rat je stalno prisutan u politici jer se politika temelji na protivrječnostima, konfliktnim i antagonističkim pogledima, shvatanjima, idejama, ideologijama i praksama (Klauzevic, 1951).

Tako se pokazuje da rat zapravo predstavlja nastavak politike i da se vodi radi ostvarenja političkih ciljeva i interesa; rat predstavlja nastavak politike nasilnim oružanim sredstvima. Rat je politička posljedica osvajanja tržišta, teritorija, prirodnih resursa, radne snage, i sl. I u tzv. „primitivnim društvima“ on ima i ekonomsku funkciju mada, prije svega, predstavlja jedan oblik nasilja u čijoj pozadini стоји težnja za osvajanjem žena, potreba za suprotstavljanjem zloj magiji, itd. Rat može da predstavlja nastavak ranijih neprijateljstava. U robovlasništvu je rat predstavljao sredstvo sticanja i osvajanja robova, osvajanja i pljačkanja pobijeđenih zemalja; u feudalizmu su ratovi predstavljali privredno zanimanje vladajuće klase: predstavljali su izraz osvajanja posjeda i kmetova, sredstvo preraspodjele bogatstva između feudalaca, države i crkve, kao i oružano sredstvo gušenja ustanka kmetova; u kapitalizmu je rat takođe oružano sredstvo osvajanja teritorija, radne snage, prirodnih izvora i sirovina.

Klauzeviceva odredba pojma rata je nepotpuna jer nedovoljno govori o sadržajnoj strani rata. Po toj definiciji ratni proces je eminentni politički proces jer predstavlja produženje prijašnje politike, samo drugim, to jest oružanim sredstvima. Prema tome, i rat je politika kao što je politika parlamentarna borba, demonstracije itd. Budući da je svaka politika samo vanjski oblik drugih društvenih procesa, u prvom redu ekonomskih, ta definicija je u stanovitom smislu nepotpuna. Trebalo bi da definicija rata sadrži komponentu koja obilježava

ne samo formalnu već, isto tako, i sadržajnu stranu ratnog procesa. Kako je sam rat izazvan najčešće ekonomskim razlozima i ima, u suštini, ekonomске ciljeve, to bi se i moglo reći da rat predstavlja produženje ranije politike drugim sredstvima izazvan i vođen u osnovi ekonomskim razlozima.

Ovakvo potpunije određenje pojama rata ističe potrebu državne upotrebe organizovanog oružanog nasilja radi ostvarivanja, prije svega, ekonomskih interesa. Ali, da li se određenje rata jednostavno može poklopiti sa ekonomskim i političkim određenjem? Naravno da ne može, jer se fenomen rata može definisati i sa pravne, psihološke pa i psihanalitičke tačke gledišta. Rat nije samo oružani sukob, nego je i sukob namjera ili volja u okviru kojeg jedna strana konflikta namjerava da potčini drugu. Fizička prinuda je sredstvo, a nametanje volje cilj ratovanja. Iako se pojam „rata“ najčešće upotrebljava u gore pomenutom značenju, ipak treba napomenuti da se ova riječ upotrebljava u jednom metaforičkom značenju, kao oznaka za određene vrste društvenih sukoba koji su oštiri, mada ne završavaju upotreborom oružane sile. Upravo, u ovom smislu se koriste izrazi kao što su: „ekonomski rat“, „carinski rat“, „medijski rat“, „propagandni rat“, i slično.

Ne predstavlja rat samo političku, već istovremeno ekonomsku i psihološku pojavu. Rat stvara čitav niz posljedica te se zato i može reći da su one veoma kompleksne. Pomenućemo one najznačajnije.

Kada se rat posmatra sa *demografskog stajališta*, moglo bi se reći da je rat pojava u okviru koje se pojedinci i društvene grupe ubijaju. Kolike su njegove posljedice, dovoljno je napomenuti da sa procesom modernizacije i tehnologizacije ratovanja raste i broj poginulih a mlađih ljudi posebno, što predstavlja veliki društveni gubitak jer opada stopa nataliteta. Pored ovog demografskog, treba pomenuti i druge demografske probleme, a jedan od njih je i etničko pomjeranje, pa i „etničko čišćenje“. U ratovima se brojno stanovništvo protjeruje u izbjeglištvo. Tako su, na primjer, ratni sukobi u Indokini stvorili protjerane „ljude iz čamca“, a rat na prostoru bivše Jugoslavije

„konvoje“ i „etničko čišćenje“. I današnji ratovi protjeruju milionske izbjeglice u migracije. Sobom rat nosi i fizičko zlostavljanje te maltretiranje.

Iako se tačno nezna, pretpostavlja se da broj vojnih i civilnih žrtava u Prvom svjetskom ratu iznosi preko 15 miliona, a broj ranjenih i osakaćenih oko 22 miliona. Veliki broj osoba je umro od gladi i epidemija. U Balkanskim ratovima i u Prvom svjetskom ratu je Srbija izgubila 1.511.415 ljudi (računajući teške invalide nesposobne za samostalan život i privređivanje). To je iznosilo 28% od cijelokupnog stanovništva 1914. godine. Od 852.000 vojnika pozvanih, život je izgubilo 402.435. Od tog broja, samo u 1914. godini je vojska ostala bez 2.110 oficira. Poslije rata u Srbiji se našlo 500.000 ratne siročadi (Janković, 2010).

Procjenjuje se da broj ubijenih u Drugom svjetskom ratu iznosi 50-60 miliona žrtava, a da je preko 35 miliona ljudi bilo ranjeno i osakaćeno. Broj ubijenih ili „maltretiranih“ u Jugoslaviji za vrijeme Drugog svjetskog rata je iznosio oko 23,5% ukupnog stanovništva. A to znači da je svaki četvrti čovjek na neki način stradao u ratu.

Može se govoriti i o *kulturološkom aspektu rata*.

Kulturološki posmatrano rat, zbog straha, pojačava i povećava „osećaj nacionalnog identiteta, kao i patriotizam u narodu. Kulturno jedinstvo je neophodno da bi se ljudi naveli da se svojevoljno štite i odazovu na vojnu mobilizaciju, te da bi prihvatali rastuću političku kontrolu. Pošto kulturna uverenja ističu nacionalizam, patriotizam i jedinstvo, ona zapravo dovode do uvažavanja vojnih stavova pri donošenju političkih odluka, čime utiču na povećanje mogućnosti izbijanja rata“ (Tarner, 2009: 446).

Takođe, može se govoriti i o *rodnom aspektu rata*.

Sociološki fenomen rata se upravo po rodnom obilježju posebno izdvaja. U pitanju je izrazita rodna asimetrija. Za ratovanje se može reći da je to aktivnost iz koje je cijeli jedan rod isključen; ratovanje je jedina grupna aktivnost koja isključuje puno učestvovanje žena. Sem nekih iznimki, ratovanje je isključiv prerogativ muškaraca, jer žene čine svega

nešto oko 1% svih vojnika u poznatoj istoriji. Iako su u mnogim ratovima žene mogle imati ulogu neke podrške, ipak su one bile isključene iz stvarne borbe. Mada su moderne države povećale sudjelovanje žena u vojskama, ipak je to veoma malo uticalo na broj žena koje su se borile u ratu (Malešević, 2011: 293).

Ratovi sobom i u sebi nose i *psihičke probleme* (stresove, psihote, neuroze, strah, anksioznost, osjećaj fatalizma i besperspektivnosti), *socijalno-patološke probleme* (anomiju, alkoholizam, narkomaniju, prostituciju, ubistva, kriminal), kao i probleme *fizičkih oboljenja* (kardiovaskularnih, disajnih, koštanih, zaraznih, te povećanje oboljelih od raka). Ratovi sobom nose i *ekonomski i ekološki probleme* (devastiranje prirodne okoline i uništavanje resursa, razaranja proizvodnih infrastruktura, materijalnih dobara i posjeda, te zagađenje čovjekove životne sredine).

Jedan od vidova *državnog terora* odnosi se na uništavanje resursa i prirodne sredine. Tako se, na primjer, uništavanje resursa u Kolumbiji ovijalo u obliku *zaprašivanja* poljoprivrednih posjeda. Iako se zvanično opravdavalno zaprašivanje kao američki „rat protiv droge“, u pozadini se nalazilo terorističko uništavanje resursa i njihove biološke raznovrsnosti. Zaprašivanje koje je izvođeno je upropastavalo usjeve, ubijalo domaće životinje i uništavalo živote djece. „Umiru deca; možete da vidite decu čija su tela od glave do pete prekrivena krastama, i slične strahote“ (Čomski, 2013: 68).

Zbog državnog nasilja nad stanovništvom potpomognutih američkim vojnim intervencijama u zemljama Latinske Amerike je izraženo ekološko uništavanje, siromaštvo i povećana smrtnost stanovništva.

U ratu u Vijetnamu je korišteno hemijsko oružje, defolijanati, a među njima posebno narandžasti agens (*agent orange*) kao smjesa veoma opasnih herbicida.

Rat nije samo demografska, ekonomski, politička i psihološka pojava, on je i *ekološka pojava* koja ugrožava ljudsko društvo i čovjekov opstanak. Uzmimo, na primjer, povećanu radijaciju zahvaljujući upotrebi radioaktivnog materijala, korištenja nuklearnih reaktora, atomske probe,

proizvodnju i upotrebu atomskih bombi. Dobro se zna da bi eventualni nuklearni rat u svijetu doveo do „nuklearne zime“ koja bi vjerovatno zadugo omogućila započinjanje nekakvog života na Zemlji. Da je ovakvo očekivanje opravdano, pokazuje npr. područje vojnog kompleksa na Uralu, na kojem su se proizvodile atomske bombe, područje koje je veoma radioaktivno i za koje se smatra da je toliko kontaminirano da će biti mrtvo za slijedećih hiljadu godina. I, ako ovome pridodamo činjenicu da se danas u svijetu koriste pesticidi, herbicidi, fungicidi, defolijanti, te da je negdje tlo toliko zatrovano da se neće moći upotrebljavati slijedećih dvadeset i više godina, perspektive opstanka na Zemlji su zaista – sumorne. A, sumorne su ako se u obzir uzmu i podaci o eksplozivnoj snazi atomskih bombi i nuklearnih bojevih glava: 1965. godine SSSR i SAD su raspolagale sa 22 tone eksploziva „po glavi“ stanovnika Zemlje, a 1970. godine čak 1.000 tona „po glavi“ stanovnika. Niko ne zna koliko ih je danas.

Ljudska istorija je istorija rata i ratovanja.

Vjerovatno veliki dio svjetskog stanovništva ne želi rat ali, i pored toga, ratovi su stalno izbijali i još uvijek će izbijati. Pored gladi i zaraznih bolesti, i ratovi „će i predstojećih decenija odnositi milione žrtava“ (Harari, 2018: 30).

U poznatoj istoriji čovječanstva je Evropa gotovo stalno ratovala a, kada već nije, onda je gradila svoje katedrale i parlamente, dok su Srbi u odnosu na napade znatno brojnijeg neprijatelja učvrćivali hrišćanski zid otpora.

Ta ista Evropa, koja je uništavala narode te iste Evrope, ali i Latinske Amerike, Afrike, Azije i drugih geografskih, etničkih, konfesionalnih i kulturnih područja, nastojala je da uništi i Srbe. U svojoj bestijalnoj manipulativnoj propagandi je stara „demokratska“ Evropa širila laži kojima je satanizovala srpski narod. Kao stara licemjerna imperijalna sila Evropa je nametnula Srbima Jugoslaviju i zajedno sa Sjedinjenim Američkim Državama i „međunarodnom zajednicom“ nametnula Srbima rat i mir, a zatim preko protektorijalnih „visokih predstavnika“ te „međunarodne zajednice“, pravila dramatične pat-poteze čime je, za sada, doprinijela

ekskomunikaciji naroda Bosne i Hercegovine i Srbije iz zajednice „evropskih naroda“.

Neprijateljstvo i sukobi predstavljaju jednu od najranijih društvenih pojava. Istorija ljudskog društva je i istorija sukobljavanja i ratovanja.

Iako se, sasvim razumljivo, ne možemo potpunije osloniti na statističke podatke, ipak ćemo se, samo radi ilustracije o istorijskoj rasprostranjenosti rata, osvrnuti na neke podatke. U posljednjih 25 vijekova postojanja čovječanstva, bilo je 1.400 godina ratova i većih oružanih sukoba. Prema jednoj statistici, od preko 3.300 godina istorije koja je čovjeku poznata, na ratove otpada više od 3.100 godina, a samo 200 godina na mir ili pripreme za rat. Od petog vijeka prije naše ere pa do 1.025. godine bilo je 980 značajnijih ratova. Samo je u XVIII vijeku bilo 68, u XIX – 205, a u XX – 237 ratova. Od 1480. godine do 1941. godine je u Evropi bilo 2.400 velikih ratnih sukoba, dok je za to vrijeme izvan Evrope bilo 359 značajnih ratnih sukoba. U posljednjih 5.500 godina čovječanstvo je vodilo 14.513 ratova koji su iza sebe ostavili strahovita razaranja materijalnih dobara i u kojima je ukupno bilo 3,6 milijardi ljudskih žrtava. U svim ratovima koji su tokom tri vijeka prethodila svjetskim ratovima, poginulo je oko 25 miliona ljudi. Za vrijeme ratovanja u XVII vijeku je na evropskom kontinentu poginulo oko 3 miliona ljudi; u XVIII vijeku oko 5,2 miliona ljudi; u XIX vijeku je poginulo oko 5,5 miliona ljudi (prema nekim podacima, i – 9 miliona), a u XX vijeku oko 65 miliona (prema nekim podacima, i 99 miliona). Prvi svjetski rat je bio i prvi „totalni rat“, ali je Drugi svjetski rat bio mnogo razorniji, suroviji i okrutniji. Smatra se da je samo u ratovima koji su se dogodili u XX vijeku poginulo tri puta više ljudi nego u svim prethodnim ratovima devetnaest vijekova (Mihalik, 1976: 15).

Pa, i nakon Drugog svjetskog rata, ratovanje, razaranje, ranjavanje i ubijanje ljudi nije prekinuto. U periodu između 1945. i 1975. godine, tj. u periodu za koji se isticalo da je period „trajnog mira“, bilo je 119 međunarodnih, građanskih, etničkih, plemenskih, vjerskih i drugih razornih ratova koji su zahvatili

teritorij 69 zemalja u kojima su učestvovali armije 81 države i čije ukupno trajanje iznosi 350 godina. Smatra se da od kraja Drugog svjetskog rata nije prošao nijedan dan a da se nije ratovalo i ubijalo. U periodu od 1945. godine u različitim ratnim sukobima je poginulo preko 20 miliona osoba. Ali, na žalost, izgleda da će se ratovanje, ubijanje, ranjavanje, ozljeđivanje i razaranje, i dalje nastaviti. Sve je to posljedica postojanja neprijateljstava, antagoniziranih, militantnih i militarističkih društvenih odnosa.

Kao pojam *militarizam* (lat. *militaris* – vojni) se u teorijskoj upotrebi javio prije nepun vijek i po, čime se ukazivalo na prevlast ili potpunu dominaciju vojnog faktora u društveno – političkom i ekonomskom životu određene zemlje. Suočeni smo sa činjenicom da je u najrazvijenijim zemljama došlo do snažnog povezivanja političkog, vojnog, ekonomskog pa i naučnog faktora. Militarizam je postao pokretačka snaga imperijalne države, jer proizvodnja oružja upošljava brojnu radnu snagu šireći prostor za profitabilan plasman kapitala. S druge strane, militarizam je prisutan i u zemljama koje smatraju da su ugrožene i žele se braniti. I u jednom, i u drugom slučaju, militarizacija je poprimila planetarne dimenzije i, s vremena na vrijeme, se pretvorila u lokalne i regionalne, pa i svjetske, sukobe i ratove. Militarizam je ne samo ratni, ili vojni, nego i mirnodopski i civilni fenomen.

U svijetu se svakog sata za vojno naoružanje troši više od stotine miliona američkih dolara. Prema ranijim podacima, vojni troškovi SAD iznosili su 1/3 ukupnih svjetskih vojnih troškova. Prema UNESKO-vim podacima za 1971. godinu, izdvajanja država svijeta za vojne potrebe i noružanje dosežu 7,2% nacionalnog proizvoda; izdvajanja za obrazovanje iznose 5%, a za zdravstvo 2,5% nacionalnog dohotka. Samo su SAD u 2003. godini utrošile 600 milijardi dolara za proizvodnju oružja. U periodu od 2006. do 2016. godine svijet je na oružje potrošio 2,03 biliona dolara; u 2016. godini je potrošio 2,82 biliona dolara.

Uporedimo ovako visoku cijenu militarizacije i ratovanja sa statističkim podacima OUN koji se odnose na

određena socijalna pitanja. Oni govore da danas 375 miliona ljudi živi na ivici smrti od gladi, da oko 35 miliona ljudi godišnje od gladi i neishranjenosti umre (100.000 dnevno), da je prosječan životni vijek ljudi u nekim zemljama Afrike, Azije i Latinske Amerike na nivou evropskog prosječnog vijeka ljudi iz XVII i XVIII vijeka. Broj analfabeta u svijetu dostiže brojku od 700 miliona osoba, a u Africi on zahvata čak 85% ukupnog stanovništva.

Dakle, brojke su poražavajuće pa, i pored toga, siromašne zemlje su natjerane da od razvijenih zemalja kupuju skupo oružje kojim će plaćati vosoku cijenu „slobode“ i međusobno se ubijati (npr. „nafta za oružje“). U tom pogledu velike sile i stvaraju konfliktne situacije, ograničene lokalne ratove prisiljavajući siromašne, nerazvijene i nemoćne da, mada nemaju dovoljno novca ni za hranu, kupuju skupocjeno naoružanje kojim plaćaju cijenu vlastitog biološkog preživljavanja. I, naravno, da absurd bude veći, sve se to odigrava pod patronatom stalnih članica Savjeta bezbjednosti UN koje povelja UN poziva da čuvaju mir, svjetsku bezbjednost i opštu sigurnost u svijetu (a koje kontrolišu 95% svjetske prodaje oružja: gotovo 3/4 svjetske ponude oružja kupuju zemlje u razvoju).

U 2007. godini je vrijednost prodatog konvencionalnog naoružanja prešla 1,3 biliona dolara. Kongres SAD-a je objavio izvještaj pod naslovom *Prodaja konvencionalnog naoružanja zemljama u razvoju 2007-2014*, koji je pokazao da Sjedinjene Američke Države i Rusija sve više prodaju naoružanja, posebno zemljama u razvoju. Među njima, Saudijska Arabija je zemlja „najveći kupac naoružanja“, koja je, u periodu od 2007. do 2014. godine, za naoružanje potrošila 86,6 milijardi dolara; od ove cifre oko 60 milijardi dolara se odnosi na kupovinu američkog naoružanja. Slijedi Indija sa potrošenih 38,1 milijardi dolara, Irak sa 27,3, Ujedinjeni Arapski Emirati sa 22,6, te Južna Koreja koja je potrošila nešto više od 20 milijardi dolara. Štokholmski *Međunarodni institut za mirovne studije* (SIPRI) je procijenio da je globalni obim transfera oružja povećan za 10% u razdoblju od 2013-2017 godine u poređenju

sa razdobljem od 2008. do 2012. godine. U periodu od 2008. do 2012. godina američki je izvoz činio 30% ukupnih globalnih isporuka oružja; nešto manje od 50% američkih isporuka oružja otislo je na Bliski istok, dok je u Aziji završila trećina američkog izvoza. Rusija je u ovom razdoblju bila drugi izvoznik oružja u svijetu, sudjelujući s približno 20% u globalnim isporukama oružja; više od polovine ruskog izvoza završilo je u Indiji, Kini i Vijetnamu. Treći izvoznik oružja je Francuska, a slijede Njemačka i Kina. Pet zemalja - Indija, Saudijska Arabija, Egipat, Ujedinjeni Arapski Emirati i Kina - zajedno su činile nešto više od trećine globalnog uvoza oružja. Indija je u razdoblju od 2013. do 2017. godine bila najveći uvoznik s udjelom od 12%. Njeni glavni dobavljači bili su Rusija, SAD i Izrael (Bertek, 2018).

Vojno-industrijski kompleks ekonomski i tehnološki razvijenih zemalja ima potrebu i interes za ratom, „humanitarnim intervencijama“ i ratovanjima u svijetu.

U tom pogledu vojske razvijenih zemalja razvijaju moderne tehnologije ratovanja tako da se kod njih „javlja visok stepen entuzijazma kad se ukaže konkretna prilika za rat“ (Fatić, 2000: 14).

Da bi industrija naoružanja bila efikasna i profitabilno iskoristiva, prodaje se vojno naoružanje i proizvode se „*instant ratovi*“.

Ne samo „žestoki rat u Bosni“, koji je predstavljao „sramotu za Evropsku Uniju“, nego i ostali savremeni ratovi predstavljaju, „*instant ratove*“ koji se odvijaju u „tehnološki određenom vremenskom okviru“ a koji su bitna karakteristika „informatičkog društva“. Ovi „*instant ratovi*“ su iscrpljujući, ali još uvijek su mogući i u budućnosti će „biti strašan znak naše sposobnosti razaranja“ (Castells, 2000: 484-485).

I u prošlosti, kao i u sadašnjosti postojali su brojni ratovi i, sudeći prema postojećim geopolitičkim odnosima, postajuće i u budućnosti.

Ratovi budućnosti će, kao i ovi do sada, zavisiti od razvoja tehnologije i njene društvene (vrijednosne, ideološke) upotrebe. Hajdeger (Martin Heidegger) je sasvim dobro govorio

da „suština tehnologije nije tehnološka“; njena suština nikako ne leži u predmetima, nego u *čovjeku* koji je koristi, u načinu mišljenja i vrijednostima na koji *on* zamišlja svijet. Upotreba tehnologije nije odvojena od vrijednosti, od načina mišljenja i od „pogleda na svijet“. U postindustrijskom dobu dvadeset prvog vijeka će tehnologija kibernetike i biotehnologije snažno doći do izražaja. Ova sprega će tehnološki superiorijim akterima omogućiti smanjenje vojnih rizika, povećanje daljinskog upravljanja koje će obezbijediti optimalnu a ne maksimalnu destrukciju. Biotehnologija će stvoriti biološki superiorne vojnike, a farmakologija borbenu izdržljivost. Predviđa se da će nove tehnologije humanizovati rat tako što će praviti izbor meta, a dehumanizovati ga putem razdvajanja. Razvijena društva će nastaviti sa ratom koji može, ali i ne mora, biti optimalniji i racionalniji nego prije (Koker, 2010).

Ipak, u bližoj budućnosti će još uvijek militantni i militaristički neoliberalni projekat kapitalizma i dalje nastavljati da imperijalno osvaja i kontroliše globalnu geopolitičku stvarnost a jedan od efikasnih načina se odnosi na „instant ratove“ i „humanitarne intervencije“. Upravo je Balkan jedan od primjera nastojanja ostvarivanja geopolitičkih i geostrateških interesa moćnog Zapada.

Balkanski sindrom

Oko naziva, pojma i razumijevanja „prirode“ Balkana vode se brojne rasprave, tako da se može reći da je to jedna velika diskurzivna enigma.

Naziv „Balkan“ nije sasvim precizno određen. Smatra se da ova riječ vodi svoje porijeko iz turskog jezika i da je označavala „šumovite planine“ (Павловић, 2018: 9). Takođe,

smatra se da riječ *Balkan* vodi svoje porijeklo ne samo iz turskog, nego i perzijskog lingvističkog miljea i da se pod njim podrazumijeva „visoka kuća“ ili ‘planina’“. Od XVIII vijeka „evropski putnici koristili su za veći deo ove oblasti naziv ‘evropska Turska’“ (Stojanović, 1995: 8, 9). Za pojam *Balkan* se ističe da ga je prvi put pomenuo talijanski diplomat i pisac Filip Kalimah (Philippus Chalimachus) u XV vijeku kao oznaku koja znači „šumovita planina“ ili „gora“, a koja potiče iz Turske; geografski pojam *Balkansko polustrvo* je u zvaničnu upotrebu uveo njemački geograf August Cojne (Johann August Zeune) 1808. godine (Степић, 2019: 31).

Balkan se prije Evrope nalazio u civilizovanom periodu razvoja. Pa, ipak, Evropa ga doživljava predcivilizacijskim i necivilizovanim područjem.

Kada se istorijski pogleda, onda se može vidjeti da se korijeni savremene Evrope - ili, kako se to kaže, *Zapada* – evropske i Zapadne kulture i civilizacije, upravo nalaze na balkanskem području, u staroj Grčkoj i njenoj kulturi i civilizaciji. I pored toga, termini i pojmovi kao što su *Evropa* i *Balkan* ne samo da izazivaju različite asocijacije, nego služe i kao različiti kvalifikativi. Tako se za Evropu ti kvalifikativi povezuju sa *civilizovanošću*, *razvijenošću* i *uređenošću*, a za Balkan – „necivilizovanošću“, „ne razvijenošću“ i „ne uređenošću“. Iako se geografski Balkan nalazi u Evropi, ipak ga Evropa u kulturno-političkom smislu ne prihvata (Milosavljević, 2009: 217).

Na Zapadu se Balkan još uvijek doživljava kao „nešto sasvim drugo“, „strano“, „divlje“, „primitivno“, „nekulturno“, „ne civilizovano“, „ne mirno“.

Tako se i riječ *balkanizacija* veoma često koristi kao oznaka za „primitivizam“, „necivilizovanost“, „usitnjenost“, „rasparčanost“ i nešto što je „nemirno“.

Zbog postojanja različitih etničkih grupa i njihovih različitih kultura i religija, Balkan je postao nemirno i nestabilno, „bure baruta“.

Na Zapadu se Balkan doživljava i kao nekakav bauk - „jedan bauk kruži kulturom Zapada – bauk Balkana. Sve sile

ušle su u sveti savez da bi isterale tu avet: političari i novinari, konzervativni naučnici i radikalni intelektualci, moralisti svih vrsta, rodova i oblika. Postoji li ijedna suparnička grupa koju njeni protivnici nisu ocrnili kao 'Balkan' ili optužili za 'balkanizaciju'? Koji od optuženih nije uzvratio žigošći taj čin kao 'balkanizam'. Sam termin *balkanizacija* „je označavala ne samo usitnjavanje velikih i snažnih političkih jedinica, već je postala sinonim za povratak plemenskom, zaostalom, primitivnom i varvarskom“. Međutim, „Balkan ima moćnu ontologiju koja zaslužuje ozbiljno i kompleksno proučavanje, a to je ontologija stalne i duboke promene“. Ipak, odnos prema Balkanu je još uvijek prožet strereotipima. „Zamrznuta slika Balkana, određena opštim parametrima iz doba oko Prvog svetskog rata, reprodukovana je gotovo bez ikakvih varijacija tokom sledećih nekoliko decenija i funkcioniše kao zaseban diskurs“. I, upravo, taj diskurs govori o „arhaičnosti“, „nazadnosti“, „neprilagođenom i nepredvidljivom ponašanju“, „tribalizmu“ (Todorova, 1999: 15, 316, 317).

Kao negativna ontologija, Balkan je opisivan kao „nesigurna teritorija“, „simbol nasilja i nestabilnosti“, „hendikep heterogeniteta“.

Zato se neki zalažu za imperijalnu upravu koju treba Balkanu nametnuti, jer je on nesposobno područje da uspostavi sopstvenu upravu. Istiće se da je za političke institucije na Balkanu karakteristično da nisu demokratske te da balkanske države nemaju razvijeno civilno društvo kao što je to slučaj na Zapadu. Osim toga, modernizacijski procesi na Balkanu su često, kako ističe Alina Mungiu-Pipidi (Alina Mungiu-Pippidi), završavali u obliku „simuliranih promjena“ koje su groteksne i besmislene. „Vlade se pretvaraju da vladaju, građani se pretvaraju da slušaju, dok, u praksi, neformalna ekonomija cvjeta, porezi se prikupljaju samo djelimično, politike, bez obzira da li su dobre ili loše, se rijetko sprovode, a neformalni poredak uravnotežuje formalni, čineći statistike slabim instrumentom za opisivanje društva. Čini se da takve zemlje (...) ne razvijaju moderne birokratije. Njihovi seljaci se ne pretvaraju u građane, već ostaju zavisni od lokalnih moćnika.

Njihove politike ostaju ograničene na mreže klijenata i ne otvaraju se ka cijelom društvu. Grabljiveci kontrolišu njihove ekonomije, ne samo uzimanjem lavovskog dijela resursa već i, u procesu ličnog bogaćenja, stvaraju ogromno siromaštvo za ostatak društva. Postoje prividi demokratije i tržišta, ali su oni varljivi, ostajući, većim dijelom, forma bez sadržaja“ (Marčić, 2012: 73).

Od perioda uspostavljanja Berlinskog mira 1878. godine pa do danas, balkanski narodi i balkanske države, postaju predmetom međunarodnog interesa i, istovremeno, područjem vojnih, političkih i ekonomskih sukoba.

Rumunski intelektualac Mihaj Eminescu (Mihai Eminescu) u svom političkom spisu „*Istočno pitanje*“ (1880) lucidno primjećuje da se Balkansko poluostrvo otvara prema istoku Evrope nekim težnjama toliko suprostavljenim da nam je nemoguće sagledati nešto samodovoljno, nezavisno, sa jasnim ciljem. Naprotiv, prisiljeni smo da prihvatimo da se radi o spoljnim uticajima pogubnim za sve narode poluostrva. Etnografija nas sve jasnije ubjeđuje da nijedan, baš nijedan od ovih elemenata (bugarski, albanski, grčki, turski, srpski) nije dovoljno brojčano izražen svaki za sebe da bi mogao sa uspjehom da ostvari prevlast nad ostalima, tako da sasvim odgovara duhovna usporedba grofa Androšija, po kojoj je bitka između dva ovakva naroda, nalik bici dva lava koja se međusobno proždiru tako da ni od jednog ni rep ne ostane. Nagon za dominacijom izaziva napetost i pokreće, a gdje sve to može da odvede, nikako nije teško pogoditi. I, umjesto da svi dođu do zajedničkog dogovora koji bi se poštovao, oni se dijele po državama, razvijaju težnje za nadmoći, želju za razbaštinjenjem drugog, dovodeći do stalnih trivenja. Istoriski su određeni da zajednički žive, skupa izginu u svađi i boju, radi beznačajnih komada zemlje kao i radi prevlasti ovog ili onog jezika. A ishod je dobro znan: pretvoriće se, u rukama svojih moćnih komšija, u tuđe ruke, pa se mir nikada neće moći uspostaviti, dok jednom svi skupa ne padnu pod tuđinsku vlast. Balkansko poluostrvo će postati scena suparničkih borbi za lažnu nadmoć, podjednaku za sve. Trenutne pobjede jednih,

smjenjuju trenutne pobjede drugih, a u ovim grčevitim trzajima neko treći će profitirati (Eminesku, 2000).

Čak ni nakon jednog stoljeća i tri decenije od kako je napisan navedeni tekst, stvari se na Balkanu nisu bitno promijenile, jer balkanski narodi kao da nisu u stanju da uče lekcije iz prošlosti.

Za Balkan je karakteristično postojanje rigidnih podjela pa, prema tome, i postojanje stalnih napetosti i sukoba etničkih grupa, kultura religija ili, kako bi to Hantington rekao, „*sukoba civilizacija*“. Balkan je „ponovo poprište strateških tenzija i ratovanja za tuđe interese, ratovanja između postojećih moćnih političkih interesa jako udaljenih od Zagreba, Sarajeva i Prištine“ (Engdahl, 2003: 9).

Narodi na Balkanu su kao statisti u geopolitičkoj istoriji – njih se ništa i ne pita, jer oni ni o čemu i ne odlučuju. Oni su samo pasivni posmatrači i režirani statisti istorijskih događaja; oni su – *saistorijski*.

Tako se pokazuje da se istorija na Balkanu neprestalno ponavlja, ali oni koji u njemu žive ne izvlače nikakve pouke. Duboko „podijeljeni“ i „razdijeljeni“, balkanski narodi kao da nisu sposobni za međuetničku saradnju i zajednički život.

Na taj način se Balkan u potpunosti može posmatrati i kroz prizmu velikih civilizacijskih podjela i cijepanja. Jer, na Balkanu su isprepletene linije podjele Istočnog i Zapadnog rimskog carstva; preko Balkana se odvijao snažan sukob vizantijskih i njemačko-rimskih vladara u srednjem vijeku, a raskol hrišćanske crkve na katoličanstvo i pravoslavlje je bliske slovenske narode stavio u dubok civilizacijski jaz i sukob. Na balkanskom prostoru je izbio vjekovni sukob hrišćana i muslimana, čije se posljedice još uvijek osjećaju i danas. Na relativno skučenom balkanskom prostoru našao se veći broj naroda koji se, sa svojim vojskama, intenzivno kreću. Pa, i put na Istok i na Zapad se odvijao preko balkanskog teritorija što je sprečavalo i ugrožavalo integraciju i asimilaciju (Lakićević, 2002: 32-33).

I danas je Balkan „razapet“ između tradicionalnog i modernog, između različitih, često nepomirljivih etničkih

grupa, religija, kultura i civilizacijskih tokova koji dovode u pitanje mirnu koegzistenciju. Balkan se razvijao u okviru rigidnih paradigmata mržnje i netrpeljivosti, parohijalizma, etnonacionalizma i teritorijalizma koji su kočili i onemogućavali razvoj demokratskih procesa. Paradigma Balkana je Bosna i Hercegovina, primjer „nepomirljivih podjela, zemlja-amblem etničke mržnje i netrpeljivosti“ (Vlaisavljević, 2013: 226).

Ne možemo a da se ne osvrnemo na gledišta jednog od najboljih poznavalaca „ontologije“ Balkana izražene kroz emociju mržnje, a to je – Ivo Andrić.

U svom poznatom djelu, *Znakovi pored puta*, Andrić kaže: „Čovjeka ubijaju često i mržnjom. U jednom širem ili užem krugu ljudi mržnja se gaji, održava, širi, jača i usredstređuje toliko i dotle dok se ne stvore sredstva i ne pronađu ruke koje će stvar okončati i ubistvo izvršiti“ (Андић, 1976: 160). U *Travničkoj hronici* Andrić piše: „Kako je moguće... da se ova zemlja smiri i sredi i da primi bar onoliko civilizacije koliko njeni najbliži susjedi imaju, kad je narod u njoj podvojen kao nigdje u Evropi? Četiri vjere žive na ovom uskom, brdovitom i oskudnom komadiću zemlje. Svaka od njih je isključiva i strogo odvojena od ostalih. Svi živite pod jednim nebom i od iste zemlje, ali svaka od četiri grupe ima središte svoga duhovnog života daleko, u tuđem svijetu, u Rimu, u Moskvi, u Carigradu, Meki, Jerusalimu ili sam bog zna gdje, samo ne ondje gdje se rađa i umire. I svaka od njih smatra da su njeno dobro i njena korist uslovljeni štetom i nazatkom svake tri ostale vjere, a da njihov napredak može biti samo na njenu štetu. I svaka od njih je od netrpeljivosti načinila najveću vrlinu i svaka očekuje spasenje odnekud spolja, i svaka iz protivnog pravca“ (Andrić, 2004: 296-297).

Konačno, u pismu iz 1920. godine o netrpeljivosti, netoleranciji, nerazumijevanju i mržnji u Bosni Andriću piše prijatelj objašnjavajući ovu pojavu na slijedeći ilustrativan način: „Bosna je divna zemlja, zanimljiva, nimalo obična zemlja i po svojoj prirodi i po svojim ljudima. I kao što se pod zemljom u Bosni nalaze rudna blaga, tako i bosanski čovjek

krije nesumnjivo u sebi mnogo moralnu vrijednost koja se kod njegovih sunarodnika u drugim jugoslovenskim zemljama rjeđe nalazi. Ali vidiš, ima nešto što bi ljudi iz Bosne, bar ljudi tvoje vrste, morali da uvide, da ne gube nikad iz vida: Bosna je zemlja mržnje i straha... Pa ipak, činjenica je: da u Bosni i Hercegovini ima više ljudi koji su spremni da u nastupima nesvesne mržnje, raznim povodima i pod raznim izgovorima, ubijaju ili budu ubijeni, nego u drugim po ljudstvu i prostranstvu mnogo većim slovenskim ili neslovenskim zemljama. Ja znam da mržnja, kao i gnjev, ima svoju funkciju u razvitku društva, jer mržnja daje snagu, a gnjev izaziva pokret... Ali ovo što sam gledao u Bosni, to je nešto drugo. To je mržnja, ali ne kao neki takav momenat u toku društvenog razvitka i neminovan dio jednog istorijskog procesa, nego mržnja koja nastupa kao samostalna snaga, koja sama u sebi nalazi svoju svrhu. Mržnja koja diže čovjeka protiv čovjeka i zatim podjednako baca u bijedu i nesreću ili goni pod zemlju oba protivnika; mržnja koja kao rak u organizmu troši i izjeda sve oko sebe, da na kraju i sama ugine, jer takva mržnja, kao plamen, nema stalnog lika ni sopstvenog života; ona je prosto oruđe nagona za uništenjem ili samouništenjem, samo kao takva i postoji, i samo dotle dok svoj zadatak potpunog uništenja ne izvrši. Da, Bosna je zemlja mržnje. To je Bosna. I po čudnom kontrastu, koji u stvari nije tako ni čudan, i možda bi se pažljivijom analizom dao lako objasniti, može se isto tako kazati da je malo zemalja u kojima ima toliko tvrde vjere, uzvišene čvrstine karaktera, toliko nježnosti i ljubavnog žara, toliko dubine osjećanja, privrženosti i nepokolebljive odanosti, toliko žeđi za pravdom. Ali ispod svega toga kriju se u neprozirnim dubinama oluje mržnje, čitavi uragani sapetih, zbijenih mržnji koje sazrijevaju i čekaju svoj čas. Između vaših ljubavi i vaše mržnje odnos je isti kao između vaših visokih planina i hiljadu puta većih i težih nevidljivih geoloških naslaga na kojima one počivaju. I tako, vi ste osuđeni da živite na dubokim slojevima eksploziva koji se s vremenom na vrijeme pali upravo iskrama tih vaših ljubavi i vaše ognjene i svirepe osjećajnosti. Možda je vaša najveća nesreća baš u tome što i ne

slutite koliko mržnje ima u vašim ljubavima i zanosima, tradicijama i pobožnostima... U nekoj Mopasanovoj pripovjedi ima jedan dionizijski opis proljeća koji se završava rječima da bi u takve dane po svim uglovima trebalo izlijepiti oglase: 'Građanine francuski, proljeće je, čuvaj se ljubavi!' Možda bi u Bosni trebalo opominjati čovjeka da se na svakom koraku, u svakoj misli i svakom, i najuzvišenijem, osjećanju čuva mržnje, urođene, nesvjesne, endemične mržnje. Jer toj zaostaloj i ubogoj zemlji, u kojoj žive zbijeno četiri razne vjere, trebalo bi četiri puta više ljubavi, međusobnog razumijevanja i snošljivosti nego drugim zemljama. A u Bosni je, naprotiv, nerazumijevanje, koje povremeno prelazi u otvorenu mržnju, gotovo opšta karakteristika stanovnika. Između raznih vjera jazovi su tako duboki da samo mržnja uspijeva ponekad da ih pređe... Bojim se da nije sasvim tako. (Ja sam, čini mi se, za ovo nekoliko mjeseci dobro video stvarne međusobne odnose među ljudima raznih vjera i raznih narodnosti u Sarajevu!) Štampače se i govoriće se svuda i svakom prilikom: 'Brat je mio, koje vjere bio', ili 'Ne pita se ko se kako krsti, neg čija mu krvca grije prsi', 'Tuđe poštuj, a svojim se dići', 'Integralno narodno jedinstvo ne poznaje vjerskih ni plemenskih razlika'. Ali oduvijek je u bosanskim građanskim krugovima bilo dosta lažne građanske učtivosti, mudrog varanja sebe i drugih zvučnim riječima i praznim ceremonijalom. To prikriva kako-tako mržnju, ali je ne uklanja i ne sprečava u rastenju. Bojim se da i pod pokrovom svih savremenih maksima mogu u tim krugovima da drijemaju stari nagoni i kainovski planovi, i da će živjeti dok god ne budu potpuno izmijenjene osnove materijalnog i duhovnog života u Bosni. A kad će doći to vrijeme, i ko će imati snage da to izvede? Jednom će doći, ja u to vjerujem, ali ovo što sam video u Bosni ne ukazuje na to da se tim putem već sada ide. Naprotiv... Ko u Sarajevu provodi noć budan u krevetu, taj može da čuje glasove sarajevske noći. Teško i sigurno izbjiga sat na katoličkoj katedrali: dva poslije ponoći. Prođe više od jednog minuta (tačno sedamdeset i pet sekundi, brojao sam) i tek tada se javi nešto slabijim ali prodornim zvukom sat sa pravoslavne crkve, i on iskucava

svoja dva sata poslije ponoći. Malo za njim iskuca promuklim, dalekim glasom sahat-kula kod Begove džamije, i to iskuca jedanaest sati, avetinjskih turskih sati, po čudnom računanju dalekih tuđih krajeva svijeta! Jevreji nemaju svoga sata koji iskucava, ali bog jedini zna koliko je sada sati kod njih, koliko po sefardskom a koliko po eškenaskom računanju. Tako i noću, dok sve spava, u brojanju pustih sati gluvgog doba bdi razlika koja dijeli ove pospale ljude koji se budni raduju i žaloste, goste i poste prema četiri razna, među sobom zavađana kalendara, i sve svoje želje i molitve šalju jednom nebu na četiri razna crkvena jezika. A ta razlika je, nekad vidljivo i otvoreno, nekad nevidljivo i podmuklo, uvijek slična mržnji, često potpuno istovjetna sa njom. Tu specifičnu bosansku mržnju trebalo bi proučavati i pobijati kao opaku i duboko ukorijenjenu bolest. I ja vjerujem da bi strani naučnici dolazili u Bosnu da proučavaju mržnju, kao što proučavaju lepru, samo kad bi mržnja bila isto tako priznat, izdvojen i klasificiran predmet proučavanja kao što je lepra... A u zemlji kao što je sadašnja Bosna, onaj koji ne umije ili, što je još više i teže, onaj koji svjesno neće da mrzi, uvijek je pomalo tuđin i izrod, a često mučenik. To važi i za vas, rođene Bosance, a pogotovo za čovjeka došljaka. - I tako sam ja jedne od tih jesenjskih noći, slušajući čudna dozivanja tih raznovrsnih i raznoglasnih sarajevskih tornjeva, zaključio da ne mogu ostati u svojoj drugoj domovini Bosni, da ne treba u njoj da ostanem. Ja nisam toliko naivan da tražim u svijetu varoš u kojoj nema mržnje. Ne, meni treba samo mjesto u kome će moći živjeti i raditi. Ovdje to ne bih mogao“ (Andrić, 1965: 219-226).

Veoma izražene i mnogobrojne probleme sa kojima se susreće Balkan treba tražiti u prošlosti, ali i u sadašnjosti.

Balkansko područje je gusto naseljen prostor sa preko 50 miliona ljudi; na Balkanu odavno postoje pravoslavlje, islam i katoličanstvo koji često završavaju u međuetničkom i međureligijskom konfliktu; Balkan se nalazio pod Ottomanskom i Austrougarskom vlašću, kao i pod uticajem Rusije; na Balkanu su se sukobile i ideologije komunizma, fašizma, nacizma i nacionalizma, ideologije koje su stvorene u Evropi;

na Balkanu su kasno formirane nacije i države, stalno su se prekrajale granice, ratovalo se protiv stranih okupatora i sve je to doprinisalo i ekonomskoj zaostalosti (Kurjak, 2000: 142-143).

O Balkanu je lako govoriti u geografskom smislu, ali ne i u političkom i geopolitičkom smislu u okviru kojeg se ontologija Balkana određuje i doživljava na negativan način. Evropski supremizam nije jedini, ali je jedan od razloga zbog kojeg je Balkan nerazvijen.

Pa, i danas je evropski odnos prema Balkanu obojen negativnim narativima. U pravu je Fernando Gentilini (Fernando Gentilini) kada kaže: „Brisel smatra da se na Balkanu istorija zaustavila ili da se vratila unazad. Da je ova regija neka vrsta indijanskog rezervata, slika i prilika kako smo izgledali pre šezdeset godina, pre nego što je proces evropskih integracija uspostavio mir u zapadnim krajevima kontinenta“ (Gentilini, 2008: 47-48).

Bez obzira na evropsku učitost koja nastoji da „razumije stvari“, ipak Evropa ne razumije Balkan, ali ni Balkan ne razumije Evropu.

Pa, i pored međusobnog nerazumijevanja, Balkan je značajna interesna geopolitička tačka Europe. Zapravo, na ovom balkanskom geopolitičkom prostoru „haosa“ gotovo da svi „izvana“ imaju neke svoje „vitalne nacionalne interese“. Turci svoje nostalgične Otomanske, Austrijanci Austro-Ugarske, Nijemci neostvarene „*Lebensraum*“ interese, Amerikanci „vitalne“, i tako redom. Svako, pa i malo nastojanje, da odbrane svoje interese, slobodu i svoju sirotinjsku egzistenciju na ovoj vjetrometini na kojoj se nalazi srpska „kuća pored puta“, velike sile odmah doživljavaju kao atak na te „svoje“ vitalne interese. I, svi kao da imaju veća prava od Srba koji ovdje vijekovima žive i, naravno, svi u toj svojoj paranoičnosti i očiglednoj vojnoj, političkoj, diplomatskoj, ideoškoj i medijskoj agresivnosti, mogu da Srbe optužuju za bilo šta jer su agresivni, moćni i snažni. Srbima ostaje da se brane što je teško u borbi između Davida i Golijata

i da, malo po malo, ostaju bez dijela svoga suvereniteta, ličnog i kolektivnog identiteta.

Kao „rezervat“, Balkan je „bure baruta“, područje sukobljavanja interesa velikih i malih vojnih i političkih sila i zato je kroz istoriju često i predstavljao područje vođenja brojnih ratova. Geostrateški položaj ovih prostora je veoma značajan i toga su svjesni kreatori novog svjetskog poretku i NATO-a. Srpskom narodu i državi, koji nisu željeli da izgube suverenitet i nezavisnost, morao je biti nametnut rat, a zatim i bombardovanja, kako bi se ostvario projekat kontrole ovog značajnog geostrateškog prostora. Naravno, da bi se opravdala takva neokolonijalna imperijalistička politika morala je biti nametnuta propagandna manipulacija i obmana svjetske javnosti. U skladu sa „strategijom“ manipulativne retorike i „semantičkog terora“ rat je i nazvan „humanitarnom intervencijom“ kojom se „štite ljudska prava“ a bombardovanje, razaranje i ubijanje „kampanjom Milosrdnog Andela“. U svom „eksperimentalnom ratu“ NATO je uvježbavao složeni sistem komandovanja sastavljen od 19 zemalja za borbu na tuđim prostorima. Takođe, u agresiji i „ratu sa distance“, je isprobano i oružje krstarećih raketa, „pametnih bombi“, grafitnih bombi, osiromašenog uranijuma, a teritorij je poslužio i za „odlaganje“ radioaktivnog otpada, kao i za eksperimentalno praćenje „zdravstvenog kartona“ i medicinskog stanja stanovništva nakon toga.

Da bi ostvarile svoje ekonomске, političke i vojno-strateške interese, moćne geopolitičke sile razvijaju različite obrasce manipulativne propagande o „širenju demokratije“, „zaštiti ljudskih prava“ i „odbrani slobode“ i „civilizovanih vrijednosti“. U tom smislu koriste i moćne medije kako bi opravdale izvođenje svojih „humanitarnih intervencija“.

Aporije opravdanja humanitarnih intervencija

Svojevremeno je grčki pjesnik Homer rekao da „ljudima spavanje, ljubav, pjevanje i igranje prije dosade nego rat“, a Heraklit je bio ubjedjen da je rat „otac svih stvari i kralj svih stvari; jedne čini bogovima, druge ljudima, neke robovima, a neke slobodnima“. Pa, i nakon tolikog broja decenija i vijekova, diskurs o ratu i ratovanju postaje aktuelan i u trećem mileniju nove ere. Svoju ekspanzionističku politiku izgradnje *novog svjetskog poretku* moćne države u potpunosti opravdavaju medijskom propagandom a ostvaruju ih ratovima koje nazivaju „*humanitarnim intervencijama*“.

Šta se podrazumijeva pod pojmom „*humanitarnih intervencija*“?

Prije nego što navedemo odredbu „humanitarne intervencije“, navedimo član 2, tačke 4 Povelje OUN gdje piše: „Članovi se u svojim međunarodnim odnosima suzdržavaju od prijetnje silom ili upotrebe sile koje su uperene protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke nezavisnosti bilo koje države, ili su na bilo koji način nespojive s ciljevima Ujedinjenih naroda“ (*Povelja Ujedinjenih naroda*).

Iz navedenog shvatanja proizlazi da je nelegalna bilo kakva intervencija koja ugrožava nacionalni suverenitet države. I, bez obzira na to, apologete razumiju humanitarne intervencije kao izuzetak od principa neintervencije, a koji se temelji na principu suverenosti država ustanovljenih Vestfalskim dokumentom (1648).

Prema definiciji *Instituta za međunarodne poslove Kraljevine Danske*, „humanitarna intervencija je snažna akcija preduzeta od država uključujući i upotrebu oružane sile prema drugoj državi, bez pristanka njene vlade, sa ili bez odluke Saveta bezbednosti UN u cilju sprečavanja ili zaustavljanja

nasilja nad ljudskim pravima ili međunarodnom humanitarnom pravu“ (Božić, s.a.).

Navedeno shvatanje je u potpunosti u koliziji sa Poveljom OUN, što zapravo znači da je i pojam „humanitarne intervencije“ neujednačen i kontroverzan.

S obzirom da se „humanitarna intervencija“ najčešće određuje kao upotreba oružane sile koja ima etički značaj i izvodi se s ciljem „zaštite ljudskih prava“, jasno je da ovakvo shvatanje izaziva brojne pravne dileme među državama i internacionalistima.

Razlozi i motivi izvođenja „humanitarnih intervencija“ odnose se na političke i geopolitičke ciljeve širenja zone uticaja, ali i na druge ciljeve. Iako iskustva iz Afganistana, Iraka, Bosne i Hercegovine, Libije, Sirije, Malija, Ruande, Somalije, Sudana, jasno pokazuju da se iza „humanitarnih intervencija“ krije određeni interes, opravданja njihovog izvođenja se traže u tzv. „etičkim“ i „humanitarnim“ razlozima (Kovačević, 2017b).

Dva su bitna problema vezana za koncept izvođenja „humanitarnih intervencija“: *suverenost* i *intervencionizam*.

Pod pojmom *suverenosti* se podrazumijeva pravna vlast države da donosi i provodi zakone unutar određenog teritorijalnog područja, a na osnovama međunarodnog prava. Iako su *Vestfalskim mirom* i *Vestfalskim ugovorom* države ostvarile pravnu jednakost i obavezale se na ne miješanje u stvari druge države, ipak se države, a posebno one moćne, veoma često miješaju u stvari drugih država. Tako se stvarna nejednakost nametnula proklamovanoj pravnoj jednakosti od strane *Vestfalskog ugovora*. Geopolitičkom izgradnjog bipolarnog, a potom i monopolarnog svijeta, kao i pod uticajem snažnih globalizacijskih procesa, stvari se još i više radikalizuju tako da se izvorni koncept suverenosti mijenja i transformira.

Problemi sa suverenošću država, „nacionalnih država“, „nacija-država“ se dramatizuju i komplikuju u okvirima postojanja moćnih država i globalnih institucija moći. Moderno doba je doba suverenizacije ali, isto tako, je i doba desuverenizacije.

Suverenitet savremenih država je erodiran i doveden u pitanje jer mnoge savremene globalne probleme (krize, ratove, terorizam, etničke i konfesionalne konflikte), nikako ne mogu da rješavaju pojedinačne države ni u sopstvenim teritorijalnim granicama. Globalizacija problema stvara potrebu za globalizacijom rješavanja tih problema, što se, naravno, odražava i na fenomen državne suverenosti. Stvaranje, ali i snaženje *regionalnih* i *globalnih nadnacionalnih centara moći*, umanjuje moć države u globalizirajućim uslovima u kojima se značajan dio moći prenosi sa države na nadnacionalne regionalne i globalne institucije i centre moći. Globalizacijskim procesima neoliberalnog kapitalizma i državama upravljaju globalne ekonomski, finansijske i trgovачke institucije moći kao što su *Međunarodni monetarni fond*, *Svjetska banka* i *Svjetska trgovinska organizacija*. Imperativnim mjerama koje nameću državama i društвima, ove institucije ostvaruju svoju vladavinu nad nacionalnim državama dovodeći u pitanje njihovu suverenost.

Često se države, narodi i pojedinci nalaze pod veoma velikim pritiskom globalnih institucija moći koje im nameću svoju volju koja ih ugrožava. Instrument kojim globalne institucije moći nameću svoje interesе i svoju volju jeste, pored ostalih, „*program strukturnog prilagođavanja*“, a on se odnosi na: *ukidanje ograničenja* na strane investicije u domaću industriju, banke ili druge finansijske institucije – čime domaća industrija ili banke nisu imale prednost i zaštitu; *orientisanje privrede prema izvozu* – kako bi se obezbijedila sredstva isplate dugova i povećala zavisnost zemalja od globalne privrede; *smanjenje plata* - kako bi izvozni proizvodi bili konkurentniji; *smanjivanje državne finansijske podrške* za zdravstvo, nauku, obrazovanje i socijalnu zaštitu, kako bi se kontrolisala inflacija i obezbjeđivao novac prema povećanju proizvodnje namijenjene za izvoz; *smanjenje carina, poreza i drugih ograničenja na uvoz* - kako bi se obezbijedili uslovi integracije na globalnom nivou; *devalvacija lokalne valute u odnosu na čvrste valute* – kao što je, recimo, dolar kako bi izvoz bio konkurentniji; *privatizacija državnih preduzeća* – čime se otvaraju nove

mogućnosti za strani kapital; *deregulacija* – kako bi se izvozno orijentisane kompanije osloboidle državne kontrole koja štiti radnike, sredinu i prirodne resurse. Famozni *program strukturalnog prilagođavanja* je „*oruđe ponovne kolonizacije*“. Te institucije prisiljavaju države da uvedu *program strukturalnog prilagođavanja* te, tako, usmjeravaju resurse i proizvodnju za servisiranje dugova i vežu nacionalne ekonomije za moćne finansijske institucije dajući prostor djelovanju multinacionalnim korporacijama. Tako *program strukturalnog prilagođavanja* postaje program *nove kolonizacije država* od strane tih istih korporacija i finansijskih institucija. Prihvatanje navedenih ultimativnih i imperativnih mjera zapravo znači da se globalne institucije moći direktno miješaju u ekonomiju, politiku i socijalna područja država, društveni i individualni život, da ih određuju i uslovljavaju. A to, zapravo, znači da ove mjere dovode u pitanje suverenost država i da je ograničavaju. Mechanizam „*strukturalnog prilagođavanja*“ na globalnom nivou predstavlja ništa drugo nego mjere preko kojih svjetski upravljači uspješno održavaju kontrolu korporacija nad desuverenizovanim državama i narodima, ka i njihovim ekonomijama. Kontrola država i naroda je kontrola svega - proizvodnje, resursa, finansija, kapitala, bankarstva, roba i usluga, radne snage, države, prava, obrazovanja, nauke. Neoliberalni kapitalizam omogućava globalnim finansijskim institucijama moći i multinacionalnim korporacijama da provode apsolutnu dominaciju nad svim područjima društva i države. Multinacionalne i transnacionalne korporacije imaju veoma veliku ekonomsku moć, kao i moć uticanja na profilaciju politike kako u sopstvenim, tako i u drugim društвima. One najveće imaju budžete koji su veći od državnih budžeta velike većine zemalja. Prostor i sloboda djelovanja države su ograničeni djelovanjem *transnacionalnih kompanija*. Države su izgubile dobar dio svoje ekomske moći, a i državna kontrola transnacionalnih korporacija je potpuno neuspješna jer upravo transnacionalne korporacije kontrolišu protok roba, resursa, usluga i, naravno, kapitala. Ekomska i finansijska moć multinacionalnih i transnacionalnih korporacija je veća od

mnogih zemalja svijeta; one su ogromni finansijski centri moći sposobni da, u neophodnoj potrazi za resursima, jeftinom radnom snagom i neefikasnim pravnim propisima, brzo premještaju tehnologije i kapital duž cijelog svijeta. Države teško mogu da određuju carinske, poreske ili kamatne stope, a i kad bi to pokušale učiniti ne bi mogle dobiti kredite od njihovog korporativnog zaštitnika (MMF-a) dok bi transnacionalne korporacije preselile novac na druga područja svjetske ekonomije. U tako strogo determinisanom odnosu su nacionalne ekonomije i država potpuno nadmašene snažnim moćima transnacionalnih korporacija; one su – *desuverenizovane* (Kovačević, 2016).

Ako suverenitet podrazumijeva absolutnu vlast i kontrolu teritorije, onda se može reći i da suverenitet koji je državama uspostavljen nakon Vestfalskog mira više ne postoji jer države više nemaju potpunu kontrolu nad svojim unutrašnjim stvarima s obzirom na uticaj globalnih multinacionalnih i transnacionalnih centara moći. Državna suverenost erodira i države postaju desuverenizovane.

Drugi problem vezan za koncept izvođenja „humanitarnih intervencija“ se odnosi na - *intervencionizam*.

Intervencionizam se veoma često sreće u međunarodnim odnosima gdje je veoma prisutan, a obično dolazi od strane velikih svjetskih sila.

Prema mišljenju poznatog teoretičara, Džozefa Naja (Joseph Nye), intervencija podrazumijeva spoljne akcije koje utiču na unutrašnje sukobe druge suverene države. Postoje različiti oblici intervencionizma: najniži se odnosi na *govore* formulisane tako da utiču na političare pri odlukama u unutrašnjim poslovima neke države (kao, na primjer, Bušov iz 1990. upućen Sadamu Huseinu); ovdje se mogu svrstati mediji i ostali vidove propagande. Slijedeći oblik intervencionizma se odnosi na *ekonomsku pomoć* (npr. SSSR - Kuba), zatim *slanje vojnih savjetnika* (na primjer, SAD-Vijetnam, SSSR-Nikaragva), slijedi - *podrška opoziciji* (SAD – protivnici Aljendea u Čileu, kasnije i razni vidovi obojenih revolucija), *ograničena vojna akcija* (SAD-Libija, Sudan,

Afganistan) i, na kraju, *potpuna vojna invazija* ili *okupacija* – Panama, Irak, Granada od strane SAD-a, ili Mađarska i Čehoslovačka od strane SSSR-a. Neke intervencije su multilateralne, ali ih uglavnom jedna država predvodi, dok druge države pružaju određenu novčanu, tehničku, oružanu ili propagandnu pomoć. Oko pojma *okupacije* međunarodne organizacije imaju različita mišljenja. Tako je, na primjer, na milenijumskom samitu Ujedinjenih nacija 2000. godine, kanadski premijer Žan Kretjen (Joseph Jacques Jean Chrétien) najavio formiranje Međunarodne komisije o Intervenciji i državnoj suverenosti, koja je 2001. izdala izveštaj *Odgovornost za zaštitu*. U izveštaju se ističe da države imaju odgovornost da zaštite svoje građane ali, kada to ne mogu da učine ili kad terorišu svoje građane, tada načelo neintervencije uzmiče pred međunarodnom odgovornošću za zaštitu. Na taj način su se vlade kolektivno saglasile da je u nekim okolnostima bezbjednost pojedinaca i grupa važnija od bezbjednosti države, čime je odbačena vestfalska suverenost. Tako je sudbina država i njihovih građana prepuštena odlukama međunarodne zajednice, za koju se prepostavlja da može bolje da odlučuje od nacionalnih vlada. Naravno, sada se može postaviti veći broj pitanja, od kojih je možda najvažnije to - ko donosi konačnu odluku intervencije? Odgovarajući na ovo pitanje *realisti* ističu da su osnovne vrijednosti red i mir, a ključna ustanova je ravnoteža snaga, pa je po njima intervencija opravdana u onim slučajevima kada je neophodno da se održi ravnoteža snaga i da se održi red (npr. Hladni rat); za *kosmopolite* je temeljna vrijednost pravda, a ključna institucija društvo pojedinaca, pa je tako intervencija opravdana ako unapređuje pravdu za pojedince i ljudska prava (npr. Somalija, Haiti, BiH, Kosovo); za *moraliste* je intervencija rijetko legitimna, a jedini opravdan rat je u odbrani teritorijalnog integriteta jedne zemlje. Tri su dimenzije procjene u pravnoj tradiciji ratovanja: *motivi, sredstva i posljedice*, i nijedna nije sama za sebe dovoljna u procjeni. Kao prvo, *dobre namjere* ne odobravaju intervenciju, kao što su na primjer Amerikanci pokušali sa ratom u Vijetnamu, jer čak i da je razlog bio ispravan – korištena

sredstva nisu; *posljedice* je najteže izmjeriti unaprijed, što je jedan od razloga zbog kog je ova tema toliko kompleksna. Proizlazi da se na intervencionizam u međunarodnim odnosima često gleda unilateralno i, prema tome, jednostrano. Izgleda da je jedina opcija predstavljanje obje strane koje su učestvovale u konkretnom slučaju i prepuštanje istoriji da pokaže koja je bila u pravu. I, sve osim toga jeste zauzimanje strana i gubljenje objektivnosti. Dakle, pitanje intervencije ostaje vrlo složena tema o kojoj gotovo svi imaju veoma različite stavove i mišljenja. Izbor nemješanja u poslove Ruande 1994. godine, a miješanja u Kosovo 1999. godine, ostaće još dugo tema rasprava. Iako nije dobro i moralno ostaviti nacionalne vlade da sa svojim građanima rade šta žele, ipak nije dobro i moralno miješati se u unutrašnje poslove suverene države. U ovoj ambivalentnoj situaciji se i postavlja kao krucijalno pitanje: *ko* to može donijeti odluku *kad* treba intervenisati i *kako* možemo biti sigurni da je to bio baš dobar izbor? (Pavkov, 2018).

Provođenje intervencije ili započinjanje rata propagandno se nastoji opravdati „etičkim“ i „humanitarnim“ razlozima.

Džordž Buš je 20. septembra 2001. godine postavio pitanje: „zašto nas mrze“?

Iako nije dao ozbiljan odgovor na svoje postavljeno pitanje, ipak širom svijeta postoji snažno anti-američko raspoloženje (Furedi, 2009: 11).

Naravno, to anti-američko raspoloženje je proizvod sindroma nametanja „*our way of life*“ (*našeg načina života*), preostalom *ostatku svijeta*, a kojeg Amerikanci pod sve manje privlačnom floskulom opravdavaju kao način širenja i uspostavljanja „demokratije“ i „ljudskih prava“.

Na taj način se politički, ekonomski, socijalni i vojni katastrofizmi izdižu na nivo *etičke vrijednosti*, mada se, u njegovoj pozadini, nalaze moralni relativizam, pa i nihilizam.

Opravdanje ratova iz „humanitarnih“ i „etičkih“ razloga ne predstavlja nekakav ekskluzivitet našeg (post)modernog doba. U istoriji se ono dešavalo pozivanjem na određene vrijednosti: „Božanske“, „Civilizacijske“, na nešto što je

„Dobro“, „Progresivno“, „Pravedno“, „Pravilno“, „Normalno“, „Ispravno“, „Civilizovano“, „Humano“ u odnosu na ono što je „zlo“, „nepravedno“, „ne progresivno“, „neispravno“, „nepravilno“, „nenormalno“, „necivilizovano“, „nehumano“, itd.

Iz perioda rimske istorije poznat je Ciceronov jurisdikcijski etički, a zapravo satirični stav, iznesen u *Državi* (3.16) koji glasi: „Mi smo najpravedniji ljudi, koji ne dopuštamo ljudima preko Alpa da sade masline i loze, zato da bi naši maslenici i vinogradi vrijedili više“ (Finley, 2011: 205).

Dakle, „mi“ smo protiv „njih“; ili: „mi smo najpravedniji“, a oni to nisu.

Tako se Ciceron pojavljuje ne samo kao pravni i „etički“ mislilac, nego i kao neka vrsta anticipatora savremenog neoliberalizma. Kao i Ciceron, slično razmišljaju i neoliberali: liberalna ekonomija je neophodna ako preko nje uspješno prodajem svoje proizvode ali, ako je to nužno, protekcionističkim mjerama ču zaštiti svoju ekonomiju. Tako od Cicerona do Trampa vodi jedna neoliberalna staza, ali ne i jedina.

Istorijsko ljudskog društva je istorija supremizama. Nisu postojala društva u kojima neke ideje, a zatim ideologije i filozofske koncepcije, nisu ljude i društvene grupe međusobno odvajale, podvajale i antagonizirale. Ideje su opravdavale plemenske podjele, robovlasničku podjelu na robeve i robovlasnike isticavši da je to „prirodno“ i „normalno“, i na isti način su opravdavale podređeni položaj jednih u odnosu na eksploraciju i supremaciju drugih u feudalizmu i kapitalizmu. Ideje, ideologije i filozofije supremacije moći zadržale su se i danas i, u našem primjeru, predstavljaju osnovu etičkog opravdanja izvođenja „humanitarnih intervencija“ i ratovanja.

Oni koji opravdavaju izvođenje humanitarnih intervencija ističu da je to zato što država ugrožava ljudska prava, a ta njena aktivnost uz nemirava savjest čovječanstva.

Erik Hobsbaum (Eric Hobsbawm) govori o postojanju tri razloga za izvođenje oružane „humanitarne intervencije“.

Prva pretpostavka se odnosi na postojanje „nepodnošljive situacije“, na primjer, masakra ili genocida; druga se odnosi na nepostojanje „ni jednog drugog načina“ da se riješi problem, i treća, na to da je „korist od toga očigledno veća od cene“ (Hobsbaum, 2008: 13).

Naravno, pitanja koja se postavljaju odnose se na to: *ko* u složenoj interesnoj geopolitičkoj interakciji odnosa može da odredi tačnost postojanja „nepodnošljive situacije“, da istakne da ne postoji „ni jedan drugi način“ i da je „korist“ od izvođenja „humanitarne intervencije“ zaista „veća od cijene“?

Bez obzira na „cijenu“, preuzimanje vojne intervencije traži određeno opravdanje. Zato se postavlja pitanje kriterijuma koje bi trebalo ispuniti. I, mada ne postoji nikakva saglasnost po tom pitanju, najčešće se pominju uslovi koji se tiču ovlašćenja od strane Savjeta bezbjednosti, kao što su: ispravnosti namjere, poslednjeg sredstva, proporcionalnog sredstva i razumnog očekivanja uspjeha. Ali, dešava se da u Savjetu bezbjednosti nije moguće dobiti ovlaštenje, a zagovornici intervencije čak i u takvom slučaju smatraju da se pravno opravdanje može pronaći, ukoliko postoje teška kršenja ljudskih prava, stradanje velikog broja ljudi, a da vlasti te države nisu u stanju da to spriječe ili i same učestvuju u tome, da su sva mirna sredstva iscrpljena, da poduhvat ne provodi jedna država, te da se intervencija provodi isključivo radi zaustavljanja zločina i uspostavljanja stanja u kojem se poštuju ljudska prava. Nastojeći da odgovori na pitanje opravdanosti vojne intervencije, Teri Nardin (Terry Nardin), na primjer, postavlja četiri uslova. Prvo, to mora da bude vanredni lijek za teško kršenje ljudskih prava kada su iscrpljene sve druge, mirne, diplomatske mogućnosti. Drugo, potrebno je odobrenje od strane priznatih međunarodnih vlasti, ali nije neophodno, ukoliko takve vlasti nema ili je neefikasna ili nepravedna. Treće, sredstva intervencije moraju da budu efikasna i moralno dopustiva, ali tako da je zabranjeno povređivanje civilnog stanovništva kao sredstva za ostvarivanje zadatog cilja. I, četvrto, cijena uspjeha treba da bude razumna i za sebe i za druge. Sa stanovišta prava, može se u okviru drugog kriterijuma

zamjeriti određena arbitarnost, jer se traži ovlaštenje za intervenciju, ali se dopušta djelovanje i bez njega. Ako se navedeni kriterijumi primjene na vojnu intervenciju NATO-a na Saveznu Republiku Jugoslaviju, može se ustanoviti da nijedan od zadatih kriterijuma nije ispunjen. Jer, prvi uslov govori da je intervencija opravdana, ukoliko su na djelu teška kršenja ljudskih prava i kada su sva mirna i diplomatska sredstva iscrpljena. Teško kršenje ljudskih prava podrazumijeva masovna, sistematska ubijanja, silovanja, progone i sl. čega na Kosovu nije bilo. Naravno, određenih ogrešenja o ljudska prava prava svakako je bilo, ali najvećeg dijela svojih prava albanska populacija na Kosovu se odrekla sama, ne priznajući institucije države Srbije, rukovodeći se secesionističkim ciljevima. I, pošto teških kršenja ljudskih prava nije bilo, trebalo ih je izmisliti, za što je poslužio slučaj Račak. A, što se tiče mirnog razrješenja spora, upečatljiv primjer jesu pregovori u Rambujeu koji su formalno vođeni između srpske i albanske strane, a u suštini su to bili neravnopravni pregovori između velike sile koja se oslanjala na svoju moć i male države koja se pozivala na pravdu. Drugi kriterijum govori o ovlašćenju za intervenciju. U slučaju SR Jugoslavije nesporna stvar je da takvog odobrenja nije bilo i to ne zato što takvo tijelo ne postoji ili je neefikasno, već isključivo zbog protivljenja Rusije i Kine. Ni treći kriterijum, koji zahtijeva izuzimanje civilnih žrtava, takođe nije poštovan. Samo proglašavanje civilnih žrtava za impersonalnu „kolateralnu štetu“ predstavlja njihovo ponižavanje i kršenje osnovnog ljudskog prava – prava na život, od strane onoga koji je intervenciju započeo da bi navodno štitio ta ista ljudska prava. Intervencionista je u određenoj mjeri postigao uspjeh, ali cijena, imajući u vidu ljudske žrtve i materijalnu štetu koju nema namjeru da nadoknadi, ne može se smatrati razumnom i humanom. U sferi praktičnog, gotovo da je nemoguće naći primjer intervencije koja zadovoljava teorijske uslove humanitarnog intervencionizma. Neki autori čak smatraju da je i sam pojam „humanitarne intervencije“ oksimoron, jer intervenisati znači „doći između“, umiješati se i pojaviti se kao posrednik, a da bi to mješanje bilo humano, neophodno je da

bude neutralno, što podrazumijeva da onaj koji se miješa, ne smije da stane na nečiju stranu u cilju ostvarenja bilo kojeg sopstvenog interesa, a naročito ne bi smio da izazove sukob na bilo koji način. Ipak, nije dovoljno da onaj koji interveniše sam stavi predznak humanitarnosti svom činu, da sebe odredi kao humanitarnog aktera, ma koliko u datom trenutku bio uspješan u svom poduhvatu, pa da to zaista tako i bude. U tom slučaju i Hitler bi bio „humanitarni intervencionista“, jer je svoje napade često pravdao humanitarnim razlozima. U pismu britanskom premijeru Čemberlenu, na primjer, septembra 1938. godine, Hitler je tvrdio da su etnički Nijemci u Čehoslovačkoj podvrgnuti „torturi“, da je njih 120.000 „prisiljeno da pobegne iz zemlje“, da je „sigurnost više od tri miliona ljudi na kocki“, da se takvo stanje „mora spriječiti i realizovati pravo naroda na samoopredjeljenje“. Upravo, ove konstatacije bile su uvod u napad na Čehoslovačku i pripajanje Sudetske oblasti. Da se desilo da je Hitler pobijedio u Drugom svjetskom ratu, njegova akcija bi se možda danas zvala upravo „humanitarna intervencija“ (Lukić, 2013).

Koncept „humanitarne intervencije“ vodi svoje porijeklo od koncepcije „*bellum iustum*“ ili „pravednog rata“ a ova, opet, vodi svoje porijeklo iz biblijskih vremena i starih imperijalnih pretenzija, a zadržana je i do današnjih dana.

Nakon Zalivskog rata koncept „*bellum iustum*“, ponovo zadobija središnje mjesto u političkim raspravama, a temelji se na stavu da, ukoliko je država suočena sa nekom agresijom koja bi ugrozila njen teritorijalni integritet ili političku nezavisnost, „ona ima *jus ad bellum* (pravo da zarati)“. Ovaj tradicionalni koncept „*pravednog rata*“ zapravo predstavlja „banalizaciju rata“ i slavljenje rata kao „etičkog sredstva“ kojeg „moderna politička misao i međunarodna zajednica nacionalnih država odlučno odbacuju“ (Hardt, Negri, 2003: 24).

Da bi se neki rat vodio, mora se propagandno opravdati „etičkim“ i „humanitarnim“ razlozima. Dio „međunarodne zajednice“, one moćne i neoimperijalno orijentisane, prihvata koncept „*bellum iustum*“, odnosno vođenja ratova iz „etičkih“ i „humanitarnih“ razloga.

Kada se izabere cilj, onda vrijedi ona poruka koju je zagovarao Makijaveli (Nicolo Machiavelli): *finis sancificat media*. Upravo, američka politička istorija pruža određene ilustracije o unaprijed targetovanim „humanitarnim intervencijama“.

Svojevremeno je američki predsjednik Teodor Ruzvelt (Theodore Roosevelt), govoreći o humanitarnim etičkim motivima rata, a u povodu osvajanja Zapada i uništavanja starosjedilačkog stanovništva, rekao: „Od svih ratova, najpravičniji je rat sa divljacima“ nad kojima se uspostavlja vlast „dominantnih svjetskih rasa“. Kada su ostvarili taj „najpravičniji“ rat nad Indijancima, iz tih „humanitarnih motiva“ SAD su otišle dalje. Izveli su, „u interesu civilizacije, čovječanstva i slobode“, intervenciju na Kubi 1898. godine. Kada je u havanskoj luci eksplodirao američki brod *Mejn*, Španci su odbacivali montiranu optužbu i predlagali nezavisnu komisiju koja bi istražila prave uzroke eksplozije, međutim „Amerikancima nije bilo ni na kraj pameti da propuste šansu“ i - rat je otpočeo (Reljić, 2011: 64).

I predsjednik Mekinli (William McKinley) je opravdao američki imperijalizam etičkim razlozima.

Svoju militantnost iskazao je na slijedeći način: „Latili smo se oružja samo slušajući naloge čovečnosti i radi ispunjavanja visokih opštih i moralnih obaveza“. Zatim je slijedilo osvajanje Filipina što će američki predsjednik opet opravdati iz „etičkih“ i „civilizacijskih“ razloga: „Mi ispunjavamo više moralne obaveze, koje su nam pripale i za koje nije potreban bilo čiji pristanak. Mi ispunjavamo svoju dužnost prema njima, pošto nas je Bog prosvetlio da vidimo svoju dužnost, uz pristanak naše sopstvene savesti, uz odobrenje civilizacije“ (Čomski, 2000: 100, 101).

Nešto će se slično dogoditi i u montiranom slučaju *Račak* 15. januara 1999. godine koji će poslužiti kao razlog za bombardovanje Savezne Republike Jugoslavije od strane NATO alianse.

Iako nije tačno, ipak je zvanično obrazloženje za pokretanje vazdušnih napada na Saveznu Republiku Jugoslaviju

od strane SAD i njenih saveznika u NATO-u, bilo sprečavanje teških i sistematskih povreda ljudskih prava i humanitarne katastrofe na Kosovu i Metohiji. Isticalo se da su svi prethodni naporci da se sukob riješi mirnim putem bili uzaludni. Poslije neuspjeha pregovora u Rambujeu 1999. godine, a zapravo postavljanja ultimatuma srpskoj strani i njegovog odbijanja, započela je vojna intervencija. Kao povod iskorišten je montirani slučaj u selu Račak. Amerikanci su tvrdili da je u pitanju masakr nad civilima koji je počinila srpska strana, ali se kasnije ispostavilo da to nije istina, odnosno da je riječ o ubijenim teroristima koje su Albanci presvukli u civilnu odjeću, nakon čega je Vilijam Voker (William Walker), kao predsjednik verifikacione komisije OEBS-a, optužio Srbe za masakr. Također, Voker je kasnije, govoreći na svečanosti povodom osnivanja *Alijanse za budućnost Kosova* Ramuša Haradinaja, najavio stvaranje Velike Albanije.

Ništa to nije bilo novo, jer se scenario podmetanja dogodio i ranije 1995. godine u Bosni i Hercegovini.

Pod pritiskom propagandnog govora mržnje, vojne i političke pomoći, u Sarajevu su u ulici Vase Miskina 27. maja 1992. godine, te na pijaci Markale 5. februara 1994. i 27. avgusta 1995. godine, od strane muslimanske vlade inscenirana masovna ubistva kako bi se Srbima nametnule ekonomski, kulturne, naučne, sportske i političke *sankcije* od strane tzv. „međunarodne zajednice“. General Rouz (Michael Rose) je znao da je granata na pijaci Markale došla sa muslimanske strane, ali potreba za pokazivanjem postupka „izvrstanja istine“ nije ugledala svjetlost dana (Belof, 1999: 89).

Mada je tadašnji generalni sekretar UN Butros Gali imao izvještaj eksperata UN koji govori o podvali bošnjačke strane (a kojeg nije iznio na sjednici Savjeta bezbjednosti), svjetsko javno mnjenje je obmanuto a sankcije uvedene. Armija BiH je bombardovala sopstvene civile, što je znao i Butros Gali, koji je raspolagao informacijama i imao autentični dokument „zbivanja na terenu“, ali ga je sakrio. Optuženi su Srbi i to je bio montirani povod bombardovanja Srba. Nikako se ne bi moglo reći da to nije bilo režirano od strane SAD, jer su SAD

nadgledale, kontrolisale, i stimulisale rat u BiH, naoružavale Muslimane i Hrvate („humanitarna pomoć“, „operacija padobran“), kako bi uspostavile „balans“ između zaraćenih strana. Sjedinjene Države su podržavale bosanske Muslimane kako bi pred muslimanskim svjetskim javnim mnjenjem kompenzovale svoj grijeh u agresiji na Irak. Nekoliko godina nakon toga, slična podvala bila je poznata pod nazivom – *Račak*. I, poslije te podvale – bombardovanje Srbije (SR Jugoslavije).

Zbog propagandnog semantičkog diskursa o „moralnoj obavezi“, „etičkim razlozima“ i „Božjoj volji“, opravdavaju se brojni ratovi, provode bombardovanja i čini masovni genocid.

Bombardovanje SR Jugoslavije 1999. godine je američki general Vesli Klark (Wesley Kanne Clark) uporedio sa „božjom rukom“. Bivši ministar inostranih poslova SAD, Džejms Bejker (D. James Baker), je rekao „da se SAD i NATO bore protiv neprijatelja civilizacije i humanosti“, što je značilo da su američki interesi determinisani čovekoljubljem i civilizacijskom dužnošću prema čovječanstvu. U svom čudnom „etičkom teocentrizmu“ Zapad se ponaša kao nekakav *Deus Absconditus*. Zapad „misli“ da ima „božiji mandat“ i, kako je govorio Ruzvelt, „dužnost da uredi slabe i haotične narode“. Zapadnjaci misle da im je „povjereno ukupno čovječanstvo“ nad kojem ima „moralnu nadmoć“ (Simić, 1999: 300).

Ponašajući se kao nekakav *Deus Absconditus* Zapad pokazuje i licemjernost svoje politologije.

Licemjernost Zapadnjačke, prije svega američke, politologije, je prisutna u diskursu o ratu Amerike protiv *rest of the world*. U tom smislu Dejvid Kenedi (David Kennedy) ističe: „Ratovi mogu doba i moje zemlje, Amerike ‘poslijeratne’ polovice stoljeća, vrlo su raznovrsni. Vodili smo Hladni rat, vodimo postkolonijalne ratove protiv, primjerice, ‘siromaštva’ i ‘droge’. Naša vojska intervenira ovdje i ondje iz raznih humanitarnih i strateških razloga“ (Kennedy, 2011: 1).

Kakve su posljedice „humanitarnih“ razloga, najbolje znaju narodi u preko 70 zemalja u kojima nakon Drugog svjetskog rata Zapadnjaci, predvođeni Amerikancima, vode

razne ratove ubijajući sve one koji im se suprostave. Kao što to, istovremeno, dobro na sebi osjećaju i Amerikanci nad kojima institucionalna vlast provodi „friendly fascism“ (Gross) osporavajući im ljudska prava, svakodnevno ih terorišući ne samo putem medija, nego i svakodnevnim brutalnim policijskim akcijama na ulicama, državnim praćenjem i nadzorom, itd.

Iako sobom nose nasilje, ubijanje i genocid, ipak su mnogi „intelektualci“ pristalice izvođenja „humanitarnih intervencija“ iz „etičkih“ razloga.

Vaclav Havel (Václav Havel) ističe da rat protiv SR Jugoslavije „stavlja ljudska prava iznad prava države. Savezna Republika Jugoslavija je bila napadnuta od strane alijanse bez mandata UN. To se nije dogodilo neodgovorno, kao akt agresije ili iz nepoštovanja međunarodnog prava. To se dogodilo, naprotiv, iz poštovanja prava, u ime prava koje dolazi iznad onog prava kojim se štiti suverenitet države. Alijansa je delovala na osnovu poštovanja ljudskih prava“ (Havel, 1999: 6).

Tako misli i Majkl Volcer (Michael Walzer) koji se 1999. godine zalagao za bombardovanje Srbije, a koji je 17. juna 2010. dobio počasni doktorat Rektorata Univerziteta u Beogradu (!?).

Na pitanje „kako komentarišete činjenicu da ste postali počasni doktor Univerziteta u Beogradu?“, Volcer je odgovorio: „Velika je čast što sam pozvan, mada verujem da postoje ljudi koji su iznenađeni odlukom da dobijem to priznanje. U svakom slučaju sam zahvalan na podršci koju sam dobio od Univerziteta u Beogradu i nadam se da će ljudi u Srbiji shvatiti da se argumenti o teoriji pravednog ratovanja koju zagovaram, ne odnose samo na Srbiju nego na sve konflikte u svetu“. Zatim je uslijedilo pitanje: „Jeste li bili iznenađeni kada ste dobili poziv iz Beograda?“ Volcer je odgovorio: „Iskreno, zaista sam bio iznenaden“. Opet, slijedi pitanje: „zašto?“, a Volcer je odgovorio: „Zbog toga što sam podržavao intervenciju NATO-a u rešavanju kosovske krize 1999. godine. Očekivao sam da će biti jako teško da mi se dodeli ovakvo priznanje s obzirom na

moj stav o rešenju krize na Kosovu“. Na pitanje: „Zbog čega ste podržali intervenciju NATO-a?“, Volcer je neodređeno odgovorio: „Da ne bude nesporazuma: ja sam podržavao humanitarnu intervenciju na Kosovu, ali se lično nisam slagao sa idejom vazdušnih udara koju je propagirao tadašnji predsednik SAD Bil Klinton, već sam bio za to da NATO trupe započnu kopnenu intervenciju s kojom bi, verujem, bilo mnogo manje žrtava s obe strane“. Ipak, slijedilo je ponovno pitanje: „Niste odgovorili zbog čega ste podržavali tu intervenciju?“, a Volcer je odgovorio: „Podržavao sam je na isti način na koji sam podržao i akcije protiv vijetnamskog mešanja u Kambodži, Indije u Pakistanu, Tanzanije u Ugandi i zbacivanje diktatorskog režima Idi Amina. Verujem da se problemi moraju rešavati pre nego što dođe do masovnih ubistava“. Na pitanje: „Od NATO bombardovanja je prošlo 11 godina. Da li ste promenili mišljenje?“, Volcer je rekao: „Nisam promenio mišljenje kada je reč o humanitarnoj intervenciji, ali sam u ovom periodu shvatio koliko je problem Kosova kompleksna priča. Pa sada su Srbi na Kosovu u problemu, oni su sada ugroženi, što ipak nije bio slučaj 1999. godine“. Novinar je dodao: „Deo srpske javnosti smatra da ste Vi zapravo bili glavni ideolog NATO bombardovanja?“, a Volcer je odgovorio; „Ti koji tako razmišljaju bi prvo trebali da pročitaju tekstove koje sam objavio. A povodom intervencije na Kosovu sam objavio samo jedan članak u kome, da ponovim, kritikujem bombardovanje, ali odobravam kopneni ulazak na Kosovo. To je sve“ (Barović, 2010).

Kao teoretičar „političke etike“ Volcer se kroz istoriju ratovanja bavi moralnim aspektima ratovanja i ratnih zločina.

Volcer decidno ističe da princip, prema kojem države ne bi trebalo uopšte da se mijesaju u unutrašnje stvari drugih država, proizlazi iz legalističke paradigmе, ali da pojmovi o „slobodi“ i „životu“ ipak čine tu paradigmu potpuno neprihvatljivom. Intervenciju ne definiše kao „zločinačku aktivnost“ i, mada praktično izvođenje intervencije često ugrožava teritorijalni integritet države, pa i njenu nezavisnost, ipak „ona ponekad može da bude opravdana“ (Volzer, 2010:

127). Prema Volcerovom mišljenju, „humanitarne intervencije“ su u stvari „etički neophodne“. U tekstu pod nazivom *Politika i moral na Kosovu*, Volcer kaže: „Dok ovo pišem, NATO bombardovanje Jugoslavije se nastavlja, a nastavlja se i srpsko uništavanje kosovarskog društva. Da, srpski pohod morao je biti planiran pre nego što je bombardovanje počelo, logistički pokreti četrdeset hiljada vojnika su neizmerno složeni. U nekim delovima Kosova surova realnost etničkog čišćenja već je bila vidljiva pre nego što je doneta odluka da se Srbi gađaju raketama i pametnim bombama. Ako se uzme u obzir srpski dosije iz Bosne, mobilizacija vojnika na granici sa Kosovom, izbeglice koje su već na putu, vojna intervencija mi izgleda kao potpuno opravdana, čak obavezna“. Volcer ističe da su se akcije „humanitarne intervencije“ dosta zloupotrebljavale, ali da su one „etički neophodne“ onda „kad god su svirepost i patnja dovedeni do krajnjih granica, i kada se čini da lokalne vlasti nisu sposobne da ih okončaju... Da, norma kaže da ne treba intervenisati u zemljama drugih naroda; norma je samo – određivanje. Ali ne za ove ljude, žrtve tiranije, ideološkog žara, entičke mržnje, koji svojom sudbinom nimalo ne upravljaju, kojima je hitno potrebna pomoć spolja“. Volcer postavlja pitanje „šta ako je problem unutrašnji, nehumanost lokalna i duboko ukorenjena, stvar političke kulture, društvenih struktura, istorijskih uspomena, etničkog straha, ogorčenosti i mržnje“? On smatra da bi brzo povlačenje sila koje intervenišu bilo vjerovatno propraćeno ponovnim stvaranjem uslova koji su i doveli do intervencije, i u tom smislu kao primjer navodi Bosnu i Hercegovinu kao primjer neefikasnosti Ujedinjenih nacija, pri čemu Srbe određuje kao mučitelje. Volcer prečutkuje to da sukobi u Bosni nisu započeli sami od sebe, da su SAD odigrale značajnu ulogu u izazivanju rata, navodeći Aliju Izetbegovića da povuče potpis kojim je prethodno prihvatio Kutiljerov plan i da je rat započeo poslije toga. Stanje na Kosovu označio je kao državni terorizam prema sopstvenom narodu, pa je i NATO intervenciju proglašio kao opravdani „rat protiv terorizma“ (Volzer, 2008: 42, 50; Bogdanović, 2010).

Volcer nije iskren jer pripada veoma velikoj grupi pragmatičara „intelektualaca“ koji u jednom slučaju nešto određuju kao „državni terorizam“, a u drugom ne, kao u slučaju, recimo, turskog državnog terora nad Kurdima. Kao što se Sjedinjene Države nisu suprostavljale Turskoj, tako ni ovi „intelektualci“ motivisani relativnim standardima „dvojnih aršina“, ne kritikuje mjere turske vlade kao genocidne.

I nekadašnji generalni sekretar Ujedinjenih Nacija Kofi Anan (Kofi Annan) je podržao NATO intrevenciju na SR Jugoslaviju 1999. godine iako je ona bila izvedena bez saglasnosti Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih Nacija. Smatrao je da su vazdušni udari na Jugoslaviju neophodni kako bi se svijetu pokazalo da se neće tolerisati zemlje koje krše ljudska prava, a koje se skrivaju iza Povelje UN, koja ističe značaj državnog suvereniteta. Za njega je zaštita ljudskih prava ipak preča od državnog suvereniteta, te upotreba vojne sile od strane NATO-a, može u određenim slučajevima biti opravdana i bez odobrenja Savjeta bezbjednosti. Tako je vojna intervencija provedena uz njegovu saglasnost, ali ne i saglasnost i odobrenje Savjeta bezbjednosti UN. Anan je smatrao da, kada diplomacija nije efikasna, tada upotreba sile može biti „legitimna“ za postizanje mira. Opravdavanja vojnih intervenicija brigom za ljudska prava vodila je pokušajima da se redefiniše sam koncept suvereniteta. Kofi Anan uvodi pojam „individualnog suvereniteta“ pod kojim podrazumijeva „fundamentalnu slobodu svakog pojedinca“ garantovanu Poveljom OUN i međunarodnim ugovorima. Zbog „individualnog suvereniteta“, mora suverenitet države biti redefinisan: u vremenu globalizacije i međunarodne saradnje, države se vide kao instrumenti u službi naroda, a ne obrnuto. Svijet ne može stajati po strani kada se događa masovno kršenje ljudskih prava i mora u tim situacijama intervenisati. Anan kaže da intervencija mora biti zasnovana na legitimnim i univerzalnim principima, koji traže adaptaciju postojećeg međunarodnog sistema.

U *Opštoj deklaraciji o pravima čovjeka* (1948) su ljudska prava i slobode određeni kao neotuđivi. Države su dužne da ih poštiju, a za njihovo korištenje su predviđene mjere

međunarodne osude kao i kazne od *ad hoc* sudova, a od 2002. godine i od Međunarodnog krivičnog suda. Na taj način *državna suverenost* nije više nedodirljiva jer je država međunarodno odgovorna u zaštiti ljudskih prava. Umjesto državne suverenosti je *suverenost pojedinca* postala značajnim kriterijumom definisanja društvenih i političkih pojava.

Portparol NATO-a Džejmi Šejn (Jamie Shayne) je u martu 1999. godine govorio da „Srbe treba spokojno bombardovati, jer će sve brzo zaboraviti“. Dvije decenije kasnije, na 20. godišnjicu bombardovanja SR Jugoslavije, Džejmi Šejn je licemjerno izjavio je da žali zbog „kolateralne štete“, ali da je bombardovanje bilo opravdano.

Generalni sekretar NATO Jens Stoltenberg (Jens Stoltenberg) smatra da je „bombardovanje bilo opravdano“, potrebno i legitimno, jer je cilj bio da se zaustavi vojna akcija i represija protiv civila na Kosovu, da se izbjeglima omogući povratak, a humanitarnim organizacijama pristup. Smatra da je KFOR pomogao da se na Kosovu stvari bezbjedno i sigurno okruženje za sve, i da je NATO pozitivna sila u stvaranju održivog međunarodnog poretku. Decidno, ali licemjerno, ističe da NATO intervencija iz 1999. godine nije bila usmjerena protiv naroda u Jugoslaviji već da je njena uloga bila da zaštitи civile u širem regionu.

Kao društveni fenomen, rat je fascinirao mnoge književnike, pjesnike, glumce, npr. Apolinera (Guillaume Apollinaire), Koktoa (Jean Cocteau), Marinetiјa (Filippo Tommaso Marinetti). Kada je u pitanju odnos prema Srbima, nisu samo političari i mediji, nego su i intelektualci širili propagandni govor mržnje. Za Kajzerlinga (Johann Gebhard von Keyserlingk) su Srbi „primitivna rasa ratnika i razbojnika“, za Gintera Grasa (Guenter Grass), koji je takođe podržao „humanitarnu intervenciju“ NATO-a na Srbiju, „agresori su u prvom redu Srb“ i „krajnje je bilo vrijeme da se Jugoslavija napadne, nadam se da nije prekasno“. Za Habermasa (Jürgen Habermas) je „opravdana NATO agresija“; Suzan Sontag (Susan Sontag) će govoriti o „pravednim ratovima“, a Edgar Moren (Edgar Morin), Andre Gliksman (Andre Gliksman), Anri

Levi (Bernard-Henri Lévy), i mnogi drugi intelektualci, će prihvatići apriornu propagandnu priču o „srpskoj krivici“ i Srbima kao agresorima.

Pored ovih, bilo je i drugih „intelektualaca“ koji su iz različitih, a najčešće „etičkih razloga“, insistirali na bombardovanju Srbije. Za ruskog pjesnika i Nobelovca Josifa Brodskog (Josif Brodski), „Srbija, nesumnjivi agresor, trebalo bi da bude prisiljena UN rezolucijom da snosi čitav teret reparacija“; „Srbi su nemilosrdni ljudi, spremni zaklati nožem, što mogu zahvaliti svom slovenskom porijeklu“, stav je Fransoa Kremioa (Fransoa Kremio), pripadnika snaga francuskog SFOR-a. „Predlažem da se srpskoj djeci zabrani u školama učenje srpske nacionalne poezije“, izjavio je prof. dr Rolf-Diter Kluge (Rolf-Dieter Kluge), direktor slavističkog seminara Univerziteta u Tbingenu.

Bombardovanje je podržao i Srđa Popović, advokat i potpisnik zahtjeva svjetskih intelektualaca za bombardovanje, koji je za zagrebački *Globus* u oktobru 1994. godine izjavio: „Nema mira dok Srbija ne bude vojno poražena“. Pol Džekson (John Paul Jackson), urednik lista „Kalgari san“ je decidno rekao: „Srbi trguju ljudskim organima svojih žrtava kako bi obezbedili novac za svoj rat. Trebalo bi da đavolski bombardujemo Beograd“, a Piter Justinov (Peter Ustinov) – „Srbi su dvodimenzionalan narod sa težnjom ka prostakluku... Životinje koriste svoje resurse znatno sređenije nego ovi naopaki stvorovi, čija pripadnost ljudskoj rasi je u velikom zakašnjenju“ (Ilić, 2002: 175-178).

Medijska propaganda protiv srpskog naroda nije birala sredstva kako bi se srpski narod prinudio na kapitulaciju i apsolutno potčinio gospodarima Novog svjetskog poretku. Ali, i pored toga, pojavljuje se knjige koje ukazuju na medijsku manipulaciju i propagandne falsifikate koje su protiv Srba koristili njegovi neprijatelji.

Jedna od takvih je knjiga Mišela Kolona (Michael Collon), *Poker menteur les grandes puissances la Yougoslavie et les prochaines guerres* (*Lažljivi poker – velike sile, Jugoslavija i budući ratovi*).

U knjizi Kolon piše o pravilima propagandne manipulacije koja je posebno dolazila od strane režima Alije Izetbegovića u bivšoj Bosni i Hercegovini:

1. *mit o Srbima kao osvajačkom narodu* – je falsifikat kojim se zapadnoj javnosti servirala stereotipna poruka o Srbima kao primitivnoj, osvajačkoj i rušilačkoj rulji, a Srbiji kao državi koja želi da pokori male, miroljubive i nezaštićene narode; šireći mit o Srbima kao osvajačima a muslimanima kao žrtvama, mediji su sprečavali javno mnjenje da shvati šta se zapravo dešavalo;
2. *mit o srpskim zločinima – prikrivati ratne zločine „naših prijatelja“*, pravilo je propagandne poruke koje je imalo dva osnovna cilja, prvi, da se prikrivaju ratni zločini „prijateljske strane“ (bošnjačke i hrvatske) i, drugi, da se ne objavljuju informacije srpskih medija, odnosno da se one ignorisu i bojkotuju; ovakve izmanipulisane ratne laži i falsifikati su vješto plasirani kako prema srpskom narodu, tako i prema pripadnicima snaga UN; na primjer, kada su kod Sarajeva, 3. septembra 1992. godine, rakete srušile talijanski humanitarni avion Ujedinjenih nacija, odmah su sredstva informisanja optužila Srbe, mada su UN utvrstile da iza toga stoji bošnjačka vojska, i afera se brzo zataškala, a sankcije nisu uvedene Izetbegovićevom režimu;
3. *mit o srpskoj opasdi Sarajeva – prikazati ga kao grad žrtvu*, odnosilo se na to da su Srbi medijski stanizovani i optuženi kao „davitelji Sarajeva“, kao što su bili optuženi i za Dubrovnik čiji je stari grad pod zaštitom UNESKA; Sarajevo je prikazano kao grad patnji djece, starih i iznemoglih lica, a u ovoj srbofobičnoj matrici emocionalnog narativa, Srbi prikazivani kao svirepi, okrutnici i bezdušnici koji blokadom i ratnim razaranjem uvećavaju patnje civilnog stanovništva; iako je Sarajevo bio podijeljen

grad u kojem su bile i srpske četvrti koje su bombardovale muslimanske snage ubivši sedam hiljada Srba, ipak je u bestijalnoj medijskoj propagandi grad Sarajevo prikazivan kao „žrtva“ kojeg Srbi kao napadači iz spolja i inostranstva opsjedaju i „dave“; neki vojni oficiri iz Velike Britanije i Sjedinjenih Država su isticali da Izetbegovićeva vlada sama izaziva teške patnje svoga naroda kojeg drži kao taoca, ipak ta se činjenica nije mogla naći u unaprijed režiranoj medijskoj propagandi; o monstruoznosti ratne propagande Kolon kaže: „ne radi se o opsadi u pravom smislu reči. Srbi nemaju nameru da nateraju grad da se preda. I više od toga, samo ako nisu izazvani, ne sprečavaju humanitarne konvoje da uđu u grad... Novinari imaju sklonost da zaborave da veliki deo pomoći UN stiže bilo iz same Srbije, bilo preko teritorija pod kontrolom Srba... Dok sam boravio u Sarajevu, sve prekide vatre prekršile su vladine snage... Neke gradske nesreće nametnute su aktom sarajevske vlade... Vladini vojnici, na primer, bombardovali su aeredrom, glavnu tačku na koju je stizala međunarodna pomoć. Štampa i neke vlade, uključujući i vladu SAD, obično pripisuju te pucnje Srbima. U tom slučaju bombardovanje obično zatvara aeredrom na izvesno vreme, zbog čega skaču cene na crnom tržištu namirnica koje ulaze u grad putevima koje kontrolišu zapovednici bošnjačke vojske i vladini zvaničnici“;

4. *mit o veličini i broju srpskih zločina – demonizacija ne smije imati vezu sa stvarnim činjenicama*, je mit koji optužuje Srbe za zločine granatiranja i rušenja, na primjer Dubrovnika, sa po 1.500 granata dnevno, a da pri tom nije objavljena ni jedna slika stvarnih ruševina; ili, na primjer, bošnjačka strana je prikazivala svoje ljudе „mršavim kao kosture po srpskim koncentracionim logorima“, mada se dobro

znalo da se radilo o bolesnim i neuhranjenim osobama, ali to nije smetalo ratnoj propagandi da Srbe prikažu kao „zle“, a Muslimane kao „dobre“ i da na toj propagandnoj manipulaciji kao „istini“ traže podršku i pomoć sa Zapada;

5. *mit o srpskom zločinaštvu – izvršiti dijabolizaciju jednog naroda*, jeste nastojanje ratne propagande da se dijabolizacija, demonizacija i satanizacija srpskog naroda prikaže „primjerima“ o „zločinačkoj prirodi“ Srpskog naroda koji je sposoban samo da čini zlo i koje treba prikazati kao „ratne zločince“ što je „haška pravda“ i učinila; „haška pravda“ je imala dva cilja: prvi, da se pokaže da su Srbi krivi za raspad SFRJ i sve ono što se događalo u ratu nakon toga i, drugi, da se osudi cijelokupno vojno, policijsko i političko rukovodstvo Srba kako bi se Srbima dalo do znanja da je svaki pokušaj suprostavljanja Novom Svjetskom Poretku besmislen i unaprijed osuđen kao poraz;
6. *mit o srpskoj svireposti – ili kako jedan režim ubija vlastiti narod*; s obzirom da je vrijedilo ubjeđenje da Srbi nisu dovoljno „efikasni i svirepi“, neophodno je bilo da režim Alije Izetbegovića medijsku harangu i bestijalnu propagandu izrazi gnušnim aktima nasilja i zločina protiv sopstvenog naroda a za koje će okriviti Srbe kako bi se zadobila podrška međunarodnog javnog mnjenja i međunarodne politike Zapada; u tom smislu su bombardovani civili koji su stajali u redu za hljeb pred jednom sarajevskom pekarom, podmetnute eksplozije na groblju, snajperski gađani civili; pa i masakr na Markalama je izrežiran u tom smislu da se pridobiju saveznici za bombardovanje Srba; za sve akcije muslimanskog režima protiv sopstvenog naroda znale su vlade Zapada, ali su to vješto prikrivale – „izmišljanja su, napominje francuski general Pjer Mari Galoa (Pierre Marie Gallois), bila

mnogobrojna, od priče o eksploziji u ulici Vase Miskina, ispred pekare, zatim afere na pijaci Markale (atentat), zašta su pogrešno optuženi Srbi, zapravo su u stvari, muslimani iz Sarajeva 'gađali' sami sebe (odnosno, mešovitu srpsko-muslimansku populaciju), da bi za taj odvratan zločin optužili Srbe. Stvoren je, takođe, mit o opsadi Sarajeva od strane srpske vojske, tako da je 'humanitarni' Zapad došao na ideju da je apsolutno neophodno učiniti nešto protiv te opasade" (Collon, 1998; Cf. Despotović, Jevtović, 2019: 159-167).

Neki političari i državnici su se zalagali za bombardovanje SR Jugoslavije, da bi kasnije izrazili žaljenje i skepsu o tome da li je ono uopšte bilo neophodno.

Bez obzira na optužbe protiv Srba, ponekad se pojave i gledišta koja govore o istini u ratu u bivšoj Jugoslaviji i bivšoj Bosni i Hercegovini. Tako se ističe da je teško osporiti krivicu Zapada. Iako se svojevremeno zalagao za bombardovanje Srba, bivši francuski predsjednik Miteran (François Mitterrand) je 1991. godine predlagao da se „priznavanje republika nastalih iz bivše Jugoslavije odloži dok se na međunarodnom nivou ne utvrde prava manjina“. Reći će „da je najveća greška učinjena nekoliko mjeseci kasnije pod pritiskom događaja. Priznati nezavisnost i suverenost novih država bez dobijanja garancija koje sam ja zahtijevao, značilo je izložiti se tragedijama koje su kasnije uslijedile. Tom pitanju su Zajednica i Ujedinjene nacije prišle na pogrešan način“. Lord Owen (David Anthony Llewellyn Owen) je 1993. godine zahtijevao „intervenciju iz vazduha“ u Bosni, kasnije i u Srbiji, da bi poslije rekao: „Zapad snosi dio krivice zbog glupog priznavanja rivalskih država začetih u raskolu“. Američki diplomata Sajrus Vens (Cyrus Vance) je bio specijalni izaslanik UN za Jugoslaviju, i nakon svega je izjavio: „Preuranjeno priznanje nezavisnosti Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine od strane EZ i SAD doveli su do rata koji se vodi na prostorima Jugoslavije“. Predsjednik Češke Miloš Zeman (Miloš Zeman) je označio bombardovanje Jugoslavije 1999. godine kao grešku i priznao da se nerado

sjeća odlučivanja češke vlade da odobri bombardovanje. Zeman, koji je zeleno svjetlo za bombardovanje SR Jugoslavije dao kao premijer tadašnje češke vlade, podsjetio je da je Češka pokušavala da traži saveznike u NATO-u za diplomatsko rješenje, ali bez uspjeha, i da je tek kasnije Češku podržala Grčka i predložile su diplomatsku inicijativu. Miloš Zeman je 1999. godine kao premijer češke manjinske socijaldemokratske vlade uprkos glasnim protestima u svojoj partiji odobrio bombardovanje Jugoslavije i dao saglasnost za preljetanje aviona NATO snaga preko Češke, ali je još tada upozoravao da se bombarduje zbog humanitarne katastrofe kosovskih Albanaca a da bi bio absurd kada bi bombardovanje vodilo ka otcepljenju Kosova od Srbije. Zeman je isticao da su ga u vrijeme bombardovanja saveznici ubjedivali da će biti bombardovani isključivo vojni ciljevi u SRJ. Ted Galen Carpenter (Ted Galen Carpenter), američki stručnjak za odbranu i spoljnu politiku, u kolumni za američki *National Interest* rekao je da je intervencija NATO-a na Kosovu bila strašna greška. Carpenter dalje kaže kako je ta intervencija transformisala NATO od odbrambenog vojnog saveza u mehanizam za agresivne napade na nacije. Nasilno otimanje teritorije jedne suverene države stvorio je šablon koji zabrinjava u međunarodnom sistemu nakon perioda Hladnog rata. Vašington i dalje ugrožava međunarodno pravo uprkos Savjetu bezbjednosti UN. Na kraju su akcije SAD i njenih saveznika na Kosovu dodatno zatrovale odnose sa Rusijom. U svakom pogledu, misija SAD na Kosovu bila je kontraproduktivna. Prvi međunarodni sudija na Kosovu i Metohiji Krister Karphamar (Christer Karphammar) izjavio je da su Amerikanci uticali na to da se zločini Albanaca na Kosovu i Metohiji sakriju. Karphamar, švedski sudija koji je bio imenovan kao prvi strani sudija u južnoj srpskoj pokrajini krajem 1999. godine, nedavno je u Švedskoj objavio knjigu *Sudija u zemlji bezakonja*, u kojoj je pisao o svojoj karijeri na Kosovu i Metohiji od 1999. do 2011. godine. Njegova služba na Kosovu i Metohiji u pravosudnom smislu je, kako kaže, bila sazdana iz niza manjih i većih katastrofa. Kod najkrupnijih slučajeva pokušaja

procesuiranja Albanaca za zločine, po pravilu su se pojavljivali glavni akteri na Kosovu i Metohiji - Amerikanci koji su uticali da se zločini sakriju, a ubice puste.

Članovi „elite vlasti“ *novog svjetskog poretku* opravdavali su „humanitarne intervencije“ kao značajne instrumente izgradnje tog „novog svjetskog porekta“. Tako se „humanitarnim intervencijama“ nije samo ograničavala suverenost država, nego se i dovodio u pitanje suverenost u cjelini.

Oni koji izvode „humanitarne intervencije“ ne prave jasnu granicu između „humanitarnih intervencija“ i agresije, između „humanitarnih intervencija“ i državnog terora, između „ugrožavanja nacionalne bezbjednosti“ i terora, između „nacionalne bezbjednosti“ i prava. U tom smislu „vojni čelnici i državnici često prizivaju nacionalnu sigurnost kako bi odbacili pravne granice dopuštene sile“. A, „primijeniti nasilje znači prizivati pravo, pravo koje stoji iza rata, ozakonjujući i dopuštajući nasilje“ (Kennedy, 2011: 33, 22).

Za neke je „humanitarna intervencija“ na Saveznu Republiku Jugoslaviju bila nelegalan i nelegitimani čin, dok je za druge bila legalan i legitimani cilj.

Noam Čomski je smatrao da su napadi NATO avijacije i ratovi koje je izazvao Vašington bili najveći teroristički napadi u ljudskoj istoriji. Austrijski pisac Peter Handke (Peter Handke) je još 1996. svojim djelom *Pravda za Srbiju* pokušao da ubijedi Zapad da stvari na Balkanu nisu crno-bijele, ali mu to nije uspjelo. Francuski pisac Patrik Beson (Patrick Besson) je takođe bio protivnik bombardovanja Srbije. Kontroverzni francuski filozof Danijel Šifer (Daniel Schiffer) je bio u Srbiji od početka do kraja bombardovanja. Ruski režiser Nikita Mihalkov (Nikita Sergejevič Mihalkov) je bio protiv bombardovanja, kao i grčki kompozitor Mikis Teodorakis (Mikis Theodorakis), koji je 29. marta 1999. godine srpskom narodu poslao poruku: „Želim da izdržite i da pobijedite, i da tako date, kao i u prošlosti, još jednu istorijsku lekciju kukavicama i ubicama“. Britanski pisac i nobelovac Harold Pinter (Harold Pinter) se snažno suprostavljaо spoljnoj

politici SAD. Iстicao je da je korištenje „humanitarnih obzira“ kao opravdanja bombardovanja loš vic, jer ta akcija demonstrira izuzetno licemerje SAD i Britanije... to je čist genocid.

S obzirom na kontroverzne razloge insistiranje na univerzalnim ljudskim pravima i vrijednostima i izvođenju „humanitarnih vojnih intervencija“ zbog njihovog „ugrožavanja“, moguće je kritikovati i iz ugla – samih ljudskih prava. Jer, rezultat većine „humanitarnih vojnih intervencija“ bilo je kršenje osnovnih ljudskih prava, tako da su intervencije izvođene pozivanjem na njihovu zaštitu i sprečavanje „humanitarnih katastrofa“. Međutim, one su završavale još većim humanitarnim katastrofama. Tako je i „humanitarna vojna intervencija“ NATO-a 1999. godine u SR Jugoslaviji preduzeta sa opravdanjem da se namjerava spriječiti i zaustaviti etničko čišćenje, a završila je etničkim čišćenjem, odnosno protjerivanjem velikog dijela srpskog i nesrpskog stanovništva sa Kosova i Metohije (Šljukić: 2013).

Opravdavana time da će spriječiti i zaustaviti etničko čišćenje, „humanitarna intervencija“ je ostvarila „efekat bumeranga“: ostvarenje etničkog čišćenja, odnosno ostvarenje masovnog egzodusa Srba, Crnogoraca i i nealbanskog življa sa područja Kosova i Metohije.

Izvođenje intervencije NATO-pakta protiv SR Jugoslavije opravdavano je etičkim razlozima – etničkim čišćenjem, genocidom i ugrožavanjem ljudskih prava i sloboda albanske manjine. U čl. 5 Atlanske povelje, ističe se da NATO vojno-politički savez vojno interveniše samo u slučaju kada je na neku članicu saveza izvršena agresija. Kada je u pitanju SR Jugoslavija, ona nije izvršila agresiju na bilo koju članicu Saveza. Vojna intervencija NATO pakta je bila ostvarena bez odluke UN i Savjeta bezbjednosti UN. Ona je bila – nelegalna i ne etična.

Pored geopolitičkih i geostrateških interesa koje države imaju vođenjem ratova i „humanitarnih intervencija“, pokazuje se da veoma često i njihovi politički i državni predstavnici u tim ratovima imaju svoje lične interese i koristi. I oni nastoje da unovče agresiju.

Bivši vrhovni komandant NATO-a koji je vodio agresiju 1999. godine protiv SR Jugoslavije, Vesli Klark i bivša državna sekretarka SAD Medlin Olbrajt (Medeleine Albright), su nastojali da zarade milione dolara poslujući u južnoj srpskoj pokrajini. Vesli Klark je imao interes u oblasti rudarstva. Klarkova firma *Enviditi*, sa sjedištem u Kanadi, koja investira u sektor energetike, je zainteresovana za eksploataciju uglja na zapadu Kosova te da ugalj pretvori u sintetičko gorivo. Kompanija *Olbrajt kapital menadžment*, koja je u vlasništu Medlin Olbrajt aplicirala je za kupovinu 75% preduzeća Pošte i Telekomunikacije Kosova. Neki politički analitičari smatraju da ovakav ulazak bivših američkih političara i zvaničnika na kosovsko tržište predstavlja mogućnost da kosovska vlada učvrsti odnos sa administracijom Sjedinjenih Američkih Država.

Primjer Kosova i Metohije, kao i drugi primjeri iz međunarodnih odnosa, jasno pokazuju da je kršenje ljudskih prava stvar interpretacije, i da su „dvostruki standardi“ često prisutni u postupcima tumačenja događaja što, naravno, zavisi od aktera koji u njemu učestvuju. Tako rukovođenje nekim univerzalnim principom zapravo završava u moralnom relativizmu interpretacije „dvostrukih standarda“.

Medijska propaganda

Globalna arhitektonika izgradnje novog svjetskog porekta odvija se na različite načine - ekonomskog, političkog, kulturnog, medijskog i vojnog karaktera. Posebnu ulogu u njegovoj realizaciji imaju *mediji i vojne intervencije*.

Medijima se koncept *novog svjetskog porekta* priprema i opravdava, a ratovima i vojnim intervencijama nameće.

Stvaranjem nadnacionalnih struktura moći dovode se u pitanje nacionalne države i njihove suverenosti.

Kako bi se opravdala određena ekspanzionistička politika, mora se nametnuti i određena medijska propaganda javnosti.

U procesu realizacije *novog svjetskog poretku* neophodan je i *novi medijski poredak*. Ako su doskora mediji imali nacionalno i državno obilježe i difuzno se rasprostirali na njihovom području, danas mediji prevazilaze te granice zadobivajući globalno obilježe i globalni karakter, što se vidi na svim područjima difuzije medijskih poruka, a posebno onih vezanih za medijski rat.

Pod pojmom *medijskog rata* se podrazumijeva „skup tehnika psihološkog pritiska koje političko-interesne organizacije i lobiji primenjuju na planski odabrane ciljeve grupe (ponekad i čitave narode), što se, po pravilu, čini u dužem vremenskom periodu, vrlo visokim intenzitetom, i to korišćenjem masovnih medija, u nacionalnim i(l) internacionalnim razmerama kako bi se ostvarili odgovarajući politički ciljevi“ (Ilić, 2012: 70).

U medijskom ratu se stvara, produkuje i širi „semantički teror“ kao teror poruke, odnosno *laži*.

Laž je značajna, „ali kao – krajnje sredstvo, kao ‘poslednja šansa’. Medijski ‘spinovi’ se prostiru u četiri osnovne ravni: organizacija informacije (semantika, semiotika, selekcija, stil...); simbolika (otvorena i skrivena značenja, grafička obrada, fotosi...); agenda (‘dnevni red’, fokus tema, odvraćanje pažnje...), i masovno širenje nepotpunih, ili neproverenih, novosti ‘upakovanih’ od strane specijalizovanih pi-ar agencija i političkih lobija“. Realizacija medijskog rata ostvaruje se putem tehnika psihološkog pritiska, kao što su:

1. *demonizacija političkog protivnika i naroda* - tako da se u rasističkoj propagandi za njih ističe da su „varvari“, „uništavatelji civilizacije“, „narod koji želi krvi i osvajanja“, „pijane ubice“, „ratni zločinci“, „pleme divljaka“, „niža rasa“;

2. *širenje stereotipa i „mitova“* - dobro poznatih iz holivudskih filmova o „dobrim“ i „lošim“ momcima, gdje su „dobri“ momci od strane „međunarodne zajednice“ predstavljeni kao „civilizovani“ i „demokratični“;
3. *izigravanje novinarskih pravila i lažno balansiranje* - u smislu da se „drugoj strani“ omogućava da izrazi svoj stav, ili da se angažuju oni koji se unaprijed slažu sa nametnutim lažnim stavovima;
4. *medejske kampanje* - s ciljem uticanja na javnost i njenog pridobijanja, tako što se nameću određene teme, događaji, pojave i ličnosti s ciljem uticanja na donošenje odluka o vojnoj intervenciji i na donošenje odluka o uvođenju sankcija, kao i da se „linčuju“ svi koji iskazuju drugačija mišljenja u odnosu na ona unaprijed već pripremljena mišljenja;
5. *uključivanje i citiranje „eksperata“* - koji iznose „sopstveni stav“ koji se podmeće kao „naučan“ i „neutralan“, a koji je unaprijed pripremljen po već uhodanoj manipulativnoj propagandnoj matrici;
6. *angažovanje popularnih ličnosti* - glumaca, pisaca, muzičara, slikara, sportista, koji naglašavaju emocionalnu stranu problema s ciljem da se publika identificuje sa onim o čemu semantika govori;
7. *manipulacija televizijskom slikom* - koja kod publike treba da stvori određeni utisak i formira određene stvore;
8. *skretanje pažnje na druge teme* - koje odgovaraju proizvođačima manipulativne propagandne informacije;
9. *namjerna indiskrecija* - u situaciji proizvodnje velikog broja „povjerljivih izvještaja“ i „senzacionalističkih informacija“ s ciljem pripreme za izvođenje narednih političkih poteza;
10. *revizija istorije* - putem fabrikovanih stavova o uzrocima i posljedicama događaja (Ilić, 2002: 71, 73-76).

U ratovima mediji postaju veoma značajnim i moćnim sredstvima uticaja, što se vidjelo i u ratu u bivšoj Jugoslaviji. Mediji su bili podstrelkači mržnje, stereotipa i izmišljenih semantičkih priča kako bi se opravdale diplomatske, političke i vojne mjere moćnih država Zapada na čelu sa SAD i NATO-om. Na taj način se države NATO-pakta u suštini pokazuju kao militaristički i belicistički orijentisane države koje ratuju svugdje gdje imaju svoje strateške geopolitičke interese, kao što je to slučaj i sa Jugoslavijom, kao i sa Balkanom.

U medijskom diskursu je, a posebno propagandnom, veoma bitan - *kontekst*. A, „kontekst je često najvažnija stvar u vestima. U svakom događaju može se relativno lako izveštavati u pogledu iznošenja golih činjenica – govor u kome je to i to rečeno, toliko i toliko je ljudi poginulo u eksploziji bombe... Ono što nam daje značenje jeste kontekst... Kontekst je uvek izbor. Istom incidentu može se dati drugačije značenje ako se uređuje koncept: u krajnjem slučaju, počinilac može postati žrtva, mirotvorac – ratni huškač, zvaničnik koji se trudi da kaže istinu – birokrata koji prikriva činjenice... kontekst je mreža pretpostavki, političkih verovanja i moralnih stavova... Reprodukcija ovog konteksta stalno se odvija...“ (Reljić: 2011: 138).

Zato mediji igraju ogromnu ulogu u svakodnevnom kulturnom, duhovnom i političkom životu čovjeka na Zapadu, snažno oblikujući njegovu svijest, stavove, mišljenje i ponašanje.

Smatra se da su Sjedinjene Američke Države prva zemlja informisanja u svijetu, što nije slučajno, jer ulogu i značaj medija moramo dovesti u vezu sa ulogom i značajem američke geopolitike i američkih interesa u svijetu, a oni se odnose na američku projekciju izgradnje - *novog svjetskog poretku*. A, da bi to bilo moguće, neophodna je semantička priča o „izvozu demokratije“ i zaštiti „ljudskih prava“.

U manipulativnom postupku oblikovanja mišljenja javnosti zajedno sa svojim saveznicima Sjedinjene Američke Države koriste različita sredstva čime se pokazuje da „demokratija nije nužno vezana za slobodu“ (Noam Čomski), te

da su „nužne iluzije“ dio zapadne kulture koje podrazumjevaju „kontrolu uma“, tj. kontrolu proizvođenja različitih oblika „istine“ koja odgovara korporacijama, političkim i vojnim elitama. Nije uloga novinara i medija da stvaraju javno mnjenje, nego da ga instrumentalizuju i bespovorno se priklone vladajućem diskursu, a oni koji pokušavaju bivaju odstranjeni poznatim sredstvima. Model korporativnog oligopolizma podrazumijeva državnu kontrolu medija koja je svoj najviši stepen dostigla upravo u visokorazvijenim zemljama i posebno u SAD gdje kontrolu medija ostvaruju oni koji kontrolišu državu, odnosno oni koji imaju moć da državom vladaju i koji nastoje da ostvare jedan globalni geopolitički sistem kojim bi Sjedinjene Američke Države dominirale i unutar kojeg bi se interesi američkog biznisa ostvarivali. Najveći dio svijeta sačinjavao bi jednu „Veliku oblast“ koja bi isključivo bila potčinjena interesima američke ekonomije i geopolitike: drugim kapitalističkim državama bio bi dozvoljen ulazak u tu oblast, ali pod uslovom da taj ulazak ne ugrozi američke interese. Tako bi SAD ostvarivale svoju kontrolu na globalnom nivou i ovim „novim poretkom“ – upravljaše.

Politika preko medija propagandno utiče na *javno mnjenje* kako bi ga pridobila za provođenje svojih ideoloških, političkih, ekonomskih, vojnih i drugih aktivnosti, ciljeva i interesa.

U tom smislu se propagandna moć televizije dobro vidjela u ratovima koji su obilježili XX vijek.

Ako je rat nastavak politike drugim (vojnim) sredstvima, onda je mir (nakon rata) mogući ili stvarni nastavak rata drugim (ne vojnim) sredstvima. Vojnički rat u Bosni i Hercegovini je prestao, ali je nastavljen rat drugim sredstvima: propagandnim, političkim, ideoškim, edukativnim, vjerskim, medijskim, porodičnim. Medijska satanizacija Srba teško da će za dugo prestati jer je ušla „u sve američke domove i institucije njihovog društva i sistema, a na osnovu tih stereotipa o Srbima i Srbiji američka vlada i države su birale načine političkog, ekonomskog, obaveštajno-propagandnog i vojnog delovanja. Slika koju su američki mediji stvorili o Srbima i koja je

poslužila kao opravданje za primenu sile prema našem narodu i državi pratiće nas još dugo...“ Medijske manipulacije i falsifikovanje činjenica nisu prestali ni nakon rata u bivšoj Bosni i Hercegovini i bivšoj Jugoslaviji. Medijska manipulacija „je sada dobila ‘nežnije’ forme oblikovanja javnog mnjenja, i to prevashodno domaćeg javnog mnjenja, vođena potrebom da stvori amneziju prema pogubnoj politici koju je prema njemu vodio Zapad, ali još više da ga u sledećoj fazi predstojećih geopolitičkih previranja i njihovih medijskih posredovanja, anestezira i pripremi za nove amputacije koje se imaju izvršiti u skorijoj budućnosti na identitetskom, teritorijalnom i državnom tkivu srpskog naroda“ (Despotović, Jevtović, 2019: 169; Grujić, 1997:76).

Mediji su, pred početak vojničkog rata, u toku njega, a i poslije njega, igrali i još uvijek igraju veliku propagandnu ulogu. Zato se mnoge zemlje, a posebno one tranzicione, među koje spada i Srbija, suočavaju se sa različitim oblicima pritisaka koji se odnose na njihovu deidentizaciju.

Pod pritiskom globalizacije i tranzicijskih procesa države i njihovi narodi se suočavaju sa zaista velikim pritiscima. Oni su evidentni i kad je u pitanju proširenje Evropske unije. Rigidna i suptilna uslovljavanja, pritisci, teritorijalno, ekonomsko, političko, identitetsko razaranje države u sebe uključuje i razaranje ljudskog biološkog identiteta (npr. uvođenje surrogat materinstva), braka i porodice, genetskog sastava, itd. (Đurković, 2015: 241).

Naravno, sve je ovo praćeno i snažnim medijskim pritiscima.

Ne samo propagandne agencije, nego i mediji, a posebno televizija, su razorna oruđa. Oni ne samo što prave i proizvode ratove, već ih i izmišljaju šireći stereotipe, falsifikate, laži i obmane.

U *Pustinjskoj oluci*, ratu u bivšoj Jugoslaviji, Afganistanu, Iraku i Siriji, se pokazalo da su televizija i njene kamere snažnije od avionskog raketiranja i bombardovanja, kao i da su posljedice njihovog razaranja mnogo pogubnije nego što se to vidi i može pretpostaviti. Snažno manipulativno utičući na

takozvano „svjetsko javno mnjenje“ pokazalo se da je to „mnjenje“ u suštini „moćni hor muškaraca kojima diriguju američki urednici“ (Johansen). Pa, i „takozvani Zapad“ se može „nazvati kao jedan skup vlada ili poslovodnih odbora koji su zainteresovani za zadržavanje svojih globalnih korporativnih privilegija prikrivajući to s namjerama zaštite određenih kulturnih vrijednosti kao što to rade publicisti i intelektualci u njihovim zemljama“ (Eriksen, 2002: 104).

Dakle, to je taj u politici, diplomaciji, ratu i „humanitarnim intervencijama“, veoma opasan maniheistički pristup na djelu.

Ratovi prije, a danas posebno, se ne mogu voditi samo vojničkim sredstvima. U svojoj bestijalnoj propagandi danas Zapad i „Amerikanci koriste dva osnovna oružja: avijaciju i informaciju, to jest fizičko bombardovanje neprijatelja i elektronsko bombardovanje ostatka svijeta“ (Jean Boudrillard).

Da bi se neka drastična vojna mјera realizovala (kao, na primjer, opravdanje bombardovanja kao tzv. „humanitarne intervencije“), neophodno je da se ona najprije medijski pripremi kako bi se zadobilo javno mnjenje.

Prema mišljenju Noama Čomskog postoji deset značajnih i veoma karakterističnih strategija manipulacije javnog mnjenja putem medija.

Prvi način se odnosi na *preusmjeravanje pažnje*, što znači da se pažnja javnosti semantički preusmjerava sa važnih problema na one koji nisu važni i koji su nevažni; to je taj poznati „semantički teror“ u okviru kojeg se ljudima prikazuje nešto bitno da nije bitno, a nebitno se prikazuje kao bitno; neophodno je prezaposliti javnost poplavom različitih nebitnih informacija, kako ljudi ne bi razmišljali i stekli osnovna (sa)znanja o razumijevanju svijeta.

Drugi način se odnosi na *stvaranje problema* – ili „problem-reagovanje-rješenje“, što takođe predstavlja metodu manipulacije u okviru koje se stvara problem da bi dio javnosti reagovao na njega; na primjer, potrebno je izazvati i prenositi nasilje sa namjerom da javnost lakše prihvati nasilje, potrebno

je ograničavanje slobode ili poticanje ekonomске krize kako bi se uspješnije opravdalo rušenje socijalne države.

Treći način ističe značaj *postupnosti promjena* – što znači, da bi javnost pristala na neku njoj neprihvatljivu mjeru, potrebno je uvoditi postepeno „na kašićicu“, mjesecima i, ako je to neophodno, godinama; promjene, koje bi mogle da izazovu otpor, ako bi bile izvedene naglo i u kratkom vremenskom roku, biće sprovedene politikom malih koraka; svijet se tako vremenom mijenja a da ova manipulativna neoliberalna praksa ne budi i ne razvija svijest o promjenama.

Četvrti način se odnosi na – *odlaganje*. To je način manipulativnog pripremanja javnosti na nepopularne promjene koje se najavljuje unaprijed i mnogo ranije; na taj način ljudi ne osjete odjednom svu težinu i opasnost promjena, jer se prethodno privikavaju na samu ideju o promjeni, a i „zajednička nada u bolju budućnost“ olakšava njihovo prihvatanje.

Peti način podrazumijeva *upotrebu dječjeg jezika*, što znači da, kada se obraća odraslima, zapravo treba da se obraća kao kad se govori djeci, čime se postižu dva korisna učinka: prvo, javnost potiskuje svoju kritičku svijest i, drugo, poruka ima snažnije dejstvo na ljude; taj sugestivni mehanizam u velikoj mjeri se koristi i prilikom reklamiranja.

Šesti način uključuje - *budjenje* emocija, odnosno, zloupotrebu emocija i predstavlja klasičnu tehniku koja se koristi u izazivanju „kratkog spoja“ prilikom razumnog prosuđivanja; kritičku svijest zamjenjuju emotivni impulsi (bijes, strah, itd.); upotreba emotivnog registra omogućava pristup nesvjesnom, pa je kasnije moguće na tom nivou sprovesti ideje, želje, brige, bojazni ili prinudu, ili pak izazvati određena ponašanja.

Sedmi način se odnosi na *neznanje*: siromašnjim slojevima treba onemogućiti pristup mehanizmima razumijevanje manipulacije njihovim pristankom; kvalitet obrazovanja nižih društvenih slojeva treba da bude što slabiji ili ispod prosjeka, da bi ponor između obrazovanja viših i nižih slojeva ostao nepremostiv.

Osmi način podrazumijeva *veličanje gluposti*, jer javnost treba podsticati u prihvatanju prosječnosti, i ljude je potrebno ubijediti da je nešto *in i u modi*, da je poželjno biti glup, vulgaran i neuk i, u tom pogledu, treba izazivati otpor prema kulturi i nauci.

Deveti način se odnosi na *stvaranje osjećaja krivice* – jer manipulativna strategija koja podrazumijeva to da treba ubijediti svakog pojedinca da je samo i isključivo on odgovoran za sopstvenu nesreću, ili bilo šta drugo, a uslijed oskudnog znanja, ograničenih sposobnosti, ili nedovoljnog truda; tako nesiguran i potcijenjen pojedinac, opterećen osjećajem krivice, odustaće od traženja pravih uzroka svog položaja i pobune protiv ekonomskog sistema.

I, konačno, deseti način se odnosi na *zloupotrebu znanja*; s obzirom na brz razvoj nauke u poslednjih 50 godina, stvara se rastuća provalija između znanja javnosti i onih koji ga posjeduju i koriste, a to su vladajuće elite koje lako tim znanjem manipulišu (Čomski, 2015).

Neoliberalni totalitarizam nastaje kao globalni svjetski totalitarni poredak. S obzirom na disperziju njegove *tvrdje* i *meke* moći, ni jedan narod, ni jedna država, niti jedna kultura neće ostati pošteđene od njegovog uticaja zato što će se ovaj globalni totalitarizam ideologijom, propagandom, novcem, (mekom moći), ratom i „humanitarnim intervencijama“ (tvrdom moći), ali i na druge načine i drugim sredstvima, nametati. Globalnim centrima moći je važno da se neoliberalni totalitarizam ostvaruje u bilo kojoj zemlji, bez obzira da li su u njoj na vlasti diktatori, autoritarni pojedinci, parlamenti, ili je riječ o formalno demokratski izabranim moćnim pojedincima, vojnim huntama. Njima nije važno ni to kako je većini ljudi u većini zemalja; bitno im je da slušaju vlastodršce, da ne stvaraju probleme i ne razmišljaju o pubunama. Tako, malo po malo, svijet postaje neoliberalno maklujanovsko „globalno selo“ nametnute kontrole bez ljudskih prava, građanskih sloboda, demokratije, kritičkog mišljenja, civilnog društva i pobuna. Tržište neoliberalnog totalitarizma će postati značajnim, ali ne i jedinim instrumentom regulisanja društva.

Koncept *novog svjetskog poretku* proizlazi iz globalističke neokolonijalne politike čiji je cilj, na jednoj strani, uspostavljanje apsolutne ekonomskе, političke i vojne dominacije i moći razvijenih zemalja Zapada, a na drugoj, ostvarivanje desuverenizacije pojedinačnih država.

Masovni napad NATO-a na Srbiju kao malu zemlju koja nema ni deset miliona stanovnika je čin velike imperijalističke agresije na jednu suverenu državu. Istovremeno, to je poptuno nova faza erupcije američkog i evropskog militarizma. Čin bombardovanja je pokazao da Sjedinjene Države za sebe rezervišu pravo zahtijevanja države da promijeni svoju politiku u skladu sa američkim zahtjevima, te da se odrekne suvereniteta unutar svojih državnih granica. U tom smislu je Kisindžer isticao da je rat protiv Srbije predstavljao povod da se redefiniše koncept američkog „nacionalnog interesa“. U posljednje vrijeme su se vojne intervencije SAD-a dogodile sve češće. U manje od dvanaest mjeseci SAD su, uz podršku Britanije, bombardovale Sudan i Afganistan, i vodile stalni rat protiv Iraka. Jasno je da nije moguće odvojiti napad na Srbiju iz ovog lanca događaja.

U cilju ostvarenja strategije desuverenizacije malih i nemoćnih država, moći Zapad izgrađuje različite nadnacionalne sature koje dovode u pitanje i ugrožavaju suverenost država, kao što razvija i različita sredstva preko kojih ostvaruju te interes. Jedno od tih sredstava se odnosi i na izvođenje *humanitarnih intervencija i ratova* koje opravdavaju *medijskom propagandom* (Kovačević, 2013a).

Nema sumnje, mediji snažno učestvuju u obavljanju kritičkog odnosa prema nekoj pojavi, tako što se bave postupkom „klasifikovanja svijeta“ u okvirima diskursa vladajućih pojmoveva, ideja i ideologija. A, to se odnosi na neprestalno maniheističko podvlačenje distinkтивne linije i sve većeg i rigidnijeg razlikovanja između „nas“ i „njih“, „ispravnog“ od „neispravnog“, „normalnog“ od „nenormalnog“, „pravilnog“ od „nepravilnog“, „dobrog“ od „lošeg“, „moralnog“ od „nemoralnog“, itd.

Podjela na „nas“ i „njih“ je „najupečatljiviji simptom fašističke politike“. Naravno, ne samo one fašističke ideologije, politike i propagande koja je pripadala Musolinijevoj (Benito Mussolini) fašističkoj ideologiji i *stato totalitario*, nego i onima koje pripadaju totalitarnim, autokratskim i nedemokratskim državama, ideologijama, političkim i vojnim praksama.

Maniheistička podjela na „nas“ i „njih“ se nalazi u osnovi etničke, vjerske ili rasne razlike, ona oblikuje ideologije a zatim i određene politike. „Fašistički političari opravdavaju svoje ideje razbijajući uobičajenu svest o istoriji stvaranjem *mitske prošlosti* namenjene da podrži njihovu viziju budućnosti. Iznova pišu razumevanje stvarnosti prisutno u populaciji, izvrćući jezik idela kroz *propagandu* i podstičući *antiintelektualizam*, napadajući univerzitete i obrazovne sisteme koji bi mogli osporiti njihove ideje. Naposletku, tim tehnikama, fašistička politika stvara stanje *nerealnosti*, u kojem argumentovanu debatu zamenjuju teorije zavere i lažne vesti“ (Stenli, 2019: 9).

Ne samo pripadnici zaraćenih etničkih grupa, nego i oni koji su neposredno ili posredno uključeni u konflikt tribalistički se ponašaju u skladu sa stavom „oni su protiv nas“. Razlike između „nas“ i „njih“ postaju sve veće, razvijaju se predrasude, mržnja, lažne informacije o „njima“, neprestalno se redefiniše stvarnost što izaziva potrebu za izvođenjem agresije i nasilja. Upotreba bilo kakvih mjera traži svoje uporište u etici: „oni“ su prijetnja za „nas“ i „naše“ vrijednosti.

Na propagandnom političkom i medijskom planu se provodi postupak *fuzije identiteta*, što znači da se individualni identitet spaja i stapa sa kolektivnim identitetom kako bi ostvario svoju zamišljenu ulogu i funkciju.

U „svom“ ratu, tj. „medijskom ratu“ razlikovanja ovih dihotomija, mediji često izazivaju *moralnu paniku* na stvarna, ali i izmišljena stanja i događaje. Brojni su primjeri koji potvrđuju tvrdnju o izmišljanju stanja i događaja kako bi se opravdale preduzete militantne i militarističke mjere.

Postupci izrazite satanizacije i demonizacije Srba kulminirali su u stavovima i istupima tadašnjih visokih državnih

službenika Zapadnih zemalja što je veoma mnogo uticalo na opredjeljenje njihovog javnog mnjenja i produbljavanje sterotipa o Srbima. Tako su stigmatizacija, satanizacija i demonizacija započinjali u državnoj instituciji, a zatim su se preko državno kontrolisanih medija prenosili na njihovo stanovništvo.

U manipulativnom propagandnom postupku napada na tzv. stvaranje „Velike Srbije“, zapravo se stvarala „Velika Hrvatska“, a Srbija postajala sve manja. Da bi je oskatili i otrgnuli od nje koji dio, opet će pokrenuti priču o tzv. „Velikoj Srbiji“, „velekosrpskoj ideji“, „okupatoru“, „agresoru“, „hegemonističkom“, „komunističkom Beogradu“, „ugnjetačkoj naciji“, „srbočetnicima“, „srbokomunistima“, itd.

U ratu su, ali i u filmovima snimljenim nakon raspada bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Srbi i dalje prikazivani kao „ružni“, „prljavi“ i „zli“. Najčešći stereotip koji o Srbima vlada na Zapadu je da su Srbi „prgav, svojeglav i neposlušan narod, sa religijom koja liči na jeres“; srpsko „očuvano cirilično pismo dokaz je nedozvoljene samostalnosti“; „Srbi pripadaju drugoj civilizaciji, izvan evropske matice, pod uticajem vizantijske i evropske kulture“. U bestijalnoj propagandnoj histeriji Srbi su proglašavani kao „hajduci“, „opančari“, „vizantijci“, „genocidni“, „nacisti“, „neprijatelji demokratije“, „ne civilizovani Balkanci“, „skloni atentatima i ubistvima vladara“, „inadžije“, „siledžije“, „nasrtljivci“, „megalomanska i ratnička nacija“, i kako sve ne.

Evropa je razvijala nacionalistička, rasistička i ksenofobična osjećanja, netrpeljivost i strah, podstičući negativne predstave, predrasude i stereotipe prema Srbima.

Ovakva antisrpska propaganda poticala je od ranije formiranih stereotipa, iz perioda Austro-Ugarske, i u sebi je nosila pečat revanšizma čiji je cilj bio secesija Hrvatske i Slovenije, te raspadanje Jugoslavije.

Satanizovanje Srba posljedica je prije svega njihovog otpora razbijanju Jugoslavije koju su osjećali kao svoju domovinu, kao što Amerikanci osjećaju svoju zemlju kao svoju domovinu, Francuzi svoju ili Nijemci svoju i koje bi, isto tako,

osjaćali kao svoje domovine i u trenucima kada bi im se pod uticajem nekog sopoljnog faktora – raspadale.

Davno je Marks (Karl Marx) isticao da „svaka vladajuća klasa teži da opravda svoje stvarno vršenje vlasti time što se oslanja na neki univerzalni moralni princip“. Taj princip se može odnositi na „božansku pravdu“ ili nešto drugo pa, prema tome, i na „moralnu nadmoć“, o čemu govore teoretičari i praktičari novog svjetskog poretku. U ime tzv. „moralne obaveze“ i „humanitarnih razloga“ Zapad je bombardovao, rušio i razarao Srbiju i Srbe ubijao. I, iz istih razloga to rade i u svijetu. U suštini, to su cinični ratovi borbe „civilizacije“ protiv „zla“, tj. bogatih protiv siromašnih, bez obzira na vrstu ideološkog ili političkog „opravdanja“.

Agresivni rat protiv Srbije i Srba nije isključivo vojni sukob. Kako je Toni Bler isticao „rat protiv Srba nije više samo vojni sukob. To je bitka između dobra i zla, između civilizacije i varvarstva“. Slično je istakao i Vilijam Koen (William Sebastian Cohen), američki državni sekretar za odbranu u proljeće 1999 rekavši: „Ovo je borba između dobra i zla, a NATO neće dozvoliti da zlo nadvlada“. Tako se zapadnjačka moralanost izražavala kao imperijalizam i kolonijalizam, a imperijalizam „zapadnog tipa“ i jeste utemeljen u želji da se „drugi kolonizuju, civilizuju, fizički posjeduju, preobrate i прогутају као заостали и подређени“, napominje Hana Arent (Hannah Arendt).

O kakvoj se medijskoj propagandnoj histeriji radi navećemo, samo za ilustraciju, još neke stavove nekadašnjih veoma moćnih državnika, vojnih zvaničnika i političara.

Bivši njemački kancelar Helmut Kol (Helmut Kohl) se zalagao za uništenje Srbije kao „poslednje oaze komunizma“, a njegov ministar inostranih poslova Klaus Kinkel (Klaus Kinkel) je govorio da: „Srbiju treba baciti na koljena“. Američki sekretar Medlin Olbrajt je egzaltirano isticala: „Srbi će klečati na koljenima i moliti za milost“; komandant NATO-a za Evropu Vesli Klark rekao je da će „Srbiju pretvoriti u prah i pepeo“, a Bejker da će Srbiju pretvoriti u *pariju* (zemlju naroda niže vrste), ističući: „vodićemo protiv Srba rat – diplomatski,

ekonomski, politički, propagandni i psihološki“. Majkl Rouz (Michale Rose) je istakao da je: „NATO spreman da Srbe vradi u kameni doba“. U iskrivljenoj optici *camera obscura*, kada politički i vojni funkcioneri moćnih država govore jezikom mržnje, jasno je da iza tog „semantičkog terora“ mora stajati propagandna mašinerija koja lažima, veoma isfabrikovanim i veoma instrumentalizovanim stereotipima, treba da pripremi sopstveno i svjetsko javno mnenje kako bi dobila „legitimitet“ za represivne vojne i političke mjere koje će preduzimati. U takvom propagandnom širenju laži Havier Solana će u toku bombardovanja SR Jugoslavije za *BBC* reći da se na Kosovu više „ne mogu vidjeti muškarci od 30 do 60 godina“, a predsjednik Clinton da - „Srbi provode teror i siluju albansku djecu“. Do kojeg nivoa primitivizma i vulgarnosti sežu laži, propagandni stereotipi i govor mržnje, navećemo, takođe za ilustraciju, i stav američkog diplomata Ričard Holbruka prema kojem su Srbi „zločinački dupeglavci“. Za Medlin Olbrajt (Madeleine Albright) Srbi su „odvratni“; francuski predsjednik Žak Širak (Jacques Chirac) kaže „Srbi su narod bez zakona i bez vjere, narod razbojnika i terorista“. General Žak Kot (Zak Kot) je rekao: „Što se Srba tiče... To je danas jedan bolestan narod“; Johan Fric (Johan Frick), direktor bečkog dnevnika *Di Prese* i direktor Međunarodnog Instituta za štampu, je za Srbe u Bosni i Hercegovini rekao: „Uostalom bosanski Srbi su za nas uvek bili i ostali samo banda razbojnika i ubica“. Njemački kancelar Helmut Kol će reći: „Neka se Srbi podave u sopstvenom smradu“, američki kongresmen Dejvid Obi (David Obi): „Srbi su svinje“; Loran Fabijus (Laurent Fabius), predsjednik Narodne skupštine Francuske: „Srbi su đubre“. Poznati sekretar inostranih poslova SAD Voren Kristofer (Warren Minor Christopher) je Srbe nazvao „nemoralnom rasom“, bivši državni sekretar SAD Lorens Inglberger (Lawrence Eagleburger): „Srbi nisu naročito pametni... Srpska deca se više neće smijati“, a američki senator Džozef Bajden (Joseph Biden) će Srbe nazvati „ubicama beba“. Dejvid Gompert (David Gompert), direktor za Evropu Savjeta za nacionalnu bezbjednost iz perioda Bušove administracije

izjavio je: „Mi bismo trebali da Srbiju osudimo na karantin, sve dok se virus koji ona nosi ne izbriše“ (Vuković, 2009; Ivanović, 2019).

Bila je to snažna medijska propaganda demonizovanja, satanizovanja, stigmatizovanja i diskvalifikovanja Srba kao etničke grupe.

Američki predsjednik Bil Klinton je izjavio da je Srbija „srce evropskog mraka, region bombardovanih džamija, ubijenih muškaraca i djece, silovanih djevojaka“, dodajući - „Srbi će ovo skupo platiti“. „Srbi su krivi za sve“! Oni su „oreol zla“! Tako su, na panel diskusiji fondacije *Klinton*, i nakon gotovo sedamnaest godina od bombarđovanja Srba u Republici Srpskoj govorili isti oni koji su ih i bombardovali: bivši predsjednik SAD Bil Klinton, bivša državna sekretarka Medlin Olbrajt, bivši komandant NATO u Evropi Vesli Klark, bivši ambasador u Hrvatskoj Piter Galbrajt (Peter Galbright), novinarka Kristijan Amanpur (Cristian Amanpur); (*Press RS*, 2011: 2-3). Dvadeset godina nakon bombardovanja SR Jugoslavije se predsjednik samoproglašenog Kosova Hašim Tači zahvaljivao bivšoj američkoj državnoj sekretarki Medlin Olbrajt na „nesebičnom doprinosu“ i odlikovao je Ordenom slobode, na što je Olbrajtova odgovorila da joj je čast da primi orden.

Snažnim medijskim spinom Srbi postaju jedini krivci i, kao takvi, moraju biti kažnjeni. Uvođene su sankcije, embarga i blokade, međunarodne kontrole, razni oblici maltretiranja i ponižavanja.

Koliko su sankcije štete nanijele čitavoj državi i narodu, ne dovodeći u pitanje stabilnost vlasti i unutrašnju politiku, ističe Jovan Delić: „Na nacionalnom planu, potpuno kao u ratu, imamo dovođenje u pitanje osnovne opšte ljudske i nacionalne pa i lične vrednosti, njihovo mešanje s tekućim političkim ciljevima i ciljevima onih koji su u poziciji da mogu da vrše manipulaciju. Rezultat je rizik da se opšte pozitivne vrednosti potpuno izgube u poplavi parcijalnih, sumnjivih, nedovršenih, stranih, ideoloških i jednostranih vrednosti preživljavanja i očuvanja elementarnih uslova ličnog i nacionalnog

dostojanstva“. Kada se ovo ima na umu, nije čudo koliki su društveni i moralni pad izazvali ratovi na prostoru bivše Jugoslavije u kojima su učestvovali i ljudi sa ovog područja, i sankcije koje su razorile ekonomiju države. Nije gađana vlast, nije bombardovana politika – bombardovani su stanovnici jedne države, atakovano je na njihov život, na njihovu budućnost kroz uništavanje ekonomije i infrastrukture. Izvršen je zločin (Stojilović, 2019).

Ne samo američki, nego i novinari iz drugih zapadnih imperijalnih zemalja tzv. „međunarodne zajednice“, su o stravičnom razaranju Republike Srpske i SR Jugoslavije izvještavali zabavljujući se i zato dobivajući „prestižne nagrade“ svojih naredbodavaca.

Informacije su bile strogo kontrolisane: mogle su se pojaviti i fabrikovati samo one koje su odgovarale naredbodavcima izvođenja „humanitarne intervencije“. NATO je sprečavao ili uništavao djelovanje nezavisnih medija. „Medijsko praćenje rata koji je NATO vodio u Jugoslaviji predstavljalo je huškačko novinarstvo najgore vrste“ (Pirker, 2002: 224).

Istorijski posmatrano, rat je uvijek, a savremeni rat posebno, imao potrebu za važnim sredstvom podrške, a to je – *propaganda*. Propaganda predstavlja postupak uticanja na osobe i grupe, kako bi se kod njih stvorilo određeno mišljenje u cilju formiranja određenih stavova; ona je oblik ubjeđivanja ljudi kako bi se pridobilo njihovo mišljenje za opravdanje ideoloških, političkih i vojnih aktivnosti subjekta propagande. Njen cilj je potkopavanje borbenog morala i unošenje nesloge kod neprijatelja, i u tom smislu koristi različite metode i tehnike „specijalnog rata“, a dezinformacije posebno. Dakle, kao što rekosmo, „Važno je Kartaginu uništiti“, što i jeste osnovni moto propagandne poruke. Tako se još uvijek kao aktuelnom pokazuje ona misao koju je izrekao Jozef Gebels o ponavljanju laži kako bi postala „istinom“. U tom smislu su mediji na Zapadu pisali o „brutalnim monstrumima niže vrste“, srpskim vođama kao „Hitlerima“, „srpskim konc-logorima“, „srpskom

sistemu silovanja“, „masovnim silovanjima na gradskim trgovima“, itd.

Propagandne stereotipe i govor mržnje, opravdavajući određene političke, diplomatske i vojne mjere „međunarodne zajednice“, pored medija, provode i *propagandne agencije*. „Maliciozna ratna propaganda, ističe Peter Dženings (Peter Jennings), antisrpska mržnja i same laži preplavile su američke medije. To je bilo finansirano i provedeno kroz kampanje agencija i grupa koje se bave zaštitom ljudskih prava pod pokroviteljstvom vlada, i to sve da se javno mnjenje mobilise na strani bosanskih Muslimana i Hrvata, a protiv Srba“. U balkanskom konfliktu su mediji, pisao je Piter Brok (Peter Brok), „postali pokret, jedna od zaraćenih strana koja se nije prikazivala kao neutralna i nepristrasna“ (Milutinović, 2010: 372).

Prva agencija takve vrste koja se „kao ministarstvo“ specijalno bavila propagandom bila je osnovana u Velikoj Britaniji za vrijeme Prvog svjetskog rata.

Treba napomenuti da na Zapadu, a u Sjedinjenim Američkim Državama posebno, ima mnogo propagandnih agencija koje su, uz velika finansijska sredstva, angažovane u kriznim i ratnim situacijama, a koje svojim medijskim manipulacijama utiču na kanalisanje pojave u pravcima koje žele naručioc i finansijeri tačno određenih usluga.

Tako je firma *Hill and Knowlton* poznata po tome što je izmislila incident sa kuvajtskim bebama iz inkubatora, što je snažno uticalo na javno mnjenje i tako ubrzalo *Zalivski rat*.

Upravo je to tako bilo i u ratu u BiH i bivšoj Jugoslaviji. Firmu *Ruder&Fin* angažovali su Muslimani i Hrvati (a, kasnije i separatisti sa Kosova) da za njihove secesionističke i separatističke ciljeve, a protiv Srba, organizuje politički marketing upravo zato što se na rat može uticati i rat dobro prodati i naplatiti. Direktor ove firme Džejms Harf (James Harff) je decidan kada je rekao da „naš posao nije da pravimo informacije“, već „da ubrzamo cirkulaciju informacija koje su za nas povoljne i da ih usmjerimo ka brižljivo odabranom cilju“ (Brkić, 1995: 203).

Koji je to bio „brižljivo odabrani cilj“?

Upravo, taj „brižljivo odabrani cilj“, ističe Harf, odnosi se na to „što smo pridobili jevrejsko javno mnjenje. Ta igra je bila jako delikatna i, sa te strane, ovo pitanje je uključivalo veliku opasnost zato što je predsjednik Tuđman bio toliko nepromišljen u svojoj knjizi *Bespuća povjesne zbiljnosti*. Zbog tog teksta mogao je biti okrivljen za antisemitizam. Ništa bolje nije bilo ni na bosanskoj strani, gdje se predsjednik Izetbegović u svojoj *Islamskoj deklaraciji*, objavljenoj 1970. godine, suviše zalago za muslimansku fundamentalističku državu (u Bosni). Pored toga, prošlost Hrvatske i Bosne bila je obilježena vrlo realnim i surovim antisemitizmom. Nekoliko desetina hiljada Jevreja nestalo je u hrvatskim logorima. Bilo je mnogo razloga što su jevrejski intelektualci i organizacije bili neprijateljski raspoloženi prema Hrvatima i Bosancima. Pred nama je bio izazov da postignemo da se situacija preokrene i uspjeli smo u tome između 2. i 5. avgusta 1992. godine kada je *The New York Newsday* objavio noseći članak o (srpskim) logorima. Uhvatili smo se za to i pozvali tri velike jevrejske organizacije... Predložili smo im da štampaju oglas u *The New York Times* i organizuju protest ispred zgrade UN. To je zaista upalilo: angažovanje jevrejske organizacije na strani Bosanaca (bosanskih muslimana) bila je partija super-pokera. Odmah poslije toga uspjeli smo da u javnom mnjenju Srbe dovedemo u vezu sa nacistima. Bilo je to složeno pitanje. Niko nije mogao shvatiti o čemu se radi u (bivšoj) Jugoslaviji. Iskreno govoreći, mogu vam reći da se većina Amerikanaca pitala u koju afričku zemlju da smjeste Bosnu. Jednim jedinim udarcem uspjeli smo da ponudimo jednostavnu priču, priču o dobrim i lošim momcima. Znali smo da na tom planu treba da igramo igru. I, pobijedili smo, tako što smo ciljali u jevrejsko javno mnjenje, u pravu metu. To se nije dogodilo mnogo prije nego što je došlo do jasne promjene u pisanju štampe, pošto su se pojavili emocionalni izrazi kao što su etničko čišćenje i koncentracioni logori, koji su podsjećali na nacističku Njemačku i gasne komore u Aušvicu. Emotivni naboj je bio tako snažan da mu se

niko nije mogao suprostaviti, a da ne bude optužen za revizionizam“ (Ковачевић, 1996: 109-111).

Bila je to nevjerovatna, ali veoma efektna,a gebelsovski način, izrežirana i izvedena manipulacija! I, naravno, - podvala. Propagandni uspjeh firme *Ruder&Fin* je mogao biti ostvaren samo zato što su to htjele moćne sile Zapada.

Da bi ostvarila uspjeh, firma *Ruder&Fin* je ostvarivala brojne kontakte sa senatorima i „medijskim poslenicima“, organizovala brifinge i edukacije vodećih američkih novinara i političkih funkcionera.

Propagandne aktivnosti su se vodile na tri područja – Bosne, Kosova i Hrvatske. I to s ciljem „podržavanja Klintonove administracije (na izborima u novembru 1992. godine) da realizuje snažniju američku ulogu u balkanskoj krizi“. Direktor firme Džejms Harf isticao je kako njegovu firmu ne interesuje etičnost, već komercijalizacija i novac: „Mi smo profesionalci. Imali smo posao koji je trebalo uraditi i mi smo to i učinili. Nismo plaćeni da morališemo“ (Ilić, 2002: 248, 252).

Prema tome, u skladu sa neoliberalnim tržišnim principima, etika nije važna, važan je - biznis.

S obzirom da su Srbi unaprijed bili optuženi, započela je i propaganda o *kolektivnoj odgovornosti Srba*. U ratu u bivšoj Bosni i Hercegovini Srbi su iz Republike Srpske *a priori* stigmatizovani i proglašavani „balkanskim varvarima“. U propagandnom „semantičkom imperijalizmu“ Srbi su predstavljeni kao nedozrela djeca kojima je potreban – „staratelj“. Medijska predstava o ratu u bivšoj BiH i bivšoj Jugoslaviji, imala je za cilj „satanizaciju“ Srba gdje su Srbi prikazivani kao „varvari“ a pripadnici drugih naroda, koji su sa njima bili u ratu, kao „žrtve“.

Kao imperijalna sila SAD su takav stereotip o Srbima prenijele na svoje satelite kako bi se američko imperijalno poimanje novinarstva proširilo po cijelom svijetu.

Na primjer, Komisija za uređivačke standarde Bi-Bi-Sija 2008. godine je kritikovala „turistički dokumentarni serijal Michall Palin“ o geografskim prostorima bivše SFRJ. Kritika je

uslijedila zato što se isticalo da se „Srbija ‘nepravično okrivljuje’ za sve događaje u regionu“. U maniheističkoj „crnobijeloj“ propagandi krivac se unaprijed stigmatizuje i etiketira tako da za „loše momke“ nema mogućnosti da se oni „poprave“. U propagandnoj semantici televizija ima zaista veliku moć. S obzirom da propaganda zahtjeva stalno ponavljanje i rasprostranjenost, televizija je, kako dobro primjećuje Ellill (Jacques Ellul), „predodređena da postane glavno sredstvo“ propagande jer „ima šok-efekat slike, koji je mnogo veći nego efekat zvuka“ (Reljić, 2011: 25; Reljić, 2013: 235).

Od kako je otkrivena, propagandna moć televizije se dobro vidjela u ratovima koji su obilježili XX vijek.

Ratovi prije, a danas posebno, se ne mogu voditi samo vojničkim *sredstvima*, nego i različitim medijskim sredstvima.

Prethodni ratovi u bivšoj Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini su pokazali da je „*medijski makijavelizam*“ dotle bio izražen da su, za svoje laži kojima su demonizovali i satanizovali jednu stranu, a drugu prikazivali kao „nevine žrtve“, novinari i urednici dobijali „prestižne“ nagrade za „mir“ i „humnost“ iako su, kršeći profesionalnu etiku, ljudska prava i međunarodno pravo, manipulisali javnim mnjenjem podstičući rat i mržnju. Roj Gatman (Roy Gutman), koji je repoprtanje „iz Bosne“ zapravo pisao i slao iz Zagreba, Peni Maršal (Penny Marshall), kao i drugi, su svojim pričama o „srpskim koncentracionim logorima“ snažno uticali na američko, prije svega jevrejsko, javno mnjenje koje je podržalo američku militantnu politiku prema Balkanu.

Kada je 1999. godine, bez odluke Savjeta bezbjednosti, NATO započeo rat protiv SR Jugoslavije sve su informacije koje su dolazile „od druge strane“ bile cenzurisane. „Sve informacije o ratu NATO protiv Jugoslavije koje do nas stižu, moraju prvo da prođu cenzuru alijanse“, izjavio je Franc Bauer (Franz Bauer), tadašnji urednik nedjeljnika *Trend* i funkcijonер organizacije *Reporters Without Borders*, organizacije koja se, kako su oni za sebe govorili, bori za slobodu medija u onim zemljama u kojima ona ne postoji. Međutim, desilo se da i „kod

kuće“ nije moguće slobodno informisanje. „Slobodno informisanje je nemoguće“, izričit je Bauer, dodajući da to isto važi i za Austriju, koja često „cijelom svijetu drži lekcije“. Kao i u drugim dijelovima svijeta, tako su i u Austriji izdavači i urednici medija veoma disciplinovano i kooperativno prihvatali uputstva o propagandnom ratu. A, što je najgore, tih činjenica su svjesni i gledaoci i čitaoci, ali se nisu previše bunili. I upravo to pokazuje svu farsu i laž u vezi sa pričom o „nezavisnim“ i „slobodnim medijima“, kao i o „slobodi medija“ na Zapadu. A, dokle ide ta politika poltronstva i podaništva „Velikom Bratu“, pokazivao je i zahtjev *Neue Kronen zeitung* fotoreporterima i kameranima na Kosovu da više ne slikaju i ne snimaju „svaki pogoden traktor“ i „kolateralne greške“ jer to pomaže srpsku propagandu. „Još nekoliko ovakvih slika i NATO će izgubiti propagandni rat“, izjavio je tada reporter Austrijske radio televizije u trenucima kada su „humanitarni“ bombarderi iz vazduha bacali smrtonosne i ekološki zagađujuće i kontaminirane „tepihe bombi“.

Time se pokazuje da propagandisti na svijet gledaju iz perspektive *moralnog relativizma*.

U ratu u bivšoj Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini, a i poslije njih, mediji su odigrali sramnu i nemoralnu ulogu šireći laž i propagandne stereotipe mržnje. Da nije bilo medija, a i onih koji ih koriste da bi ostvarili profit, kao i strateške geopolitičke interese, ne bi se ni ratovalo, raseljavalo, ginulo, umiralo, obolijavelo i patilo. Zahvaljujući njima i interesima onih koji su njima ekonomski, politički, ideološki i vojno manipulisali, došlo je do uništavanja demografske biloške supstance, ekonomske i proizvodne infrastrukture, a ogroman broj ljudi je ostao bez posla tako da njihova djeca nisu imala gotovo nikakvu šansu da se zaposle i da ljudski žive u nekakvom od strane UN projektovanom *održivom razvoju*.

U odnosu u kojem su informacije i mediji postali direktno zavisni od vojnih i političkih centara moći, televizija postaje sredstvom *semantičkog terora* i „pranja mozgova“, sredstvom širenja laži i podvala, tako što: preparira informacije i manipuliše pridajući značaj marginalnim i manje bitnim

problemima, ne dopušta razvoj Istine i kritičkog mišljenja, već provodi apologiju subjekta moći tako što se kontrolom medija utiče na domaće i svjetsko „javno mnjenje“, ukida javnost i autonomiju javnog mnjenja, fabrikujući ga i manipulišući njime. Pod uticajem vlada, raznih propagandnih agencija i medija, a u ne znanju, neinformisanosti i dezinformisanosti, ljudi na Zapadu, ali i u mnogim drugim zemljama, prihvataju lažne informacije kao istinite.

Američki predsjednik Džordž Vašington (George Washington) je isticao da *izmišljene priče* mogu imati veći efakat od istinitih. „Kongres neće donositi nikakve zakone... kojim bi se sužavala sloboda govora ili štampe...“ - dio je teksta Prvog amandmana Ustava Sjedinjenih Država, teksta koji je američkim sredstvima informisanja dao poticaj i pravo da svoje sadržaje objavljuju bez ograničenja i cenzure. Mnogo godina kasnije, a u kontinuitetu razvoja američke spoljne politike na propagadnim stereotipima, lažima i obmanama, bivši ministar odbrane SAD Donald Ramsfeld (Donald H. Rumsfeld) je izjavio da se može *lagati*, ako je to u „interesu države“. Poslije kubanske krize sa raketama 1962. godine jedan pomoćnik američkog sekretara za odbranu insistirao je na pravu na *organizovanom javnom laganju*, smatrajući da vlada ima pravo da „upravlja vijestima“ i pravo da neku informaciju uskrati ili da širi lažne vijesti. To je moguće zato što „uporno ponavljanje jednih te istih propagadnih poruka otupljuje mogućnost prepoznavanja laži i većina ljudi počinje vjerovati u neke vrijednosne stavove koje im vlast sugerše i uspješno nameće“ (Malović, Vilović, 2007: 39).

Dakle, posebnu ulogu u širenju doktrinarnog jezika kao semantičkog terora u propagandnim lažima imaju mediji.

Navećemo neke primjere semantičkog terora koje daje Noam Čomski, teoretičar koji se ovim fenomenom manipulativnosti ozbiljno bavi.

Kao prvi primjer navodi – *demokratiju*. Istiće da je društvo demokratsko u mjeri u kojoj narod može značajno učestvovati u obavljanju društvenih funkcija i uloga. Međutim, diskurzivna analiza pokazuje da je doktrinarni koncept

demokratije drugačiji i prema njemu je demokratski sistem onaj sistem u kojem odluke donosi biznis i njegova elita. Drugi primjer se odnosi na *slobodno preduzetništvo* koje nije slobodno, nego se odnosi na društveno finansiranje privatnog biznisa i državni intervencionizam očuvanja države najbogatijih. Čomski decidno napominje da bilo koja fraza koja sadrži riječ „slobodan“ u suštini ima suprotno značenje. Treći primjer se odnosi na *odbranu agresije* koja zapravo znači – agresiju. Četvrti primjer se odnosi na *mirovni proces* za kojeg Čomski ističe da samo naivni ljudi mogu misliti da je stvarno riječ o postizanju mira. Ne, tamo gdje Amerikanci govore o „mirovnom procesu“, radi se o američkom blokiranju međunarodnog nastojanja da se postigne mir. Takav „mirovni proces“ podrazumijeva američku inicijativu jednostranog sporazuma po američkoj mjeri (Čomski, 1999).

Pokazuje se da „doktrinarni jezik“ i „semantički teror“ predstavljaju „teror“ poruke, prostor jezičkog skrivanja, laži i podvala masovno prisutnih u propagandi i medijima na Zapadu.

U svojoj manipulativnoj propagandi mediji se koriste nekim temeljnim pojmovima, kao što su „privatizacija“, „slobodno tržište“, „liberalni kapitalizam“, „konkurenčija“, „deregulacija“, „demokratija“, „strukturno prilagođavanje“, koje ubacuje u društvenu svijest sa ciljem omogućavanja funkcionisanja globalnog kapitalističkog sistema kao eksploatatorskog i neoimperijalnog.

Navećemo neke od brojnih primjeri projektovanja i oblikovanja političkog i medijskog semantičkog terora iz *Pustinjskog rata*, rata u Zaljevu, rata u Jugoslaviji, Iraku, Afganistanu, na Bliskom istoku:

- agresija, bombarđovanje, i opravdanje zločina i genocida se u orvelijanskom smislu novogovora naziva „kampanjom“ i „humanitarnom intervencijom“ (čije je „pravo“ jače od „načela suvereniteta države“), a naoružavanje - „humanitarnom pomoći“;

- rat je „divni mali rat“ (preko kojeg se ostvaruju ekonomski i politički interesi i rješavaju sopstveni problemi);
- etničko čišćenje, intencija mirnog protjerivanja (npr. Srba iz Republike Srpske Krajine i RS) se naziva „humanim preseljenjem“;
- ubijanje civila i nevinih osoba, žena, djece i staraca, bombardovanje i razaranje civilnih objekata „prosipanjem tepiha bombi“ je - „kolateralna šteta“;
- dio moćnih država sebe proglašava „međunarodnom zajednicom“ i svoje ekonomske, političke, vojne i medijijske aktivnosti i „napore“ proglašava „aktivnostima i naporima međunarodne zajednice“;
- „odbrana nacionalnog“ i „vitalnog interesa“ zapravo znači miješanje u tuđe unutrašnje odnose i razaranje nacionalne suverenosti;
- ulaz u vojne saveze i „integracije“ je kupovina slobode;
- humano, demokratsko i pravedno je ono za što tzv. „međunarodna zajednica“ smatra da je to, i ko to može imati i ostvarivati „pravo na samoopredjeljenje“; zbog pozivanja na pravo na samoopredjeljenje rukovodstvo svih srpskih zemalja je utamničeno; Haški tribunal je politički instrument SAD-a i NATO-a jer predstavlja nastavak agresije protiv srpskog naroda; „NATO je prijatelj Tribunal... NATO zemlje su među njegovim najvećim finansijerima. NATO zemlje su stvorile taj tribunal i finansiraju taj tribunal“ – decidno je isticao Džejmi Šej, portparool NATO-a, čime je zapravo ukazao na to da „novi intervencionizam“ SAD-a i NATO-a se oglušuju o međunarodno pravo;

- zemljama koje zauzimaju neutralnu i nezavisnu poziciju u međunarodnim odnosima se prijeti „uskraćivanjem pomoći“, tj. ekonomskim sankcijama i protjerivanjem iz međunarodnih integracija; Svjetskoj organizaciji se prijeti uskraćivanjem finansijske pomoći razvijenih ukoliko bi se glasalo protiv mjera i odluka razvijenih (jer su ugroženi „kooperativnost“ i „savezništvo“);
- imperijalno osvajanje država, naroda i njihovih bogatstava predstavlja „širenje demokratije i ljudskih prava“;
- „liberalizacija ekonomije“ zapravo implicira eksploraciju tuđih prirodnih resursa i radne snage;
- „borba protiv protekcionizma“ i „širenje slobodnog tržišta“ u suštini znači osvajanje tržišta i uvođenje protekcionizma za prodaju svoje robe (putem prijetnji, ucjena, nametanja „standarda“ i „brendiranja“ itd);
- „mirovni proces“ nije ništa drugo do arbitriranje u sukobima, ucjene i blokirane postizavanja mira (Amerikanci su poznati po tome da blokiraju političke pregovore uvijek kad vide da je političko rješenje moguće, i tada intenziviraju druge aktivnosti uključujući i vojne);
- narodi koji osvajaju su „slobodni narodi“;
- „liberalizacija ekonomije“ zapravo se odnosi na eksploraciju tuđih prirodnih resursa i radne snage;
- „širenje demokratije i ljudskih prava“ predstavlja imperijalno osvajanje država, naroda i njihovih bogatstava;
- „operacija saveznička sila“ je naziv za „vazdušnu kampanju“ (tj. bombardovanje,

ubijanje ljudi i razaranje prirodne okoline, civilnih i javnih objekata u SR Jugoslaviji), itd.

Pored medijskog rata - u kojem je namjerno iskrivljavana slika u svjetskom javnom mnjenju, a kojem su se Srbi nevješto suprostavljali - prema Srbima su vođene i druge vrste ratova: ekonomski, psihološki, ekološki, diplomatski i politički rat, manifestovan u činjenici da se Srbima onemogućavala bilo kakva politička komunikacija u svijetu i učešće u raznim „forumima“. Ekonomski rat, odnosno sankcije koje su uvedene 1991. godine, proizvele su ogromne štete u privredi i ekonomiji. Poseban rat je vođen i na intelektualnom području, tako što se pridobijao određeni krug intelektualaca, novinara i umjetnika koji su pozivali na dezterstvo i bombardovanje Srba (Đorđević, 1997: 565).

Kada američka propaganda predstavlja bombardovanje kao „humanitarni napor“, to je manipulativni semantički postupak koji ne pokazuje to da je bombardovanje pogoršalo humanitarnu katastrofu.

Glavnokomandujući NATO snaga, general Vesli Klark je rekao da je bilo očekivano da će Srbija reagovati progonom u velikom broju, što se ipak nije dogodilo. Bombardovanje je samo dovelo do još veće humanitarne katastrofe na Kosovu. Ali, „znamo da američku vladu nije briga za humanitarne katastrofe, jednako kao ni većinu ljudi u Americi koji se ovom rabotom bave. To ćete lako shvatiti ako pogledate nedaleko odatle, u Tursku – gde svesrdno podržavaju još gore zločine i ne preduzimaju ništa da tu podršku spreče. Prestanite da šaljete mlazne lovce, napalm i protivpješadijsko naoružanje. Biće sasvim dovoljno“ (Čomski, 2018: 107).

U skladu sa veoma izraženim konceptom „semantičkog terora“, čija je suština laž, manipulacija i obmana, mnogi neće govorito o *američkom imperijalizmu*, već o *američkom vođstvu* s obzirom na „privlačnost“ *američkog stila života, demokratiji i tehnološkim prednostima*.

Tako će se svjesno američka vojna nadmoć kamuflirati i lažno predstavljati kao da je riječ o „dobrovoljnem prihvatanju američkog vođstva“. Ističući da su SAD „miroljubiva nacija“,

Buš je razvijao doktrinu „preventivnog ratovanja“. Upravo, ovakav „doktrinarni“ govor, „seansički teror“ i laž predstavljaju osnovu brojnog američkog ratovanja sa mnogim zemljama od 1945. godine.

3.

VOJNI HUMANIZAM U PRAKSI

Akteri rata

Ko su akteri rata protiv Jugoslavije?

Pođimo, najprije, od političke uloge - *Ujedinjenih nacija.*

Nastanak Ujedinjenih nacija označio je početak realizacije plemenite ideje stvaranja jedne globalne organizacije kao svjetske institucije mira i pomaganja narodima na njihovom ekonomskom, političkom i kulturnom putu razvoja. Ali, Ujedinjene nacije su u međuvremenu postale instrument moći velikih sila i krupnog kapitala.

Od nastanka Ujedinjenih nacija i cilja ostvarenja ideje pomaganja zemljama na putu njihovog razvoja, do njihovog pretvaranja u instrumenta krupnog kapitala, nije prošlo mnogo vremena.

Kao glasačka mašina krupnog kapitala moćnih država tzv. „međunarodne zajednice“, UN mnoge zemlje stavljuju pod blokadu čije sankcije guraju njihove narode u bijedu, siromaštvo, glad, bolesti i smrt. Tako je bilo i sa Srbima. I njima su UN nametnule genocidne sankcije, a onda i natjerale SR Jugoslaviju da nametnu sankcije Srbima u Republici Srpskoj. Vjerovalo se da će sankcije slomiti Srbiju za deset dana ukoliko se embargo za naftu bude dosljedno poštovao. U ratu je srpskoj avijaciji nametnuta „zabrana letova“, dok su aerodromi u Sarajevu, Tuzli i Čoralićima korišteni za naoružavanje Bošnjaka (a takođe i preko Slovenije i hrvatske luke Ploče). Iako je Savjet bezbjednosti UN 25.9.1991. godine stavio embargo na oružje za bivšu Jugoslaviju, ipak je „Operacija padobran“ Bošnjacima u BiH dostavljala naoružanje („humanitarna pomoć“).

Ujedinjene Nacije su satelit SAD što se vidi i po tome što su od Drugog svjetskog rata, a pod pritiskom SAD, nametnule sankcije u gotovo 150 slučajeva. UN i NATO

proizvode i kontrolisu imperijalističke ratove prije svega SAD i Velike Britanije.

Pod patronatom moćnih vlada a, SAD posebno, što se vidjelo na tragičnim iskustvima Iraka, Libije, bivše Jugoslavije i drugih zemalja, Ujedinjene nacije „krajnje su korisne kao instrument američkog unilateralizma, te su možda čak i glavni mehanizam preko kojeg će se taj unilateralizam ubuduće sprovoditi“ (Čomski, 2008: 39).

Sjedinjene Države su diktirale što će UN raditi, ali od njih „dižu ruke“ jer im više „ne trebaju“ zato što će svoju politiku provoditi kroz NATO i svjetske monetarne institucije, kao što su Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka i Svjetska trgovinska organizacija. UN su često blokirane od strane vlada koje se nalaze u najvišem tijelu – Savjetu bezbjednosti. Kada ne mogu da ostvare svoje ciljeve i interese preko UN, velike sile (posebno one iz NATO-pakta) zaobilaze UN. To pokazuje da su ovakve Ujedinjene nacije - neefikasne i prevaziđene, isto onako kao što je svojevremeno prevaziđeno *Društvo naroda*. UN su tako dovele u pitanje svrhu svog postojanja, i zato se one moraju ojačati kako bi se stvorio svjetski poredak istinski utemeljen na *pravu i pravdi* ili, ovakve kakve jesu, kao marioneta NATO-a i SAD - nestati sa svjetske pozornice.

Zbog svoje velike moći se Savjetu bezbjednosti prigovara da, u ulozi tužitelja i sudske, svojim sankcijama ugrožava živote nevinih i siromašnih, posebno djece, jer ugrožava snabdijevanje sredstvima neophodnih za održavanje njihovog zdravlja i života. Ako neoliberalni ideolozi govore o „zlatnoj milijardi“, odnosno o tome da je naša Planeta prenaseljena i da je, za „očuvanje“ resursa za „pristojan život“, neophodno da broj stanovnika ne prelazi milijardu, nije li to neomaltuzijanstvo u praksi, genocid ostvarivan na perfidan način? I, da li time možemo lakše razumjeti razloge podmetanja i izazivanja etničkih i drugih sukoba, ratova i „humanitarnih intervencija“, ekonomskih sankcija, eksplorativisanje, otimanje i pljačku prirodnih resursa, razloge zbog kojih se šire mnoge bolesti kod siromašnih, njihovu glad, bolesti i smrt?

U OUN su kritičko mišljenje, otpor i glasovi savjesti potisnuti i onemogućeni sredstvima kao što su sila, prijetnje silom, embargom i sankcijama, lobiranjem i korupcijom. Poput *Lige naroda*, odnosno *Društva naroda*, i Organizacija Ujedinjenih Nacija postaje nemoćnom i neefikasnom u rješavanju globalnih problema.

Sjedinjene Američke Države i Britanija postižu političke ciljeve pomoću nasilja a NATO prijeti bombardovanjem ukoliko druga strana ne prihvati ultimatume koje se pred nju postavlja. Tako je bilo i u vezi sa Republikom Srpskom i Saveznom Republikom Jugoslavijom.

Mnogi smatraju da je NATO „naoružana ruka Pentagona“. NATO je kolonijalan, a UN su kompromitovane samovoljom NATO pakta i više ne predstavljaju mjesto inicijativa, koordinacije i usklađivanja interesa koji bi doprinijeli dobrobiti čovječanstva. „Sad čitav svet zna da NATO i Ujedinjene nacije programiraju i pokrivaju imperijalističke ratove koje žele Vašington i neki francusko-nemački krugovi“ (Analisis, 1999: 20).

U svojoj istoriji Sjedinjene Države nisu uvijek bile intervencionistički i imperijalistički orijentisane. U tom smislu ćemo navesti stavove prvog i šestog američkog predsjednika Džordža Vašingtona i Džon Kvinsi Adamsa (John Quincy Adams).

Prvi američki predsjednik Džordž Vašington je zagovarao politiku „izalacionizma“ izrazivši u 1796. godini svoj stav sljedećim riječima: „Zašto se odreći prednosti tako jedinstvene situacije? Zašto napuštati naše sopstveno tle, da bi se gazilo stranim?“ Isto je govorio i šesti predsjednik Sjedinjenih Država Džon Kvinsi Adams rekavši da se Amerika treba uzdržavati od politike miješanja. Međutim, ta se politika ne miješanja u „stvari drugih“ država i naroda počela napuštati i mijenjati politikom intervencionizma i imperijalizma. Nakon „hladnog rata“ nastaje novi koncept „dobroćudne globalne hegemonije“ prema kojoj je neprikosnovena vojna moć SAD preduslov ne samo uspostavljanja, već i održavanja novog globalnog poretkta. Sada su na red došle vojne intervencije

Sjedinjenih Američkih Država na Balkanu, te u Afganistanu, Iraku, Libiji, Siriji (Trifković, 2017).

Hrvatima i Bošnjacima u bivšoj Bosni i Hercegovini Sjedinjene Države i NATO daju ne samo logističku podršku, nego i kompletну pomoć, a zatim i bombarduju srpske položaje i strateške infrastrukturne ciljeve u Republici Srpskoj. U istom danu kada Hrvatska napada Republiku Srpsku Krajinu – RSK - (4.8.1995) NATO-avioni bombaraduju raketne položaje RSK kod Knina, blokiraju elektrodistributivnu mrežu i informativni poredak RSK. Rat u BiH su izazvale SAD, upravljale njegovim tokovima, a uz pomoć moćne propagandne mašinerije, za taj rat optužile SR Jugoslaviju. SAD i sile NATO-a su pružile podršku hrvatskom napadu na Srbe u Krajini (koja je bila pod zaštićenom zonom UN). Uz pomoć NATO-a i SAD Hrvatska vojska 1995. godine provodi zločine etničkog čišćenja i genocida nad Srbima upravo u tim zonama pod zaštitom UN. „Oluja“ („suzvučna naziva ‘Pustinjskoj oluji’“) je simultano izvedena u zajedničkoj aktivnosti hrvatske kopnene vojske i NATO avijacije. Ovom operacijom je „Hrvatska debitovala kao prednji ešalon NATO-a na sjeverno-zapadnom Balkanu“ u kojem je došlo do etničkog čišćenja i genocida nad Srbima u zonama pod zaštitom Ujedinjenih nacija (Todorović, Vilić, 1997: 291; Lubardić, 1996: 109).

Politika „dvostrukih standarda“ započeta je prije sukoba u bivšoj SFRJ, u toku njega, ali i poslije rata.

U političkom smislu je to bila podrška separatističkom pokretu usmjerenog ka rušenju teritorijalnog integriteta suverene države, a u etičkom pogledu je ta intervencija predstavljala – zločin. Sa pravnog aspekta NATO intervencija protiv SR Jugoslavije je bila nelegalna akcija, odnosno agresija. Savjet bezbjednosti nije donio odluku o bombardovanju, već su tu odluku donijele države članice NATO-a iako ta odluka nije imala nikakvo uporište u međunarodnom pravu.

NATO se i Makedoncima nametnuo bez mandata UN.

Sa stajališta međunarodnog prava bombardovanje Republike Srpske i SR Jugoslavije je bilo „ilegalno“ i kao takvo je promijenilo suštinu i prirodu prava. NATO se, napominje

Čusodovski (Michel Chossudovsky), pokazao kao „vojna mafija“ a bombardovanje SR Jugoslavije je - „kriminalni akt“. Budući razvoj čovječanstva zavisi upravo od stvarne pravne kontrole postupaka moćnih vojnih sila. Jer, sa iščezavanjem klasičnih ingerencija države a sa intenziviranjem vojnih akcija vodećih zemalja, očiglednim se vidi ne samo ne postojanje političkog konsenzusa, nego i nedostatak i nepostojanje globalne pravne kontrole i neophodnih stvarnih sankcija (Katanarić, 2003: 123).

Bombardovanje Savezne Republike Jugoslavije predstavljalo je akt kršenja Povelje UN i međunarodnog prava. Ono što se nije moglo uništiti mjerama MMF-a, Svjetske banke, pa i Svjetske trgovinske organizacije, uspješno se uništavalo bombardovanjem.

Početkom avgusta 1995. godine NATO avioni započinju bombardovanje srpskih položaja kod Pala, a Hrvatske snage zaposjedaju zaštićenu zonu UN – Republiku Srpsku Krajinu. I dok stotine hiljada Srba odlazi u egzodus, UN licemjerno „žale“ zbog hrvatskog postupka. SAD i NATO su pružile podršku i napadima kosovskih Albanaca na SR Jugoslaviju, što su UN svakako dobro znale. A, kao što su medijske manipulacije na Markalama poslužile kao „argument“ opravdanja bombardovanja Republike Srpske 1995. godine, tako su i medijske manipulacije u selu Račak poslužile kao „argument“ opravdanja bombardovanja SR Jugoslavije 1999. godine. NATO se miješao u unutrašnje sukobe i bombardovanjem SR Jugoslavije je oteo Kosovo i Metohiju. Ujedinjene nacije su trebale reagovati, jer NATO nije imao pravo da bombarduje Srbiju; bio je to - NATO genocid.

U tom ratu su SAD i NATO prekršili embargo o isporuci oružja kojeg su donijele UN. „Faktički postojiće od aprila 1994. godine ali tajna politika neobaziranja bila je u jesen zvanična američka politika“ (Richard Holbrooke) koju su podržali Velika Britanija, Francuska i Njemačka (Hartman, 1999: 171).

Licemjerna Evropa je nametnula Srbima Jugoslaviju, a zatim zajedno sa Sjedinjenim Američkim Državama,

Ujedinjenim nacijama i „međunarodnom zajednicom“, nametnula mir i, preko protektorijalnih „visokih predstavnika“ tzv. „međunarodne zajednice“, pravila dramatične pat-poteze čime je, za sada, doprinijela ekskomunikaciji naroda Bosne i Hercegovine i Srbije iz zajednice „evropskih naroda“.

U stvaranju „nove“ Evrope su presudnu ulogu imale Njemačka i SAD, moćne države koje su doprinijele dezintegraciji Jugoslavije i separatizmu bivših jugoslovenskih republika. Najprije su podržale otcjepljenje („osamostaljenje“) Hrvatske i Slovenije, a zatim i Bosne i Hercegovine, od Jugoslavije i tako u vrijeme građanskog rata doprinijele radikalizovanju sukoba i „etničkom čišćenju“ Srba iz Republike Srpske Krajine. Poslije sloma „istočnog bloka“ SAD se ponašaju kao jedina „super sila“ i „hegemon savremenog kapitalizma“.

Njemačka je bila predvodnik, prvi i najglasniji inicijator razbijanja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Prva je priznala nezavisnost Hrvatske i Slovenije i ultimativno to tražila i zahtijevala od ostalih članica Evropske zajednice (EZ). Sloveniji i Hrvatskoj je pružala multilateralnu podršku i pomoć.

Negativan stav Njemačke prema srpskim nacionalnim interesima i Srbiji ima svoje korijene u istoriji. „Prva Jugoslavija“ je stvorena kao prepreka njemačkom širenju na jug i jugoistok. Čekajući osvetu, Njemačka je 1914. godine (Austrougarska), 1941-1945 i 1991-1995. godine ostvarivala svoje interese. U tom smislu je i priznala secesiju Slovenije i Hrvatske.

Kao najmoćnija država Evropske unije, Njemačka je formulisala ekonomsku, političku i diplomatsku strategiju udruženja. U tom smislu je svesrdno potpomagala rušenje Jugoslavije kako bi ostvarila dva cilja: prvi, srušila je, u balkanskim okvirima moćnu državu i, na taj način, otvorila prostor za pohod ka strateški značajnom Bliskom istoku i Kaspijskom moru i, drugi, kopnenim putem je izašla na „toplo more“ (Jadransko more). Razbijanjem Jugoslavije, Njemačka je proširila svoju geostratešku i geopolitičku sferu uticaja.

Njemačka je inspirator razbijanja Jugoslavije ne samo zato da bi ostvarila „izlaz na toplo more“, nego i da bi ostvarila dominaciju nad Balkanom, da bi ostvarila ideju *Drang nach Osten*, obezbijedila prostor deponije nuklearnog otpada, osvetila se za poraz u Drugom svjetskom ratu i da bi zadovoljila svoju patološku mržnju prema Srbima (Grujić, 1997:77; Dimitrijević, 1996: 702).

Njemačka i Austrija su podržavale otcjepljenje Hrvatske i Slovenije od Jugoslavije i tako u vrijeme građanskog rata doprinijele radikalizovanju sukoba. Da bi jedan nelegalan čin, sa stajališta međunarodnog prava opravdare, morale su svom javnom mnjenju preko apsolutno kontrolisanih medija plasirati dezinformacije i *propagandne stereotipe* o Srbima.

Prije rata, i nakon secesije Slovenije i Hrvatske, Austrija je razvijala antisrpsku propagandnu orijentaciju. Obično je kamuflirala svoje aktivnosti i radila u zajedništvu sa Njemačkom. Svoje aktivnosti je Beč koordinirao sa Bonom, odnosno Berlinom. Iako Austrija na Balkanu ima ograničene aspiracije, ipak to ne znači da određenih pretenzija nema. Svoju antisrpsku orijentaciju je ispoljavala u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, na Kosovu i Metohiji, među Mađarima u Mađarskoj, Albancima u Albaniji, muslimanima u Raškoj oblasti, crnogorskim separatistima i vjernicima katoličke crkve (Knežević, 2008: 80-81).

Za rat u bivšoj Jugoslaviji Sjedinjene Američke Države nisu najodgovornije.

Pored Sjedinjeni Američkih Država, tu su i drugi krivci. Čomski je decidan kada kaže: „Mislim na odgovornost u ovom slučaju ide pre svega Evropi na dušu. Nemačka je insistirala na naglom raspadu Jugoslavije, bez ikakvih priprema. Štaviše, bila je spremna da, ako treba, sama poradi na tome, što znači da je Evropa morala da je podrži. Insistiranje na hrvatskoj nezavisnosti, bez priznavanja činjenice da postoji značajna srpska manjina, bilo je garancija rata. Bosna je takođe priznata bez ikakve pripreme, a takođe je imala vrlo brojnu srpsku i hrvatsku manjinu. Sve je urađeno tako da se maksimalno poveća mogućnost da nešto podje naopako – i sve je pošlo

naopako. Tako je sad, u ovom trenutku, kad ljudi traže neki konstruktivan predlog, veoma teško išta predložiti. Nije lako izboriti se s ovim problemom na istinski konstruktivan način“ (Čomski, 2018: 68).

Francuska se iz ekonomskih razloga priključila Nemačkoj Evropi i podržala je njemačku strategiju prema Rusiji i Istoku.

Italija je 1941. napala Jugoslaviju a u krizi oko Savezne Republike Jugoslavije je bila protiv Srbije tako što je podržala separatizam i razbijanje Jugoslavije. Svakako i iz nostalgičnih i iridentističkih razloga iz prošlosti.

Državna i geopolitička doktrina Italije prema Balkanu i balkanskim državama je decidno bila u skladu sa Vatikanom koji je, s obzirom na svoju misionarsku i prozelitsku politiku, bio protiv dviju jugoslovenskih država.

Na geopolitičkom prostoru Balkana i u negativnom odnosu prema Srbima, značajnu ulogu upravo igra Vatikan koji, zapravo, širi koncepciju *Civitas Dei* u obliku „nove evangelizacije“, odnosno podvrgavanja svijeta papskoj dominaciji.

Nakon Velike šizme (1054) Vatikan se, zadržavajući crkveno-religiozni karakter, transformisao u svetovnu ekonomsko-finansijsku i političku piramidu moći. To je ta poznata ambivalencija Vatikana kao crkve i Vatikana kao države. Vatikan je izuzetno bogata religijska institucija i država. Neki smatraju da je kao međunarodni oligarh Vatikan svojevrsna transnacionalna korporacija koja se bavi raznim (ne)dozvoljenim poslovima, kao što su korupcija, pranje novca, prodaja oružja, i slično (Milošević, 2016: 59).

Vatikanski odnos prema Srbima i pravoslavlju je tradicionalno negativan. Dovoljno je za primjer navesti njegov odnos prema Srbima i pravoslavlju u Prvom svjetskom ratu, Drugom svjetskom ratu, kao i nakon njega, i u povodu događaja u proteklom ratu devedesetih godina prošlog stoljeća u bivšoj Jugoslaviji.

U ratu od 1991. godine Vatikan je podržao secesionizam Hrvatske i Slovenije, podržao bombardovanje srpskih položaja

u Bosni i Hercegovini, podupirao i podržavao antisrpsku propagandu u medijima na Zapadu, Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Hercegovini, na Kosovu. Treba napomenuti da je Vatikanska banka preko *Institute for the Dissemination of Religion* uplatila 1.988.300 dolara za kupovinu naoružanja u Bejrutu, namijenjenog za Hrvatsku (Marković, 1997: 90).

Dvadeset četvrtog februara 1992. godine *Time International* je objavio za to vrijeme senzacionalan prilog pod nazivom *Sveta alijansa (Holly Alliance)* u kojem iznosi tvrdnju da su Regan (Ronald Reagan) i papa Ivan Pavao II. imali zajednički politički cilj: zbacivanje komunizma. Ništa neobično i sasvim razumljivo reklo bi se. Ali, šta se sve krilo iza ove propagandne i političke strategije, pitanje je koje veoma značajno.

Autor teksta Karl Bernštajn (Carl Bernstein) tvrdi da su tadašnji predsjednik SAD i papa Ivan Pavao II. sedmog juna 1982. godine skovali zavjeru čiji je cilj bio rušenje komunističkog režima generala Jaruzelskog u Poljskoj, a njegovim rušenjem je trebalo izazvati tzv. „domino efekat“, odnosno lančanu reakciju kojom bi bili srušeni ostali komunistički režimi, a posebno onaj u SSSR-u. Rušenjem SSSR-a konačno bi bio srušen „istočni blok“ i njegov glavni ideološki, državni i politički zaštitnik. Glavni sponzori ovog projekta bili bi: CIA, te obavještajne službe Vatikana, čije su informacije, kako je tvrdio tadašnji državni sekretar SAD Hejg (Alexander Heig), „u svakom pogledu bile apsolutno bolje i brže nego naše“. Svojim dolaskom u Vatikan američki predsjednik Ronald Regan je lično potvrdio tajni savez između njega (SAD) i pape Ivana Pavla II. (Vatikana). Nekoliko dana po objavlјivanju pomenutog teksta, zapravo 2. i 3. marta 1992. godine, zaoštrena je kriza u bivšoj Bosni i Hercegovini, izvršena blokada Sarajeva od strane muslimanskih i srpskih milicija, i došlo je do - rata. Tog 3. marta posljednji generalni sekretar KPSS i posljednji predsjednik SSSR-a, Mihail Gorbačov, logikom „trojanskog konja“, objavljuje u torinskom listu *La Stampa* prilog u kojem se zahvaljuje papi Jovanu Pavlu II. na njegovom izvanrednom naporu i ogromnom radu u

rušenju komunizma. Pošto je izrazio veliku zahvalnost papi, Gorbačov ističe da bez podrške, napora i aktivnosti pape Ivana Pavla II. ne bi bio moguć slom jednog do tada čvrstog i monolitnog poretka i bloka. Takođe, Gorbačov napominje da autor projekta zvanog „perestrojka“ nije reformsko krilo KP SSSR, ili neka disidentska grupa nego, upravo, papa Ivan Pavao II. U članku pod nazivom *Moj saradnik - papa*, objavljenom 9. marta 1992. godine u *Njujork Tajmsu*, Gorbačov je o svojoj povezanosti sa papom napisao: „Vodio sam intenzivnu prepisku sa papom Ivanom Pavaom II. od kada smo se sreli u Vatikanu decembra 1989. godine. Mislim da se naš dijalog nastavlja... Spreman da priznam da su njegove riječi uključivale mnoge ideje koje su bile saglasne sa našim. Bliskost između nas, o kojoj sam upravo govorio, nije bila samo lična, nego i intelektualna. Ono što je uvijek duboko uvažavano u papinom mišljenju i idejama - to je njihov duhovni sadržaj, njihovo stremljenje da se pomogne *nova svjetska civilizacija*. Pored toga što je papa Ivan Pavao II. je još i Sloven“. Na isticanje zasluga za propast komunizma papa Ivan Pavao II. je odgovorio: „Ja nisam prouzrokovao da se to dogodi. Drvo je već bilo trulo. Ja sam ga dobro protresao i jabuke su otpale“. A, na izraze Gorbačovljeve pohvale oglašava se papa ističući da je ipak Gorbačov taj kome treba zahvaliti „za sve velike promjene koje su se dogodile u zemljama Istočne Evrope“. I dodaje, da za koncipiranje projekta „perestrojka“ nije zaslužan on sam, već cijela Rimokatolička crkva. A, kada se uzme u obzir katoličko značenje ruske riječi „perestrojka“, onda bi se moglo reći da je papa bio u pravu i da je ovaj termin imao duboko konfesionalno značenje. Iako je terminu i pojmu „perestrojka“ pridavano u užim stručnim krugovima, pa i u široj društvenoj javnosti, sasvim drugo značenje, ipak ova riječ ima svoju konfesionalnu katoličku dimenziju. Riječ „perestrojka“ je implicirala i imala značaj *preobraćanja*. Upravo, ono značenje koje je prije gotovo osam decenija koristio Alojzije Stepinac kada je na kritiku o nasilnom prekrštavanju Srba odgovorio da se ne radi o „*prekrštavanju*“, već o „*preobražanju*“, odnosno „vraćanju vjeri svojih otaca“. Kao što je poznato, od jedanaestog stoljeća

dolazi do intenzivnog rascjepa ili šizme Hrišćanske crkve na katolički Zapad i pravoslavni Istok, te snažno izraženog animoziteta *katoličanstva* prema *pravoslavlju*. Istog dana (4. marta 1992. godine), kada je papa Ivan Pavao II. obavijestio svjetsku javnost o „perestrojci“, odnosno o „preobraćanju“, u Zagrebu je održana konferencija za štampu na kojoj se pojavio i šef posmatračke misije hrvatskog sabora koji je boravio u Sarajevu tokom održavanja referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Na toj konferenciji je predstavnik Sabora rekao da je u događajima od 3. marta 1992. godine glavnu zaštitu imao od strane zamjenika ruskog ambasadora u Jugoslaviji sa sjedištem u Beogradu. Takođe, dodao je da se zahvaljujući predusretljivosti ruskih diplomata, delegacija hrvatskog Sabora vratila u Zagreb preko Beograda, gdje je imala „kraći kurtoazni susret“ sa dvojicom funkcionera Narodne skupštine (Kovačević, 1994).

Bilo koja vojna intervencija kako na našem prostoru, tako i na svakom drugom eventualnom području koja se ne bi protivila katoličkoj hegemoniji katoličke multinacionale, sa papinskog stajališta bi bila u funkciji ostvarenja projekta „nove evangelizacije“, tj. podvrgavanja svijeta papskoj vlasti. Ideja *Civitas Dei* (*Božje države*) ponovo je aktuelizovana i, upravo, otuda i zahtijev za „humanitarnom intervencijom“.

Pod izgovorom borbe za „ljudska prava“ na područjima ratom zahvaćene bivše Jugoslavije papa Ivan Pavao II. Je zagovarao famoznu *teoriju ograničenog suvereniteta* i u povodu događaja u bivšoj Bosni i Hercegovini, zahtijevao tzv. „*humanitarnu intervenciju*“. Papa je tražio bombardovanje Srba opravdavajući to riječima da je „ponekad potrebno objaviti rat“. Međutim, ograničavajući pravo srpskom narodu na samoopredjeljenje i državnu političku konstituciju, koja bi garantovala to pravo, papa je govorio o „humanitarnoj intervenciji“, tj. o vojnoj intervenciji čiji bi cilj bio da se putem rata, oružja i ubijanja (ne samo vojnika, nego i civila, žena i djece), Srbi natjeraju na „preobraćanje“ i ponižavanje. Ovakvim svojim političkim zahtijevima papa je potvrđio snažnu klerikalističku tendenciju katoličke crkve koja je okrenuta ne

samo prema širenju katoličkih duhovnih i političkih prostora, nego je okrenuta i prema sužavanju pravoslavnog i srpskog duhovnog, etničkog i geopolitičkog područja. Tako je on, kao i neki njegovi prethodnici, pokazao izraziti antisrpski i antipravoslavni stav, a zahtjevom za „humanitarnom intervencijom“, je otkrio nastojanje za stvaranjem katoličkog multinacionalnog bloka koji bi se jasno suprotstavio pravoslavlju i Srbima. Upravo, što se tiče papinog odnosa prema zbivanjima na prostorima bivše Jugoslavije, treba napomenuti da je papa podržavao slovenački i hrvatski secesionizam i prvi je, čak i prije Njemačke, priznao Sloveniju i Hrvatsku, i tako direktno uticao na rasplamsavanje ratnih zbivanja u bivšoj Jugoslaviji. Molio se za „ujedinjenje svih Albanaca“ i blogonaklono odobravao pretenzije Tirane prema Kosmetu. Branio je i režim Alije Izetbegovića. O secesiji kaže: „Poslije Drugog svjetskog rata Jugoslavija je bila uređena kao zajednica Južnih Slovena. Cilj federacije je da se pojedini narodi ujedine u jednu državu. Svaka od njih u određenim okolnostima i pod određenim uslovima može izaći i organizovati se kao samostalna država. Svaka od republika koje su nastale kao plod tog procesa imaju pravo na vlastiti suverenitet koji ne može biti zanijekan od međunarodnog poretku“. Antisrpski stavovi i teze o „srpskoj agresiji“ su se godinama širili preko vatikanskog radija. Kada su jedinice Vojske Republike Srpske ušle u Žepu i Srebrenicu, papa Ivan Pavao II. je širio tezu o „porazu civilizacije“ i „sramoti čovječanstva“. A, kada su jedinice vojske Hrvatske države ulazile na teritoriju Bosne i Hercegovine i kada su u svojoj strategiji etničkog čišćenja protjerale Srbe iz Krajine 1995. godine - papa se nije oglašavao. Ali je, zato, prizivao Zapad da „humanitarno interveniše“ i bombarduje Srbe. Smatrao je da nepokorne Srbe treba pokoriti i tako realizovati koncept „nove evangelizacije“, tj. podvrgnuti svijet volji pape i stvoriti novu *Civitas Dei*. Zagovornik zaštite „ljudskih prava“, papa „borbe i vjere“, prema Srbima je zahtijevao „humanitarnu intrevenciju“. U januaru mjesecu 1993. godine oglasio se papa Ivan Pavao II. da sa katoličkog stajališta prokomentariše ratnu situaciju u

bivšoj Bosni i Hercegovini te da, u tom smislu, ponovo za stanje u njoj optuži Srbe smatrajući da se izlaz iz tadašnje ratne situacije jedino može naći uz ostvarenje „humanitarne intervencije“, što će Amerikanci i njihovi NATO-saveznici i učiniti 1995. godine. Tako je papa prekršio duhovne etičke principe prešavši sa religijskog na sekularno političko područje, za koje inače i karakteristično klerikalno ponašanje papa. Osim toga, papa je ponovo optuživao Srbe čime je i pokazao svoj antisrpski i antipravoslavni stav. Ponovo je insistirao na upotrebi nasilja u rješavanju nacionalnih, vjerskih i vojno-političkih konfliktata na ovim prostorima. Tako se papa u svojim militantnim stavovima ne razlikuje od mnogih svojih prethodnika a da je tako napravićemo jedan kraći istorijski presjek konzervativnog i reakcionarnog odnosa papinstva, Vatikana i katoličke crkve prema nekim značajnim istorijskim događajima, pojavama, državama i nacijama

Vatikan je igrao izrazito negativnu ulogu prema političkim zbivanjima na Balkanu, Srbiji i Jugoslaviji. Vatikan je podupirao Prvi svjetski rat a objava rata Srbiji upravo se i odvijala pod neposrednim uticajem pape. I dok je Italija ušla u rat na strani saveznika Antante, papa Benedikt je prekršivši „neutralnost“, stao na stranu Austro-Ugarske i Njemačke. A, kada je uvidio njihov neibježan poraz, papa je insistirao na kompromisnom „miru bez pobjednika“. Cilj je bio jasan: onemogućiti slamanje njemačkog imperijalizma koji je Vatikanu omogućavao uvećanje moći koja je u Italiji bila umanjena zbog gubitka svjetovne vlasti. Slično se događalo i na primjeru Drugog svjetskog rata.

Vatikan je podržavao i reakcionarne „jugoslovenske“ režime a ta podrška predstavljala je posljedicu jedne politike koja je zaista imala dugu tradiciju. Poznate su imperijalističke pretenzije Rima i Italije prema jugoslovenskim krajevima. Za katolicizam je ideja „slovenske solidarnosti“ bila veoma opasna tako da je Vatikan podržavao sve napore imperijalističkih sila koji su trebali da spriječe „uticaj sa Istoka“. Otuda i treba shvatiti uništavanje tragova slovenskog nacionalnog života, italijanizaciju Slovenaca i Hrvata, podupiranje planova

razbijanja i komadanja Jugoslavije, tretiranje „Jadranskog pitanja“ kao „našeg mora“ („*Mare nostrum*“), širenje nacionalne netrpeljivosti, blagosiljanje rata, nacionalno prekrštavanje i ubijanje Srba za vrijeme Drugog svjetskog rata, kao i za vrijeme ovog poslednjeg rata, genocid. Insistirajući na ideji pokatoličenja papa Lav XIII. je govorio da slovenski narodi mogu postići vječno spasenje samo u okviru katoličke crkve i, kao što smo mogli vidjeti, stvari se nisu ni kasnije mijenjale. Ustaška Nezavisna Država Hrvatska, Jasenovac i Stepinac, na izvjestan način simbolizuju vatikansko „sveto trostvo“ genocidnog odnosa prema Srbima (Kovačević, 2004).

Može se reći da je Vatikan imao izrazito negativan stav prema Srbima i srpskim problemima. To se vidjelo prije, a i u posljednjim ratnim događanjima kada se ugroženost Srba proglašavala „srpskom agresijom“ i kada se zahtijevala „humanitarna intervencija“, odnosno upotreba terorističkog nasilja kojim bi Srbima upravo bilo onemogućeno međunarodno pravo na samoopredjeljenje, pravo na nacionalno i državno jedinstvo, a pravoslavlju zadao religijski i vojnopolički udarac kako bi ono ostalo duhovno marginalnim i minimiziranim.

Na geopolitički trusnom balkanskom području je i Turska imala određenu ulogu zajedno sa blokom islamskih zemalja čiji se uticaj efektuirao preko različitih područja ekonomskog, političkog, vojnog i vjerskog djelovanja. Ona koristi interes SAD na Bliskom Istoku da bi, postepeno, uz njihovu podršku, intenzivirala svoju dominaciju na Balkanu. Otuda i podrška muslimanima u Bosni i Hercegovini, Albancima na Kosovu i Metohiji i Albaniji i Bošnjacima u Sandžaku.

Snažnu podršku separatističkim snagama bivše Jugoslavije pružile su i islamske države: Saudijska Arabija, Iran i druge. Pomagale su Izetbegovićev režim u Bosni i Hercegovini propagandom, oružjem i ratnom opremom, novcem, obukama jedinica, dobrovoljcima i plaćenicima, kao i političkim angažovanjem u međunarodnim organizacijama i Ujedinjenim nacijama. U vojnim jedinicama Bošnjaka nalazili

su se mnogi islamski plaćenici i iz država Azije i Afrike, a među kojima je bilo i pripadnika Al Kaide. „Od mudžahedina (‘svetih ratnika’) bile su obrazovane i posebne jedinice, koje su se borile na strani Muslimana u BiH. One su bile poznate po brojnim monstruoznim zločinima, učinjenim nad Srbima. Mnogi od njih su, posle rata, kao nagradu dobili državljanstvo BiH, imanja i kuće proteranih Srba, oženili se i ostali da тамо žive“ (Mikić, 2010: 188).

Sovjetski Savez se nalazio pred raspadanjem, tako da zbog toga i nije bilo značajnog interesovanja za stanje u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji.

Nakon raspada Sovjetskog Saveza, promijenila se i geostrateška pozicija Jugoslavije na što su posebno uticali NATO i Sjedinjene Države. „NATO je iskoristio slabost Sovjetskog Saveza, bombardovao je SR Jugoslaviju i proširio na Balkanu uticaj američke *imperije* i Severnoatlantskog vojnog saveza. Albanija, Hrvatska i Slovenija danas su članice NATO-a. Na Kosovu je 1999. godine izgrađena velika američka vojna baza Kamp Bondstil (*Camp Bondsteel*), u kojoj je stacionirano 5.000 američkih vojnika. Kamp Bondstil opremljen je restoranom brze hrane *Burgerking*, bioskopima, teretanama, ima dve hrišćanske kapelice i supermarket. Iznad Kampa vijori se američka zastava. *Imperija* SAD time je obeležila svoje prisustvo na Balkanu“ (Ganzer, 2018: 220).

Mada su Srbi od Rusije očekivali veliku pomoć, treba posebno napomenuti da se Rusija nalazila u izuzetno teškom ekonomskom, kulturnom, duhovnom i političkom stanju, pa i kolapsu, kada su se stvari na Balkanu počele dramatično razvijati u zadnjoj deceniji prošlog stoljeća.

Od Rusije su Srbi puno očekivali, ali su ta očekivanja bila iluzorna i neočekivana. Rusija je i sama prolazila snažnu krizu koja je onemogućavala da na međunarodnom području ima stvarni politički autoritet. Rusija nije uložila veto kada se usvajala Rezoluciju 757 od 30. maja 1992. godine kojom je Savjet bezbjednosti uveo sankcije SR Jugoslaviji. Njena politika je bila nekonzistentna. I, ne samo to. Ono što je bilo neočekivano, i dogodilo se: „Mislimo se kako će Rusija pomoći

da se očuva Jugoslavija, jer se i sama Rusija nalazi u sličnoj situaciji. Međutim, ponašanje Rusije je u najvećoj meri bilo neočekivano za Srbiju i Crnu Goru, pošto je njen stav bio nedosledan, nesamostalan i nije vodio računa o ruskim nacionalnim interesima. Objektivno, Rusija je od samog početka zauzela antisrpski stav“ (Guskova, 2011: 7-17; Guskova, 2003: 257-258).

Ali, ono što treba posebno istaknuti, jeste to da iz jugoslovenske krize i tragičnog srpskog iskustva Rusija mora izvući pouku.

Tragični primjer Srbije i Jugoslavije omogućavaju da „se vidi šta preti Rusiji u slučaju istovetnog toka događaja, a činjenici da se ti događaji zaista odvijaju u istom pravcu danas više ni kod koga ne izaziva sumnju“ (Dugin, 2004: 401).

U strahovito snažnom diplomatskom, političkom, vojnem i medijskom pritisku aktera rata u Republici Srpskoj i Saveznoj Republici Jugoslaviji Srbi su demonizovani i satanizovani tako da im se ograničavala bilo kakva mogućnost *istinskog* ostvarenja prava na samoopredjeljenje i političku konstituciju sopstvene državnosti.

Vojna intervencija kao zločin

Vandalsko bombardovanje Republike Srpske je trajalo od 30.8. do 13.9.1995. godine.

U bombardovanju Republike Srpske učestvovalo je 400 borbenih aviona, 2 američka nosača aviona, 1 britanski nosač aviona. Izvedeno je 3.200 borbenih letova i izvedeni su udari na 150 vojnih i civilnih ciljeva. Bačeno je 10.000 tona eksploziva, avio bombi, raketa, kasetnih bombi, bombi sa laserskim

navođenjem, topovskih udara, 13 krstarećih raketa *Tomahawk* (Volaš, Savić: 2014: 82).

U bombardovanju Republike Srpske korištena je municija sa osiromašenim uranijumom. Na vojne položaje i civilne ciljeve Srba u BiH ispaljeno je preko 10.000 zrna sa osiromašenim uranijumom, a od toga preko 5.800 tih projektila samo na dvije lokacije – Hadžiće i Han Pijesak.

Bombardovanje SR Jugoslavije je trajalo od 24. marta do 10. juna 1999. godine.

I u jednom i u drugom slučaju je korišten osiromašeni uranijum.

U NATO agresiji na SR Jugoslaviju učestvovale su snage: SAD, Velike Britanije, Njemačke, Francuske, Italije, Španije, Portugala, Luksemburga, Belgije, Holandije, Danske, Norveške, Islanda, Poljske, Češke, Mađarske, Turske, Grčke, Kanade. Pomogle su im i države pridružene NATO-u: Hrvatska, Slovenija, Makedonija, Bosna i Hercegovina, Albanija, Rumunija, Bugarska, Slovačka. „Zemlje koje su nas neposredno napale bile su 228 puta veće od Srbije, imale su 67 puta brojnije stanovništvo i bile 518 puta bogatije (tj. sa većim nacionalnim dohotkom). Bio je to, od napada Persijanaca na Heladu, verovatno najneravnopravniji oružani sukob ikada viđen u istoriji“ (Antonić, 2014: 204).

NATO je započeo agresiju sa 464 letjelice (371 avion, od kojih 210 iz SAD), a završio sa 1.200 aviona (850 borbenih). Izvedeno je 26.289 letova (prema nekima i 36.219). Korištena su različita sredstva, kao što su projektili vazduh-zemlja, rakete, *Tomahawk*, stelt bombarderi, kasetne, tzv. „pametne“ i konvencionalne bombe. Smatra se da je lansirano više od 700.000 projektila i 1.000 krastarećih raketa, te da je izručeno 37.000 kasetnih bombi.

Razoreno i uništeno je: 7 industrijskih i privrednih objekata, 11 energetskih postrojenja, 38 mostova, 28 radio i TV repetitora, 470 km puteva, 595 km pruga. Oštećeno je 19 bolnica, 20 domova zdravlja, 18 dječijih vrtića, 69 osnovnih i srednjih škola, 29 manastira i 35 crkava.

Takođe, u bombardovanju je izvršen i napad na teritoriju strane država – ambasade Kine u Beogradu.

Bombardovani su i gađani vojni i civilni ciljevi. Razorenih su i uništeni brojni objekti – energetski, industrijski i privredni, mostovi, radio i TV repetitori, putevi, pruge, bolnice, domovi zdravlja, dječiji vrtići, škole, manastiri i crkve, nacionalni parkovi i zaštićene zone, ambasada Narodne Republike Kine. Ratna šteta u SR Jugoslaviji se procjenjuje na 100 milijardi dolara, što je ogroman iznos za jednu malu zemlju u razvoju. Razaranjem i uništavanjem ekonomskih i proizvodnih kapaciteta preko 600.000 osoba je ostalo bez posla, a 2,5 miliona bez izvora materijalne egzistencije. Bio je to pravi - *ekonomski zločin*.

U bombardovanju Republike Srpske i SR Jugoslavije su ginuli civili, žene i djeca, ali i vojnici i policajci.

Službeni podaci o posljedicama NATO bombardovanja na zdravlje ljudi nikada nisu objavljeni, a rezultati dosadašnja dva „velika“ istraživanja više su nego zabrinjavajući. Prvo istraživanje urađeno je odmah nakon NATO bombardovanja Srbije 1999. Na Vojno-medicinskoj akademiji (VMA) u Beogradu pratilo se koliko su vojnici i oficiri sa Kosova, kao i njihovi potomci, izloženi riziku zbog kontakta s osiromašenim uranijumom. Praćen je uzorak od oko 2.000 vojnika, 1.752 njihove djece rođene od 2000-2004. godine koja se liječe i posmatraju u VMA. Kao kontrolni uzet je uzorak od 1.204 djece koja su rođena ranije od 1995. do 1999. Nakon pregleda medicinske dokumentacije dobijeni su alarmantni podaci. Djeca rođena za vrijeme NATO bombardovanja imala su učestale anomalije - endokrine i metabolične bolesti i maligne neoplazme. Istraživanje nije imalo nikakav epilog. Službeno objašnjenje je bilo kako broj ispitanih nije bio dovoljan za naučnu analizu, dok je neslužbeno, tadašnja vlast zaustavila istraživanje. Streljivo s osiromašenim uranijumom koristilo se i prilikom bombardovanja srpskih snaga tokom rata u Bosni i Hercegovini (Šunjić, 2017).

U bombardovanju SR Jugoslavije su poginula 599 vojnika, 172 policajca, 2.000 civila, a 10.000 osoba je ranjeno.

Znamo li koliko Srba umire godišnje od posljedica bombardovanja (Republike Srpske 1995 i SR Jugoslavije 1999) sa osiromašenim uranijumom?

Naravno, ne znamo, ali je to sigurno velika brojka.

Od posljedica bombardovanja kancerogenim sredstvima umirali su vojnici koji su učestvovali u bombardovanju, kao i vojnici i civili bombardovanih prostora.

Neki vojnici NATO pakta koji su učestvovali u agresiji bombardovanja u Zalivskom ratu i imali kontakte sa municijom od osiromašenog uranijuma, zadobili su *radijacionu bolest* (tzv. *zalivski sindrom* koji izaziva leukemiju, rak u različitim vidovima, te genetske poremećaje). Naravno, slična je situacija bila i sa vojnicima koji su bili u kontaktu sa radioaktivnim supstancama koje su se koristile u bombardovanja Republike Srpske i SR Jugoslavije. Kasnije su neki bivši njemački vojnici podnijeli zahtjeve za odštetu zbog izlaganja osiromašenom uranijumu koji je korišten u ratovima na Balkanu i u Iraku. Oko 70% talijanskih vojnika – povratnika sa ratišta iz Bosne i Hercegovine i Kosova i Metohije, a koji su došli u kontakt sa osiromašenim uranijem, podvrgnuto je preventivnoj terapiji, a među njima je registrovano 45 smrtnih slučajeva i 515 slučajeva hronično oboljelih od raka štitne žljezde. Prema nekim podacima, od 1999. godine do 2018. preminulo više od 359, a oboljelo više od 4.000 talijanskih vojnika koji su bili izloženi dejstvu osiromašenog uranijuma, a među njima je veliki broj onih koji su bili na Kosovu.

Glavni naredbodavci bombardovanja bili su američki generali, isticao je kasnije španski ratni pilot kapetan koji je učestvovao u bombardovanju SR Jugoslavije Adolfo Luis Martin de la Oz (Martin de la Hoz). Pilotirao je bombarderom F-18 koji NATO koristi za provođenje taktike „spržena zemlja“. U prilogu koji je objavio list *Tajms* 24. juna 1999. godine De la Oz kaže: „Pre svega moram reći, da sam ja, kao i većina – podvlačim većina – mojih kolega, ako ne svi, bili i ostali protivnici tog rata u celini i varvarskih metoda njenog vođenja naročito. Bolje od svega je da imenujem glavne neprijatelje – to je naša komanda, ministar odbrane zajedno sa svim njegovim

pomoćnicima, članovi Vlade. Ništa ne znajući i što je još strašnije, ne želeteći znati o tom ratu, oni su neprekidno lagali španski narod. Da bi doneli svoju laž do svih i do svakoga, oni su koristili novine, radio, televiziju, strane dopisnike i agencije novosti. Stigavši u Italiju, odjednom smo doživeli osećaj stalnog poniženja i stida. Sve naredbe su stizale isključivo od američkih generala, niko drugi nije imao takva prava. Bili smo obični pešaci, potrošni materijal. Već ovde sam doznao, da, tobože, neke operacije planiraju Španci. Laž, drska laž. I sve – do jednog – letove koje smo mi izveli, je isplanirala visoka komanda SAD. Amerikanci su određivali bukvalno sve sitnice: kakvi avioni treba da izvrše udar, po kakvim ciljevima i kakvim sredstvima. Ni reči nije bilo rečeno o incidentima i ismejavanju kojem smo bili izloženi od samog početka. Nismo bili čak ni topovska hrana. Bili smo prosto ništa. I ako ste nešto slušali o gubicima, čak nije bilo vezano s borbenim dejstvima. Svi čute. A ko je slušao o poniženjima, o sankcijama koje su primenjivali Amerikanci prema vojnicima drugih država? O tome su svi čutali. Ni jedne reči. Mi smo odlično znali, da se mešamo u konflikt, kome se protivi većina Španaca i, što je najvažnije, mi sami. Sve informacije, komentari, reči su imale jedan cilj – skrivanje istine. A istina o tome, da su i Španci i Danci i Portugalci trebali samo kao dimna zavesa za američke generale, koji su komandovali celim tim ratom. Nijedan novinar nije imao uopšte predstavu šta NATO čini u Jugoslaviji. Uništava se država, primenjuje se novo oružje, nervni gasovi, padobranima se bacaju mine, lete bombe, koje sadrže uranijum, crni napalm, nad ljudima se raspršavaju sterilizujući preparati, a nad usevima otrovne hemikalije. O nekim vrstama oružja ništa ne znaju, čak, ni oni koji ratuju tamo. Amerikanci vrše jedno od najužasnijih zlodela protiv čovečanstva. Predstoji nam još da saznamo mnoštvo strašnih stvari. Dok iz razgovora sa britanskim i nemačkim oficirima nismo shvatili, šta je glavni cilj Amerikanaca – podeliti Evropu, ne dati joj da se otme njihovoj kontroli u sledećoj deceniji. Verujte, nastavlja De la Oz, ne govorim sve ovo ni najmanje zato da bi se opravdao. Nikada neću zaboraviti šta se dešavalо tamo, pa to je najveće

divljaštvo u istoriji civilizovanog društva. Taj rat su organizovali Jenkiji, to je bio njihov rat i samo oni trebaju da plate za njega“, na kraju ističe svoju tužnu isповijest španski pilot kapetan Adolfo Luis Martin de la Oz (Lisičkin, Šeljepin, 2014: 156-157).

Svakako je to bio *ratni zločin* s obzirom na posljedice koje je bombardovanje donijelo a, takođe, i s obzirom na činjenicu da se u bombardovanju testiralo djelovanje oružja na civilno stanovništvo.

Zašto su NATO i Sjedinjene Američke Države vodile rat protiv SR Jugoslavije i Srba, i zašto su ih bombardovali?

Amerikanci su, kako kažu, u ime „moralne obaveze“ i „humanih razloga“ bombardovali (ali, ne kažu: ubijali, rušili, razarali) Srbe. I, iz istih razloga to rade i u svijetu. U suštini, to su cinični ratovi borbe „civilizacije“ protiv „zla“, tj. bogatih protiv siromašnih, bez obzira na vrstu ideoološkog ili političkog „opravdanja“. Sjedinjene Američke Države su spremne da unilateralno (i bez Evrope i UN) upotrebljavaju silu kad god im to volontariistički „nacionalni interesi“ nalažu. I to i čine i zato ih veliki dio svijeta vidi kao „otpadničku supersilu“ i „najveću prijetnju“ svojim zemljama.

Na primjeru NATO bombardovanja SR Jugoslavije Noam Čomski ističe da je ratni zločin to što SAD i NATO „ne žele da očiste područje od neaktiviranih kasetnih bombi koje se nalaze posvuda“. I, dodaje: „Srbima se sudi na sudovima za ratne zločine jer su koristili projektilе koje sadrže kasetne bombe. Ljudima je suđeno i osuđeni su za takvo nešto. Međutim, NATO, naravno, nije... Mi smo zaduženi da bacamo bombe, a ne i da ih kupimo ako nisu eksplodirale“ (Čomski, 2006: 182).

Rat u bivšoj Jugoslaviji i bivšoj Bosni i Hercegovini je nametnuti rat protiv Jugoslavije. Rat se odvijao pod uticajem nacionalističkih i secesionističkih interesnih snaga „iznutra“. Međutim, bez geostrateških i geopolitičkih interesa tzv. „međunarodne zajednice“ tog rata ne bi bilo. Američki državni funkcioner Nelson Strobridž Talbot III (Nelson Strobridge Talbott III) je isticao da NATO rat protiv Srbije nije bio

posljedica „brige za Albance“, nego činjenice da „Srbija nije sprovela tražene socijalne i ekonomske reforme“. Srbija je predstavljala „poslednji ugao Evrope koji se nije povinovao neoliberalnim programima pod upravom SAD“ i zato je cilj i bio da to „mora biti uklonjeno“ (*Politika*, 2006).

Izuzetno agresivne, moćne i imperijalne neoliberalne države suprostavljaju se bilo čemu što bi im „stalo na put“.

Model korporativnog oligopolizma podrazumijeva državnu kontrolu medija koja je svoj najviši stepen dostigla upravo u visokorazvijenim zemljama i posebno u SAD gdje kontrolu medija ostvaruju oni koji kontrolisu državu, odnosno oni koji imaju moć da državom vladaju i koji nastoje da stvore jedan globalni sistem kojim bi Sjedinjene Države dominirale i unutar kojeg bi se interesi američkog biznisa ostvarivali. Najveći dio svijeta sačinjavao bi jednu „Veliku oblast“ koja bi isključivo bila potčinjena interesima američke ekonomije: drugim kapitalističkim državama bio bi dozvoljen ulazak u tu oblast, ali pod uslovom da taj ulazak ne ugrozi američke interese. Tako bi SAD ostvarivale svoju kontrolu na globalnom nivou i ovim „novim poretkom“ - upravljaće. A, ono što ne mogu uništiti mjerama Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke i Svjetske trgovinske organizacije, uništavaju avijacijom i bombardovanjem, u dogovoru sa svojim satelitima ili bez njih.

Agresija NATO snaga protiv SR Jugoslavije je predstavljala neoliberalni rat proglašen kao „humanitarna intervencija“ čiji je tobožnji cilj predstavljala odbrana „ljudskih prava“.

U slučaju bombardovanja Srbije su Klinton i Blair (Tony Blair) isticali da se svrha bombardovanja odnosi na to da se ne izgubi kredibilitet. Srbija se suprostavila društvenim i ekonomskim reformama i neoliberalnim „reformama“ na kojima su insistirale Sjedinjene Američke Države, čime se kredibilitet dovodio u pitanje. Upravo „Srbija se suprostavljala naredbama gazde, a to se nikome nesme dopustiti. Kao i Irak, i Srbija je bila bez odbrane, pa nije bilo rizika. Slobodno ste

mogli da izjavite da intervenišete samo iz humanitarnih razloga“ (Čomski, 2018: 201; Čomski, 2009: 47).

Tačno je da se, pored nekih drugih ciljeva, jedan od njih odnosio i na ekonomsko unazađivanje Srbije i srpskog naroda kako ne bi mogli predstavljati nikakvu bitnu ulogu na Balkanu.

Iz toga proizlazi da se bombardovanje preduzelo ne, kako se to pogrešno i jednostavno misli, zbog kosovskih Albanaca, već zbog nekih drugih razloga.

Rat protiv Jugoslavije je imao još neke razloge koji su u sukobu sa ekonomskim i političkim interesima oligarhije neoliberalnog kapitalizma.

Kao što smo napomenuli, jedan od razloga se odnosi na protivljenje neoliberalnim reformama, i da bi razlog bio ubjedljiv, bile su neophodne odgovarajuće optužbe.

Suština strategije neoliberalnog kapitalističkog imperijalizma je nekog optužiti za „nedostatak“ ili „kršenje“ nekih civilizovanih vrijednosti, uključiti medije i preko njih pridobiti „javno mnjenje“ i realizovati bilo kakvu imperijalnu političku i vojnu mjeru. Politika *globalizacije* koju provode SAD, prvenstveno služe ostvarenju njenih interesa, a današnji razvoj kapitalizma u formi *neoliberalnog globalizma* predstavlja obnovu klasičnog *imperijalnog liberalizma*.

Savjetnik bivšeg engleskog premijera Tonija Blera, Rober Kuper (Robert Francis Cooper) objelodanjuje Zapadni koncept *neoliberalnog imperijalizma* hvaleći ga slijedećim riječima: „Zapadni svijet treba da se navikne da koristi dva aršina. Između sebe treba da postupamo po zakonu i u okviru otvorenog kooperativnog sistema bezbjednosti. Ali, kada se radi o državama koje se nalaze *izvan postmodernog evropskog kontinenta*, treba da se vratimo *oštrijim metodama prethodnih razdoblja*: *sili, preventivnim napadima, lukavstvu, ukratko, svemu onom što je potrebno da bismo se bavili onima koji još žive u doba rata svakog protiv svih, gdje je haos pravilo a rat način života kao u XIX vijeku*. Nama je potreban *novi imperijalizam, prihvatljiv sa stanovišta ljudskih prava i kosmopolitskih vrijednosti*, imperijalizam koji ima za cilj, kao svaki imperijalizam, da uvede red i organizaciju. Kao nekada

Rim, Zapad će stanovnicima imperije *nametnuti* neke od svojih zakona, dati im мало novca i izgraditi мало puteva“ (Cooper, 2002).

Drugi razlog treba tražiti u pozitivnom ekonomskom rastu bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Navodeći temeljne razloge raspadanja Jugoslavije, Igor Kapelnikov piše: „Raspad Jugoslavije uslijedio je zbog neprihvatljivog stava nekih zapadnih krugova da ona decenijama bilježi veliki ekonomski razvoj, da ima veliki ugled u trećem – nesvrstanom svijetu i da predstavlja vodeću evropsku zemlju u izvozu naoružanja i vojne opreme zemljama u razvoju“ (Milutinović, 2005: 255).

Pored vanjskih razloga raspada Jugoslavije, svakako treba pomenuti i one najznačajnije unutrašnje razloge.

A, jedan od njih se odnosi na interes političkih elita. Raspadu Jugoslavije su doprinijele „ekstremne političke elite republika i pokrajina koje su radi etabliranja svoje vladajuće pozicije legitimnost potražile u podržavljenju republika i pokrajina, secesiji od Jugoslavije i krvavim etničkim sukobima, impregniranom vjerskom komponentom“. Ideju raspada Jugoslavije realizovali su „komunisti, Brozovi generali i politički funkcioneri na rukovodećim političkim i državnim funkcijama“ (Tramošljanin, 2014: 100).

Osim toga, neriješeno nacionalno pitanje Srba, Hrvata i Slovenaca, kao i drugih etničkih grupa, je nužno vodilo eskalaciji nacionalističkih pretenzija. S tim u vezi treba pomenuti i ulogu vjerskog i crkvenog uticaja na događaje koji su doveli do raspada SFRJ a koji se, još uvijek, odnose i na probleme s kojima se suočavaju ex jugoslovenske državice.

Ta, tzv. „humanitarna intervencija“, je opravdavana tako što se isticalo da se provodi s ciljem sprečavanja i zaustavljanja „etničkog čišćenja“, ipak dogodilo se suprotno: ostvareno je etničko čišćenje jer se desio masovni egzodus Srba, Crnogoraca i nealbanskog življa sa Kosova i Metohije. Nakon bombardovanja, NATO i SAD su od Srbije oteli 10.887 kvadratnih kilometara (12,3%) teritorije. Naravno, pored teritorije, intencija je i da se otmu resursi.

Rat protiv Republike Srpske (1995) i SR Jugoslavije (1999) bili su „ratovi sa distance“ u kojem su isprobavane nove vojne tehnologije kojima se vode ratne operacije sa veće bezbjednosne udaljenosti a sa smanjenim rizikom po vlastito ljudstvo. U toj 1999. godini je cijelom svijetu pokazivan način isprobavanja vazduhoplovog rata protiv Srbije. Bio je to rat koji je pokazao da, na mjesto direktnog sukoba armija na bojnom polju, vojske danas ulaze u sukob koji je posredovan računarima i televizijom. Pored ekonomskih, geopolitičkih i vojnih ciljeva NATO agresije, započete 24. marta 1999. godine na SRJ, treba pomenuti i one koji se odnose na stvaranje *nuklearnih deponija* bacanjem projektila kojima je istekao rok, te vršenje eksperimenata koji bi ukazali na to, kako djeluje najnovije NATO oružje. Tako se i pokazuje da u ratovima koje vodi NATO pakt najviše stradaju narodi na čijim teritorijama se odvija rat, a najviše profitiraju proizvođači oružja i transnacionalne korporacije kojima se otvaraju prostori novih tržišta. U svojim ratovima NATO uvježbava složene taktičke i strategijske sisteme i isprobava nova oružja.

Ekološki posmatrano, rat je način razaranja i uništavanja ljudi, dobara i prirodne sredine. Kao kompleksna pojava, *rat ugrožava ljudsko društvo, održivi razvoj i čovjekov opstanak*.

U bombardovanju je korištena municija sa *osiromašenim uranijumom*. Takva municija je prvi put upotrebljena u Zalivskom ratu (*Pustinjskoj oluci*), a potom u Republici Srpskoj, na Haitiju, Somaliji, Saveznoj Republici Jugoslaviji.

Militantne militarne snage NATO-a su teroristima na Kosovu i Makedoniji pomogle da ostvare političku ravnopravnost, a „otimanjem Kosmeta trebalo je da se završi ‘mali svetski rat’ protiv Srba, od Krajine preko Republike Srpske do Kosova, uz istovremeno otcepljenje Crne Gore“ (Czempiel, 2002: 101).

Bombardovanje je predstavljalo i – *ekonomski rat*. Prije svega, Savjeta bezbjednosti UN protiv SR Jugoslavije tri i više godina u vidu sankcija, a zatim i bombardovanjem Republike Srpske i SR Jugoslavije, odnosno uništavanjem njihovih

privrednih potencijala i dovođenje stanovništva do granica siromaštva. Bombardovano je i uništavano sve ono što je značajno i što predstavlja osnovu ekonomskog, socijalnog i ekološkog razvoja jedne zemlje.

Podsjetimo da su u Iraku ekonomske sankcije imale za posljedicu stravičan *genocid* - više od 47.000 djece je umrlo u periodu od januara do avgusta 1991. godine, a poslije toga čak 400.000 zbog nedostatka hrane, lijekova i medicinske opreme. U 1993. godini je smrtnost djece bila utrostručena – 92 na hiljadu djece; gotovo 1/3 beba je po rođenju imala manju težinu ispod normalne. 1998. godine bilo je bombardovanje Iraka od strane američke i engleske avijacije (*Pustinjska lisica*). I to je bio vid *ekonomskog rata* jer su UN prema Iraku uvele sankcije: zbog nedostatka hrane, lijekova i medicinske opreme umro je veliki broj osoba, starijih, i – djece. Ne zna se tačno, ali se pretpostavlja da je u ratu u Iraku do avgusta 2006. godine ubijeno više od 600.000 Iračana.

Kada se odvijao rat u Bosni i Hercegovini, velike sile su, iz tzv. „humanitarnih razloga“, uvele sankcije SR Jugoslaviji (da ne bi pomagala Srbe u BiH i da bi natjerale SR Jugoslaviju da nametne sankcije prema Republici Srpskoj) što je za posljedicu, pored strahovitog pada životnog standarda, povećanja nestašice deficitarnih roba, povećanja bijede i siromaštva, imalo i poznatu tragediju „banjalučkih beba“. Istovremeno, te su sile kroz program „humanitarne pomoći“ Bošnjacima i Hrvatima dostavljale – oružje. Tako se iza „dvostrukih aršina“ i „doktrinarnog jezika“ skrivao stvarni genocid o čemu piše Noam Čomski: „Ako bi civili uspeli da pobegnu iz Faludže, dozvoljavano im je da izađu, osim ako je bilo reč o muškarcima. Muškarci koji su bili u starosnom dobu u kome se služi vojni rok ili blizu njega – vraćeni su. To se dogodilo i u Srebrenici 1995. godine. Jedina razlika je u tome što su SAD bombardovale Irak i tako isterale ljude, umesto da ih trpaju u kamione. Ženama i deci je bilo dozvoljeno da izađu, muškarce bi zaustavili i poslali nazad. Bilo je predviđeno da budu ubijeni. To se širom naziva genocidom ako to rade Srbi.

Kada mi to radimo, to se naziva oslobođanjem“ (Čomski, 2009a: 104).

Ekonomске sankcije ne predstavljaju samo vid ekonomskog rata, nego su i izraz – *ekonomskog zločina*.

Bombardovanje Srbije i rat protiv nje, u *političkom smislu* posmatrano, predstavljali su snažnu podršku albanskom separatističkom pokretu na Kosovu i Metohiji u državi Srbiji, usmjerenog ka *dezintegraciji teritorijalnog integriteta i rušenju suvereniteta* jedne suverene države.

Sa *pravnog aspekta*, NATO intervencija protiv SR Jugoslavije je bila – *agresija*. Savjet bezbjednosti nije donio odluku o bombardovanju, već su tu odluku donijele države članice NATO-a iako ta odluka nije imala nikakvo uporište u međunarodnom pravu. „NATO – agresija na SRJ bila je izraz američkog hegemonizma, politike sile i nečovječnosti... NATO je zamišljen kao odbrambeni pakt, a postao je agresivna organizacija, bombardujući državu koja je suverena i nezavisna članica OUN a iz koje mu nije prijetila nikakva opasnost. Rat protiv SRJ bio je agresivan i protivustavan, njime je postignuto razaranje SRJ, etničko čišćenje Srba sa Kosova...“ (Carević, 2003: 417).

U nelegalno provedenoj akciji *Operacija saveznička sila* je narušen suverenitet jedne zemlje i međunarodno pravo. Sa stajališta *međunarodnog prava* bombardovanje Republike Srpske i SR Jugoslavije je bilo nelegalno.

Protivpravno priznavanje Kosova u februaru 2008. godine sasvim jasnim je pokazalo to da moćne zemlje Evropske unije slijede *politiku moći* a ne principe *međunarodnog prava*.

NATO se i Makedoncima nametnuo bez mandata UN.

Imperijalne sile uspostavljaju „nove standarde međunarodnog prava“ koji se mogu shvatiti samo „kao zlosutan korak u međunarodnim odnosima“. U tom smislu se „preventivni rat“, odnosno tzv. „humanitarna intervencija“, predstavlja kao „nova imperijalna strategija“. Da bi se „humanitarna intervencija“ realizovala, sama „meta preventivnog rata“ treba da sadrži „nekoliko karakteristika:

1. Treba da bude praktična. Bez mogućnosti da se odbrani.
2. Treba da bude dovoljno važna da opravda uloženi trud.
3. Treba da postoji način na koji ju je moguće prikazati kao izvor najvećeg zla i neposrednu pretnju našem opstanku“ (Čomski, 2008: 24).

Dakle, u prvom slučaju meta mora biti *bespomoćna*. U drugom, da raspolaze *resursima* koje je neophodno eksploratisati i otplaćati, i u trećem slučaju, meta mora biti projektovana i unaprijed određena fizička ili moralna *prijetnja*. I Irak, i Srbija su ispunjavali sva tri uslova.

U povodu sjećanja na tragične događaje mnogi ističu da je zapadna propaganda bila presudna u donošenju odluke da se SR Jugoslavija bombarduje 1999. godine. U medijima se mnogo mjeseci vrtjela histerična kampanja o navodnim masovnim represijama nad Albancima, dok se prečutkivalo o terorističkim aktivnostima kosovskih boraca i njihovim zločinima, uključujući i kidnapovanje ljudi sa ciljem nezakonite trgovine organima.

Događaji u vezi SR Jugoslavije su pokazali „da je u savremenom svetu došlo do duboke regresije demokratskih procesa pred politikom sile i njom izazvanim nacionalizmom, raskolom i ratom, koji zapravo predstavlja presedan i paradigmu za slične destruktivne pojave i u drugim delovima sveta. Zloupotreba medija, politički makijavelizam novih svetskih moćnika i bezobzirnost kojom se osporava nacionalni subjektivitet i dostojanstvo manjih naroda, simptom su oživljavanja mračnih stranica evropske i svetske političke istorije. Zar medijsko optuživanje Srbije za rat i agresiju, koji su precizno planirani i izvedeni u režiji progermanskih snaga i interesa u Evropi i svetu, nije slično svojevremenom Hitlerovom optuživanju Poljske za inscenirani ‘granični incident’, posle koga je započet Drugi svetski rat i osvajački pohod na evropske zemlje? Zar rušenje granica jedne priznate evropske federacije, uz tvrdo insistiranje na boljševičkim (u suštini nepostojećim) granicama unutar Jugoslavije, nije

priznanje staljinističkih metoda u međunarodnim odnosima? Da li je poricanje prava na samoopredeljenje Srbima u Jugoslaviji, uz priznavanje tog prava svim drugim etničkim grupama i entitetima koji su 'svojstva' nacije stekli golom političkom voljom i dekretima komunističkih vođa (u Jugoslaviji uglavnom na antisrpskoj platformi), preuzimanje starih komunističkih metoda u međunarodnoj politici, uz istovremeno licemerno optuživanje drugih za dogmatizam i komunizam? Da li se pristrasnom politikom i propagandom protiv samo jedne strane (unapred programirane žrtve), pritiscima i teritorijalnim modeliranjem, možda traže rešenja za strategijske interese moćnih na drugim svetskim područjima (Izrael, islamski i arapski svet) i kakva je uloga pristrasnih (najvećih) medija u SAD i drugim zapadnim zemljama u tom pogađanju preko leđa čitavih naroda? Kako se cinična politika 'štapa i šargarepe', u kojoj je za jedne namenjen uglavnom samo štap, može pomiriti sa demokratskim tradicijama i načelima elementarne ljudske pravde? Kakva je u tome uloga drugih i manje javnih središta moći i uticaja na Zapadu (Vatikan, grupa Bilderberg, itd) u traženju puteva za radikalni, milenaristički obračun sa 'snagama zla', što je i u prošlosti najvećim svetskim tiranima služilo kao opravdanje za bezbroj nepočinstava i ljudskih katastrofa u svetu? Da li je bilo kakva demokratija, uopšte, cilj istočne politike novih svetskih moćnika, ili je tu reč samo o politici ogoljene sile i dominacije? Konačno: da li je sve ono što je u sopstvenoj politici napušteno (liberalizam, demokratija), sada postalo, bar verbalno, nalog i prinuda koje moraju da ispune svi drugi i manje moćni, da bi im se uopšte priznalo pravo na opstanak i da li je to 'zahtevanje demokratije' zapravo način nasilnog pokoravanja onih koji su unapred stavljeni u položaj da se ne mogu boriti za pravu demokratiju, već samo za goli opstanak?" (Matić, 2007: 435-436).

Posmatrano sa *političke*, *pravne* i *etičke* tačke gledišta, vojna intervencija NATO-saveza protiv jedne suverene države i njegovog naroda je predstavljala zločin - *ratni zločin*.

Humanitarne intervencije i neodrživi razvoj

Ekološki problemi, ekološka kriza i ekološka katastrofa uslovljeni su ne samo ekonomskim razvojem zemalja svijeta, nego i donošenjem određenih političkih i vojnih odluka.

Mnogi ozbiljni analitičari ističu da bi Amerika, koja je već koristila atomsku bombu u strategiji „uništavanja neprijatelja“, mogla to isto učiniti i u narednom periodu na nekom lokalnom području, čime bi dovela do ekološke katastrofe ne samo lokalnih, već i globalnih razmjera. Ali, bez obzira na ponovnu potencijalnu upotrebu nuklearnog naoružanja u nekom budućem radikalnijem i mítantnijem konliktnom periodu, Zapad koristi hemijsko, biološko i nuklearno oružje kad god misli da je to u skladu sa opravdanjem geopolitičkih, „nacionalnih interesa“ i „nacionalne bezbjednosti“ ma gdje god to bilo u svijetu.

Agresijom NATO snaga na Republiku Srpsku i SR Jugoslaviju je na lokalnom i regionalnom, ali i međunarodnom nivou, pogoršana ekološka situacija i umanjen kvalitet životne prirodne sredine. Pored ljudskih i ekonomskih gubitaka, tu su i ekološke posljedice, koje će se odnositi na ugroženost zdravlja, na kancerogene, teratogene i mutagene promjene, povećanje morbiditeta, maligniteta i mortaliteta stanovništva (Kovačević, 2011a; Kovačević, 2011b; Kovačević, 2012).

Oba bombardovanja - Republike Srpske i Savezne Republike Jugoslavije - su, pored ostalog (zbog sankcija i *ekonomskog rata*), imala karakteristike ekološkog rata jer je bombardovanje izazvalo *ugrožavanje biodiverziteta i prirodne životne sredine* prije svega na lokalnom, ali i na regionalnom, nivou.

Bombardovanja su prouzrokovala je emisiju velikih količina štetnih i opasnih materija koje su značajno ugrozile biodiverzitet i životnu sredinu te veoma uticale i na slabljenje

ozonskog omotača, stvaranje efekta staklene bašte, pojave kiselih kiša, promjenu klime. Četiri lokacije su u Srbiji kontaminirane osiromašenim uranijumom: Bujanovac (Bratoselce i Borovac); Vranje (Pljačkovica), i Preševo (Reljan). Izvještaj UNEP (tijelo UN za zaštitu životne sredine) proglašio je Bor, Kragujevac, Vranje, Pančevo i Novi Sad *ekološkim crnim tačkama u Evropi* (Biočanin, Totić, Kostić, 95-109; Bataveljić, 2009: 104).

Ekološka zagađenja su rizični faktori koji negativno utiče na zdravlje ljudi, životinja i biljaka. Bombardovanje sa granatama osiromašenog uranijuma ostavlja kontaminaciju koja ne samo decenijama, nego i vijekovima ugrožava zdravlje ljudi i životinja, zemlju i atmosferu. Ako je tačno da je period poluraspada *uranija 238*, kojim su punjene granate koje su izbacivane na tlo, 4,5 miliona godina, ne treba posebno govoriti o mogućim katastrofalnim posljedicama – obolijevanju od raka i leukemije, izazivanja genetskih promjena i deformacija kod ljudi i životinja što su potvrđila i iskustva vojnika koji su boravili na kontaminiranim prostorima u Iraku, Bosni i Hercegovini, na Kosovu i Metohiji, kao i na dugim područjima (Sakan, 2011: 29).

Kao što je poznato, *biološki efekti* zračenja se ispoljavaju u somatskom i genetskom pogledu, a i u jednom i u drugom slučaju, su - maligni. Stopa *maligniteta* je poslije 1999. godine u velikom porastu, što se posebno odnosi na karcinome pluća i tumore jajnika i materice, čiji se broj drastično povećao, kao i broj prijevremeno rođene djece. Povećanje broja malignih tumora se očekuje i kasnije. Godišnje 350 djece (gotovo svakog dana po jedno dijete) oboli od karcinoma.

Naravno, dugoročne posljedice po biljni i životinjski svijet, ekosisteme i zdravlje ljudi će se osjećati dugo godina jer su, uslijed granatiranja petrohemijskih, elektro i industrijskih postrojenja, toksična hemijska jedinjenja dospjela u zemljiste, vazduh, vodu i, naravno, hranu. U procesu kruženja materije u lancu ishrane su već mnoga od tih jedinjenja dospjela ili će tek dospjeti, i to, ne samo na lokalnom, nego i na regionalnom nivou.

Skupština Srbije je tek nakon dvije decenije od bombardovanja odlučila da formira parlamentarnu Komisiju za istragu posljedica NATO bombardovanja 1999. godine na zdravlje građana i uticaj na životnu sredinu, sa posebnim osvrtom na posljedice izazvane upotrebnom projektila sa osiromašenim uranijumom. Komisija treba da utvrdi da li postoji veza između porasta broja oboljelih od malignih oboljenja u Srbiji sa bombardovanjem projektilima sa osiromašenim uranijumom. Ipak, treba napomenuti, da je neshvatljivo da se odluka o formiranju Komisije donijela tek nakon dvije decenije. Kao da će nojevsko zabijanje glave u pjesak riješiti probleme evidentnih posljedica bombardovanja. Da li to znači da je, sa političkog stajališta, zabranjeno govoriti o NATO-bombardovanju i njegovim posljedicama? Ili, znači li to da se ne smije ni kritikovati jedan gnusni vandalski čin i zločin, i da se ne smije osuđivati, pa i zahtijevati „privodenje pravdi“?

U ratnim dejstvima su na našim prostorima prekršene su međunarodne pravne norme i konvencije o zabrani korištenja određenih vrsta oružja, kao i konvencije zaštite prirode (*Konvencija o zabrani ekocida u ratovima*, UN iz 1974. godine, *Konvencija o zaštiti životne sredine*, *Konvencija o zaštiti svjetske baštine*, *Štokholmska deklaracija*, *Montrealski protokol*, *Bečka konvencija o zaštiti ozonoskog omotača*). Takođe, treba napomenuti da korištenje municije sa osiromašenim uranijumom predstavlja zločin prema čovječnosti, i da je kao takav sankcionisan međunarodnim ratnim pravom upravo zbog razornih ekoloških i zdravstvenih posljedica.

Antiekološki karakter ratnih sukoba ne treba posebno dokazivati, ali ipak na njih treba ukazati s obzirom na činjenicu stalno prisutnih latentnih i manifestnih pretpostavki za izbijanje ratova koji dovode u pitanje ekološke uslove opastanka. Upravo, radi toga su i formulisana načela i principi, kao što su - načelo 26: „Čovjek i njegova okolina moraju biti pošteđeni od nuklearnog oružja i svih drugih sredstava razaranja. Države se moraju truditi da postignu brzi sporazum u relevantnim

interenacionalnim organima o uklanjanju i potpunom uništenju takvih oružja“ (*Deklaracija iz Stokholma*); princip 24: „Rat po prirodi stvari destruktivno djeluje na održivi razvoj. Države će stoga poštovati međunarodno pravo kojim se obezbjeđuje zaštita životne sredine u vrijeme oružanih sukoba i po potrebi, sarađivati u njenom daljem razvoju“ (*Deklaracija iz Rio de Žaneira* 1992); princip 25: „Mir, razvoj i zaštita životne sredine su međusobno nedjeljivi“ (*Deklaracija iz Rio de Žaneira*, 1992).

Svijet nije uređen prema normativnim obrascima deklaracija. Posljedice agresivnih, militantnih i militarističkih globalizacijskih procesa trpe sve nacije koje su direktno ili indirektno objekti represije a koji žive na bližem ili dalnjem području gdje se ona ostvaruje. Nakon bombardovanja Republike Srpske i Savezne Republike Jugoslavije lokalni, regionalni, pa i globalni ekološki prostor je kontaminiran tako da povećanje stope morbiditeta i maligniteta ne poznaje nacionalnost, jer kontaminacija ne poznaje granice.

Situacija na ovom području Balkana je pokazala da je Zapad djelovao „brutalno, neodgovorno i cinično. Zapad je obećao ‘humanitarnu intervenciju’“ da bi zaustavio snažne „sukobe na Balkanu, a donio još više patnje, smrti i razaranja“ (Kagarlitsky, 2009: 31).

Države NATO-pakta su militantno, militaristički i belicistički orijentisane države. One ratuju tamo gdje imaju svoje strateške geopolitičke interese pa, prema tome, i na Balkanu. Rat protiv Republike Srpske i SR Jugoslavije bio je ekonomski i ekološki rat koji će ostaviti dugoročne posljedice na ekonomski razvoj, biljni i životinjski svijet i ekosisteme. Ovaj rat je pogoršao ekološko stanje, usporio i ugrozio ekonomski razvoj i pogoršao demografsko stanje i zdravlje stanovništva jer su morbiditet, malignitet i mortalitet u porastu.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Srbi žive na balkanskom neuralgičnom području sukobljavanja raznih interesa naroda, nacija, religija, kultura, država, velikih i malih vojnih i političkih sila.

Balkan je značajna raskrsnica između Zapada i Istoka i zato i predstavlja interesno područje sukoba, konflikata i ratova, od vremena Persije, Vizantije, Turske, Austro-Ugarske, nacističke Njemačke pa sve do današnjih dana u kojima moćni kreatori stvaraju novi svjetski poredak.

Da bi ostvarili svoje interese na balkanskom geopolitičkom prostoru haosa imperijalni moćnici su koristili poznati efikasni metod *divide et impera*. Upravo, tako je bilo i u posljednjem ratu u bivšoj Jugoslaviji u kojem se Balkan po ko zna koji put potvrdio kao opasno eksplozivno „bure baruta“ a srpski prostor kao „kuća nasred puta“ i kao „kuća pored puta“.

U XX vijeku je bilo mnogo više žrtava rata nego u prethodna četiri veka zajedno. A, tek koliko je korišteno hemijskog, nuklearnog, biološkog i konvencionalnog oružja koje je sa svojom kontaminacijom dovelo do zagađenja prirode i onemogućavanja ostvarenja - održivog razvoja. On nije održiv, jer je srpskom narodu uskraćeno ne samo pravo na samopredeljenje, nego i pravo na razvoj i pravo na bezbednu i zdravu životnu sredinu.

Ubijanje i uništavanje ekološke sredine, ekonomske infrastrukture, proizvodnih pogona i fabrika, industrijskih postrojenja, puteva i mostova, telekomunikacionih sredstava, bolnica, zgrada - predstavlja genocid nad narodom kome je uskraćeno od strane UN proglašeno pravo na održivi razvoj. U ovom slučaju je ograničeni ekonomski suverenitet i ekonomski genocid uskratio srpskom narodu to pravo.

Kad su bombardovanje i vojno ratovanje prestali, građanski rat se i dalje nastavio u medijima, politici, „nauci“, kulturi. Pa, i na Zapadu koji još medijski ratuje tako da nametnuta mržnja i dalje maniheistički dijeli i odvaja „dobre momke“ od „loših“, „Njih“ od „nas“, „civilizovane“ od „necivilizovanih“, „Evropljane“ od „Vizantinaca“. Izraziti maniheizam i mržnja su bili, i još uvijek su, *spiritus movens*

moralnog i političkog odnosa moćnog Zapada prema nemoćnim narodima i nacijama.

Opravdanje neoimperijalne prakse moćne države Zapada traže u „moralnim dokazima“. Jer, da bi rat zadobio moralno opravdanje i da bi se mogao predstaviti kao „humanitarna intervencija“ morao bi da bude pravedan, da namjera intervencije bude moralno opravdana i ispravna, te da odluku o intervenciji donese i objavi legitimna vlast. Primjeri sa Republikom Srpskom i Saveznom Republikom Jugoslavijom, odnosno sa Kosovom i Metohijom, su pokazali da izvođenje intervencija u ime zaštite ljudskih prava ipak izaziva brojne sumnje. U ime tzv. „ljudskih prava“ su ljudska prava bila ugrožena što je i razumljivo kada se shvati da je „moralni imperativ“ predstavljaо uspješnu masku za provođenje sopstvenih geopolitičkih interesa. U tom smislu „humanitarne intervencije“ ne predstavljaju ništa drugo nego ratove koji dobijaju nova retorička imena i semantiku. Tako se moralni imperativ pretvara u moralni relativizam čije su posljedice sasvim jasne.

U savremenom svijetu se svakodnevno primijeti nedostatak političkog konsenzusa, smislene globalne pravne kontrole i sankcija koje bi se mogle upotrijebiti prema bilo kakvom obliku političke samovolje i vojnog voluntarizma. Postižući svoje ciljeve pomoću nasilja, bombardovanja i razaranja proizvodne ekonomski infrastrukture, ugrožavanjem teritorijalnog integriteta i rušenjem suvereniteta država, mnogi savremeni humanistički orijentisani intelektualci SAD-e i NATO ozbiljno kvalifikuju ne samo kao zločinačke, već i kao fašističke sile. U razgovoru sa Niksonom (Richard Nixon) Kisindžer je svojevremeno rekao „Udarite na sve“ i naredio Pentagonu da preduzme „masovnu kampanju bombardovanja u Kambodži – na sve što leti i sve što se kreće“. Za njih to nije ni ratni zločin, ni genocid. Ali, da je to rekao neko drugi, to bi bio i ratni zločin i genocid. Dvostruki aršini – primjer poznat i iz pripreme za rat i iz rata u bivšoj SFRJ i bivšoj BiH, kao i u drugim primjerima, i kao što će biti poznat i u budućnosti ratovanja.

Da bi to ostvarili svoje interese, moćne države i njihovi ekonomski, politički i vojni savezi prave čvrstu spregu korporativnih „elita vlasti“, tj. spregu vlasti između vojne birokratije, korporativnog krupnog kapitala, naučnih institucija i medija koji će to sve opravdavati, a preko kojih će podrivati unutrašnju stabilnost drugih zemalja, narušavajući njihov suverenitet i ometajući njihov unutrašnji razvoj. A, to, ipak, nije demokratija već terorizam, ali, kao što napominje Čomski - „terorizam je jedino ako se čini nama, kad mi njima radimo mnogo gore stvari, to nije terorizam“.

Upravo tako. Politika dvojnih aršina je napravila čitav niz problema na području međunarodnih odnosa koji su završavali u antagonizirane konflikte doprinoseći geopolitičkoj dezintegraciji mnogih država i regionalnih područja, uključujući i područje Srbije i Balkana.

Medijska moć u svim ratovima, pa i u ovom na prostoru bivše Jugoslavije i bivše Bosne i Hercegovine, pokazuju postojanje dvostrukih standarda prema „istoj stvari“: na jednoj strani se pokazuje „ispravnost“ sopstvenih akcija a, na drugoj, „krivica“. Medijska propaganda je bila toliko izražena da su se laži plasirale kao „istina“. Na taj način se jedna strana demonizovala i satanizovala, a druga prikazivala kao „žrtva“. Upravo su na takav način mediji odigrali sramotnu i nemoralnu ulogu šireći propagandne stereotipe obmane, laži i mržnju.

Do 1999. godine je životna sredina SR Jugoslavije bila relativno dobro očuvana i manje ugrožena nego u većini zemalja Evrope, što su i potvrdile *Procjene o životnoj sredini Evrope*, koju je tokom 1997/98. godine pripremila Evropska agencija za životnu sredinu. Međutim, bombardovanja i razaranja hemijskih i energetskih kompleksa odrazili su se i na kvalitet života i životne sredine i, naravno, predstavljaju negaciju ljudskih prava na bezbjednu i zdravu životnu sredinu. Povećanje stopa morbiditeta, maligniteta i mortaliteta pokazuje da je bombardovanje SR Jugoslavije (Srbije), kao i ranije Republike Srpske bio – ratni zločin.

Bilo koje bombardovanje, pa i ovo varvarsko i genocidno bombardovanje Republike Srpske i Savezne

Republike Jugoslavije,iza sebe će ostaviti dugoročne posljedice na biljni i životinjski svijet, kao i ekosisteme. Ekološko stanje je pogoršano, ekonomski razvoj je ugrožen, demografsko stanje i zdravlje stanovništva Republike Srpske i Savezne Republike Jugoslavije su pogoršani: morbiditet, malignitet i mortalitet su u porastu; ekonomski, socijalni i civilizacijski razvoj ovih područja je doveden u pitanje. Njegova održivost je u dobroj mjeri ugrožena jer je srpskom narodu ipak uskraćeno ne samo *pravo na samopredjeljenje*, nego i *pravo na razvoj i pravo na bezbjednu i čistu prirodnu okolinu*.

U „humanitarnim intervencijama“ na Republiku Srpsku i SR Jugoslaviju ubijani su ljudi, vojnici i civili, razarani su i uništavani stambeni, industrijski, zdravstveni i kulturni objekti, saobraćajna infrastruktura. Razaranjem i uništavanjem ekonomskih i proizvodnih kapaciteta veliki broj zaposlenih je ostao bez posla i izvora materijalne egzistencije. Nakon bombardovanja, NATO i SAD su od Srbije oduzeli dio teritorije i resurse. To je - *ekonomski zločin*.

Ali, bio je to i *politički zločin*. Jer, s jedne strane, data je *podrška albanskom separatističkom pokretu* na Kosovu i Metohiji u državi Srbiji, čime je došlo do *dezintegracije teritorijalnog integriteta i rušenju suvereniteta* države. A, s druge strane posmatrano, „humanitarna intervencija“ je dovela do *masovnog egzodusa* Srba i nealbanskog stanovništva sa Kosova i Metohije.

Pravno posmatrano, NATO intervencija protiv SR Jugoslavije je bila *agresija* jer Savjet bezbjednosti nije donio odluku o bombardovanju, već su tu odluku donijele države NATO-a. Ta odluka nije imala nikakvo svoje uporište u *međunarodnom pravu* i sa stajališta međunarodnog prava bombardovanje Republike Srpske i SR Jugoslavije je bilo nelegalno.

Korištenjem osiromašenog uranijuma, te razaranjem i kontaminiranjem prirodne okoline, vode, vazduha i zemljишta, za bombardovanje se može reći da je i u medicinskom i zdravstvenom smislu zločin.

Konačno, i etički posmatrano, „humanitarna interevencija“ je zločin, *ratni zločin*.

Tako se pokazuje da se, u veoma teškim društvenim, ekonomskim, političkim, vojnim i medijskim uslovima, odvijala i još uvijek odvija mučna srpska borba za samoopredjeljenje kao biološko, kulturno i političko-državotvorno opstajanje Srba na Balkanu (Kovачевић, 2011d).

Na žalost, ova darvinovska borba za opstanak u okolnostima projektovanja i ostvarivanja *novog svjetskog poretku* nikako nije prestala. Ona će još trajati i zavisiće i od kompetitivnog okruženja i volje moćnog Zapada. Etika bombardovanja ipak nije mogla donijeti ništa dobro i zato je završila u - *bombardovanju etike*...

LITERATURA

1. Analis, D. (1999). *Srpski rukopisi*, Podgorica.
2. Andrić, I. (1965). *Deca*, Sarajevo: Svjetlost, Zagreb: Mladost, Beograd: Prosveta, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
3. Andrić, I. (2004), *Travnička hronika*, Sarajevo: Svjetlost, Zagreb: Mladost.
4. Андрић, И. (1976). *Знакови нореđ нута*, Београд.
5. Antonić, S. (2014). „Заšto moramo da zapamtimo?“ u: *Tajna osiromašenog uranijuma: posledice NATO bombardovanja Srbije* (Priredivači Branimir Nešić, Nikola Marinković), Beograd: Catena Mundi.
6. Barović, Đ. (2010). *Volcer: Podrzao sam napad na Srbiju*. Na sajtu: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/61436/Volcer-Podrzao-sam-napad-na-Srbiju> Očitano: 10.05.2017.
7. Bataveljić, D. (2009). „Pravni aspekti informisanja javnosti u oblasti eko-bezbednosti u Srbiji“, u: *Bezbednost u postmodernom ambijentu*, knj. IV (Editor Slobodan Nešković), Beograd, 2009.
8. Belof, N. (1999). *Jugoslavija – jedan rat koji se mogao izbeći*, Beograd: Plato.
9. Berk, P. (2010). *Osnovi kulturne istorije*, Beograd: Clio.
10. Bertek, D. (2018). *Tko najviše izvozi, a tko najviše uvozi oružja? Amerikanci zaslužni za više od trećine globalnog izvoza, Saudijci najbolji kupci*; Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/biznis/financije-i-trzista/tko-najvise-izvozi-a-tko-najvise-uvozi-oruzja-amerikanci-zasluzni-za-vise-od-trecine-globalnog-izvoza-saudijci-najbolji-kupci/7120305/> Očitano: 12.03.2018.
11. Biočanin, R., Badić, M. (2013). *Životna sredina i razvoj*, Beograd: CESNA B.
12. Biočanin, R. (2016). *Humana ekologija*, Travnik: Farmaceutsko-zdravstveni fakultet.
13. Biočanin, R., Sarjanović, D., Berežljev, Lj., Čolaković M. (2019). CORPORATE

GOVERNANCE AND SOCIAL
RESPONSIBILITY IN „FIGH“ AGAINST
ECOLOGICAL CRIMINALITY,
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL,
Scientific Techincal of Mechanical Engineering,
„Indrustry 4,0 „ (SECURITY & FUTURE) , SCI,
Vol. 3 2019 Issue 2, pg(s) 43-47, Sofia , Bulgaria.

14. Biočanin, R., Škrbić, V. (2011). *Ekološka bezbednost i održivi razvoj kao uslov za evropske integracije*, banja Lka: NUBL.
15. Biočanin, R., Totić, I., Kostić M. (2010). “Misterija o osiromašenom uranu u NATO projektilima”, u: *Rizici i eko-bezbednost u postmodernom ambijentu*, (Editor: prof. dr Rade Biočanin), Novi Pazar: Državni unverzitet u Novom Pazaru.
16. Biočanin, R. (2012). *Rizici i bezbednost životne sredine*, Beograd: Srpska Kraljevska asocijacija akademika, inovatora i naučnika.
17. Bogdanović, Lj. (2010). „Majkl Volcer, Ples sa vukovima“, *Pečat*, 23.06; Na sajtu: <http://www.pecat.co.rs/2010/06/majkl-volcer-ples-sa-vukovima/> Očitano: 10.05.2017.
18. *Bosna i Hercegovina u savremenom geopolitičkom okruženju*. (2011). Zbornik radova (Glavni i odgovorni urednik: Milovan Milutinović), Banja Luka: NUBL.
19. Božić, Lj. (s.a.). *Humanitarna intervencija*; Na sajtu: <http://ipf.rs/humanitarna-intervencija/> Očitano: 03.03.2019.
20. Brkić, M. (1995). *Blokirana istina*, Beograd.
21. Brodel, F. (2007). *Sredozemlje u starom veku: praistorija i antičko doba*, Novi Sad: Akademska knjiga.
22. Carević, M. (2003). *Uzroci i posljedice raspada Jugoslavije*, Banja Luka: Pravni fakultet.
23. Castells, M. (2000). *Uspon umreženog društva*, Zagreb: Goldeng marketing.

24. Chossudovsky, M. (2008). *Globalizacija bijede i novi svjetski poredak*, Zagreb: Prometej.
25. Cooper, R. (2002). *The Liberal Imperialism, The London Observer*, 7.4.
26. Comte-Sponville, A. (2006). *Je li kapitalizam moralan? O nekim smiješnostima i tiranijama našeg vremena*, Zagreb: Poslovni dnevnik MASMEDIA.
27. Czempiel, O-E. (2002). „Globalizacija ne sme biti jednosmerna“, u: *Senka Rima nad Vašingtonom (Pro et contra)*, Beograd; Filip Višnjić.
28. Collon, M. (1998). *Poker menteur les grandes puissances la Yougoslavie et les prochaines guerres*, Brisel: Editions EPO.
29. Čekerevac, M. (2018). *Srbija će ispitati posledice NATO bombardovanja 1999*; Na sajtu: <http://www.politika.rs/sr/clanak/403980/Politika/Srbija-ce-ispitati-posledice-NATO-bombardovanja-1999>Očitano: 18.05.2019.
30. Čomski, N. (2015). *Deset strategija manipulacije ljudima*; Na sajtu: <https://www.carsa.rs/deset-strategija-manipulacije-ljudima/> Očitano: 30.09.2019.
31. Čomski, N. (2008). *Hegemonija ili opstanak*, Novi Sad: Rubikon.
32. Čomski, N. (2018). *Jugoslavija: mir, rat i raspad*, Beograd: Samizdat.
33. Čomski, N. (2000). *Novi militaristički humanizam: Lekcije sa Kosova*, Beograd: Plato.
34. Čomski, N. (2006). *Propaganda i javno mnjenje (Razgovori s Noamom Čomskim)*, Novi Sad: Rubikon.
35. Čomski, Noam (2017).*Rekvijem za američki san: deset principa koncentracije bogatstva i moći*, Novi Sad: Akademска knjiga.
36. Čomski, N. (1998). *Svetski poredak: stari i novi*, Beograd.

37. Čomski, N. (1999). *Šta to (u stvari) hoće Amerika*, Beograd: Institut za političke studije.
38. Despotović, Lj., Jevtović, Z. (2019). *Geopolitika medija*, Sremski Karlovci: Kairos; Novi Sad: Kultura polisa.
39. Dimitrijević, V. (1996). „Jugoslovenska kriza i međunarodna zajednica“, u: *Srpska strana rata: trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, (Priredio: Nebojša Popov), Beograd: BIGZ.
40. Dodds, K. (2009). *Geopolitika*, Sarajevo-Zagreb: Šahinpašić.
41. Dugin, A. (2015). *Energetska geopolitika*, „Politeia“, br. 10.
42. Dugin, G. D. (2004). *Osnovi geopolitike*, knj. 1, Zrenjanin: Ekopres.
43. Dušanić, B. Jovan (2015). *Neoliberalizam: rasprave u Akademiji ekonomskih nauka*, Beograd: Catena mundi.
44. Đentilini, F. (2008). *Nedokučivi Balkan. Sentimentalno putovanje od Prištine do Brisela*, Beograd: Hisperiaedu.
45. Đorđević, B. (1997). „Za jedinstvenu doktrinu odbrane srpskog naroda“, u: *Geopolitička stvarnost Srba*, Beograd: Institut za geopolitičke studije.
46. Đurković, M. *Iluzija Evropske unije*, (2015). Beograd: Catena mundi, Institut za evropske studije.
47. Eminesku, M. (2000). *Istočno pitanje*, Beograd: Oktoih.
48. Engdahl, F. W. (2003). *Stoljeće rata: anglo-američka naftna politika i novi svjetski poredak*, Zagreb: AGM.
49. Engdal, V. (2014). „Časni naučnik protiv đavolskih advokata i jahača Apokalipse“, u: *Genetski modifikovani poredak: opasnost od GMO*, (Priredio Branimir Nešić), 2. izd., Beograd: Catena mundi.
50. Eriksen, H. T. (2002). *Paranoja globalizacije (Islam i svijet poslije 11 septembra)*, Sarajevo: Sejtarija.

51. Evans, R. (2017). *Kratka istorija poroka*, Beograd: Laguna.
52. Fatić, A. (2000). „Uvod – političko nasilje u međunarodnim odnosima i problemi ‘propalih država’“, u: *Problemi srpske politike*, Zbornik (priredio Aleksandar Fatić), Beograd: Centar za menadžment.
53. Finley, I. M. (2011). *Antička ekonomija*, Zagreb: Mate.
54. Furedi, F. (2009). *Poziv na teror: rastuće carstvo nepoznatog*, Zagreb: Naklada LJEVAK.
55. Fuzaro, D. (2013). „Evropa ne postoji“, *Pečat*, br. 284, 285.
56. Galbraith, J. K. (1987). *Anatomija moći*, Zagreb: Stvarnost.
57. Ganzer, D. (2018). *Protivzakoniti ratovi: kako zemlje NATO-a podrivaju Ujedinjene nacije: hronika koja počinje od Kube i završava sa Sirijom*, Beograd: Laguna.
58. Gardner, N. R. (1974). „The Hard Road to World Order“, *Foreign Affairs*, Volume 52, Number 3.
59. *Geopolitička stvarnost Srba*. (1997). Zbornik radova sa okruglog stola „Srpski narod u novoj geopolitičkoj stvarnosti“ (Glavni i odgovorni urednik Jovan M. Čanak), Beograd: Institut za geopolitičke studije.
60. Goldsmit, E. (2003). „Razvoj kao kolonijalizam“, u: *Globalizacija – argumenti protiv* (Priredili: Džeri Mander i Edvard Goldsmit), Beograd: CLIO.
61. Guskova, J. (2003). *Istorija jugoslovenske krize 2. Kriza 1999-2000*, Beograd: IGAM.
62. Guskova, J. (2011). „Savremena spoljna politika Rusije na Balkanu – stagnacije i usponi“, *Svarog*, br. 2.
63. Grujić, R. (1997). „Odnos velikih sila prema Srbiji“, u: Zbornik radova sa okruglog stola „Srpski narod u novoj geopolitičkoj stvarnosti“ (Glavni i odgovorni

- urednik Jovan M. Čanak), Beograd: Institut za geopolitičke studije.
64. Harari, J. N. (2018). *Homo deus: kratka istorija sutrašnjice*, Beograd: Laguna.
 65. Hardt, M., Negri A., (2003). *Imperij*, Zagreb: Multimedijalni institut Arkzin.
 66. Hartman, R. (1999). *Časni mešetari (Nemačka spoljna politika i građanski rat u Jugoslaviji)*, Novi Sad: Prometej.
 67. Havel, V. (1999). "Kosovo and the End of Nation-State", *New York Review of Books*, 10 June.
 68. Hobsbaum, E. (2008). *Globalizacija, demokratija i totalitarizam*, Beograd: Arhipelag.
 69. *Humanitarne vojne intervencije*, (2008). Beograd: Službeni Glasnik.
 70. Ilić, V. (2002). *Familija: medijski poredak novoga sveta*, Beograd: Konras.
 71. Iskra, V., „Humanitarna intervencija“, (2005). *Pravnik*, 39, 2 (81).
 72. Ivanović, M. (2019). *Evo šta su o Srbima i srbiji govorili političari zemalja NATO pravdajući zločin: Srbe treba spokojno bombardovati jer će sve brzo zaboraviti, njihova deca se neće više smejeti*; Dostupno na: <https://jugmedia.rs/srbe-treba-spokojno-bombardovati-jer-ce-sve-brzo-zaboraviti-njihova-deca-se-nece-vise-smejeti/> Očitano: 15.04.2019.
 73. Janković, M. (2010). *Martovski puč. 27 mart 1941 u Beogradu; Istorijski kontekst martovskog puča. Dan 27 mart 1941-e*; Dostupno na: <http://www.bastabalkana.com/2010/10/> Očitano: 15.10.2019.
 74. Kagarlitsky, B. (2009). *Novi realizam, novi barbarizam: Socijalistička teorija u eri globalizacije*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
 75. Katunarić, V. (2003). *Sporna zajednica (Novije teorije o naciji i nacionalizmu)*, Zagreb: Nakladni

zavod Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo.

76. Kennedy, D. (2011). *O ratu i pravu*, Zagreb: Mate.
77. Klauzevic, K. (1951). *O ratu*, Beograd: Vojno delo.
78. Knežević, M. (2008). *Evroskepticizam: Gde je Evropa: 111 evroskeptičkih fragmenata*, Beograd: Zaslon.
79. Knežević, M. (2008). *Mozaik geopolitike: identitet – tranzicija – srpsko pitanje*, Beograd: Institut za političke studije.
80. Kovačević, B. (2016), *Država i desuverenizacija*, Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
81. Kovačević, B., Kovačević, I. (2019a), *Genetski modifikovana hrana: za i/ili protiv*, Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
82. Kovačević, B. (2011a), „Geopolitika, rat i ekologija“, u: *Bosna i Hercegovina u savremenom geopolitičkom okruženju*, Zbornik radova, Banja Luka, NUBL, str. 60-69.
83. Kovačević, B. (2017a), „Geopolitika desuverenizacije“, u: *Geopolitičke promjene u svijetu i Evropi i položaj Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: ANURS, str. 80-92.
84. Kovačević, B., Kovačević, I. (2019b), *Globalizacija destrukcije*, Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
85. Kovačević, B. (2017b), „Globalni ekonomski rat i humanitarne intervencije“, u: *Globalizacija i globalizacija: međunarodni tematski zbornik* (Uredili i priredili Uroš Šuvaković, Olivera

- Marković-Savić), Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, Beograd: Srpsko sociološko društvo – Institut za političke studije“, str. 382-392.
86. Kovačević, B. (2013a), Mediji i manipulacija, Politeina, бр. 5, Бања Лука, Факултет политичких наука, str. 55-70.
87. Ковачевић, Б. (1996). *Медијски рат и геноцид*, Бања Лука: Глас Српски.
88. Kovačević, B. (1994). *Neofašistički svjetski poredak*, Banja Luka: Pravni fakultet.
89. Kovačević, B. (2013b), Neoliberalizam i erozija suvereniteta, u: *Globalizacija i desuverenizacija = Globalization and sovereignty decline* (Ur.V. Vuletić, J. Čirić, U. Šuvaković), Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica: Srpsko sociološko društvo, Beograd: Institut za uporedno pravo, str. 449-463.
90. Kovačević, B. (2019c). *Neoliberalna hegemonija*, Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
91. Kovačević, B. (2013c), Nevidljivo nasilje globalnih institucija moći, *Dijalog*, br. 3-4, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Međunarodni centar za mir, str. 15-25.
92. Ковачевић, Б. (2012), „Од медијског рата до бомбардовања“, у: *Разбијање Југославије*, Зборник (Приредили: М. Ђурић, М. Кнежевић, М. Јовановић), Београд: Институт за политичке студије, стр. 237-255.
93. Ковачевић, Б. (1995). *Rat*, Нови Сад: Светови.
94. Ковачевић, Б. (2011b). *Rat i екологија: еколошке посљедице НАТО бомбардовања*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.

95. Ковачевић, Б. (2011d), Срби – двадесет година послије, *Политеиа*, бр. 1, Бања Лука, Факултет политичких наука, стр. 217-223.
96. Kovačević, B. (2004). *Zašto je papa dolazio*, Banja Luka: Pravni fakultet – Centar za publikacije.
97. Kurjak, J. (2000). „Dileme oko rešavanja etničkog konflikta na Kosovu“, u: *Problemi srpske politike*, Zbornik (priredio Aleksandar Fatić), Beograd: Centar za menadžment.
98. Lakićević, D. D. (2002). *Arhipelag Balkan: politička autoritarnost i ksenofobija u novim balkanskim državama*, Beograd: Institut za evropske studije, Centar za rešavanje sukoba.
99. Lejman, K., Krebs, A. (2003). „Kontrola nad svetskim zalihamama hrane“, u: *Globalizacija – argumenti protiv* (Priredili: Džeri Mander i Edvard Goldsmit), Beograd: CLIO.
100. Lisičkin, A. V., Šeljepin, A. L. (2014). *Globalna imperija zla: nova geopolitička raspodela snaga*, Banja Luka: Udruženje sociologa, Beograd: Validus.
101. Lubardić, M. B. (1996). „Geopolitički enciklopedizam ‘Microsoft’-a“, u: *Jagnje Božije i zvijer iz bezdana (Filosofija rata)*, Cetinje: Svetigora.
102. Lukić, A. (2013). *Humanitarne intervencije kao nehumana stvar*; Na sajtu: <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/humanitarne-intervencije-kao-nehumana-stvar.html?alphabet=l> Očitano: 30.03.2019.
103. Malešević, S. (2011). *Sociologija rata i nasilja*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
104. Malović, S. Vilović, R. (2007). *Etika novinarstva*, Zagreb: Icej.
105. Mander, Džeri (2003). „Pravila korporacijskog ponašanja“, u: *Globalizacija – argumenti protiv* (Priredili: Džeri Mander i Edvard Goldsmit), Beograd: CLIO.

106. Marčić, S. (2012). „Riba smrdi od glave: politička kultura nepovjerenja u Bosni i Hercegovini“, u: *Politička kultura...* Zbornik radova, Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomска, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
107. Marković, M. (1997). „Novi svetski poredak“, u: *Geopolitička stvarnost Srba*. (1997). Zbornik radova sa okruglog stola „Srpski narod u novoj geopolitičkoj stvarnosti“ (Glavni i odgovorni urednik Jovan M. Čanak), Beograd: Institut za geopolitičke studije.
108. Matić, M. (2007). „Neoliberalizam i kriza demokratske javnosti“, *Godišnjak 2007*, Beograd: Fakultet političkih nauka.
109. Matović, J., Petrović-Poljak, Ž. (1998). *Oružje, energija i Treći svetski rat*, Beograd: Novinsko-izdavačka ustanova „Vojska“.
110. Mihalik, M. (1976). *Moral i rat*, Beograd: VIZ.
111. Mikić, B. S. (2010). *Temnić u borbi za slobodu*, Beograd: Gradac.
112. Milosavljević, Lj. (2009). *Putovođe i smerovi*, Niš: Filozofski fakultet.
113. Милошевић, З. (2014). *Будућност националне државе*, Бања Лука: ЈУ Народна и универзитетска библиотека Републике Српске.
114. Милошевић, З. (1997). *Демократија или христократија (Света столица између рата и мира)*, Београд: Филип Вишњић.
115. Милошевић, З. (2001). *Друштвена доктрина римокатоличке цркве*, Београд: Институт за политичке студије.
116. Милошевић, З. (1996). *Зашто пана пумује*, Шабац: Змај.
117. Милошевић, З. (2012). *Империјално разарање државе*, Београд: Институт за политичке студије.

118. Милошевић, З. (2016). „Источна (гео)политика Ватикана“, у зборнику: *Небеска геополитика: Ватикан и међународни односи* (Приредио: Зоран Милошевић), Шабац: Центар академске речи; Москва: Међународна словенска академија наука, образовања, уметности и културе.
119. Милошевић, З. (2003). „Нови покушаји Римокатоличке цркве да потчини православне“, у зборнику: *Рим не мирује. О старим и новим покушајима Римокатоличке цркве да потчини православне* (Приредили: Момир Василијевић, Зоран Милошевић), Шабац: Бели анђео.
120. Милошевић, З. (2010). *Политичка модернизација*, Београд: Институт за политичке студије.
121. Милошевић, З. (2014). *Унија корпоративног капитализма: економски, политички и културни инструменти Новог светског поретка*, Београд: Институт за политичке студије.
122. Milutinović, M. (2003). *Medijske manipulacije u južnoslovenskom sukobu*, Banja Luka, 2003.
123. Milutinović, M. (2010). *Rat je počeo recima (Bosna i Hercegovina devedesetih)*, Banja Luka: NUBL.
124. Mitrović, M., M., Bovan B. S., (2009). *Osnovi sociologije i sociologije prava*, Beograd: Službeni glasnik.
125. Moris, D. (2003). „Slobodna trgovina: veliki uništitelj“, у: *Globalizacija – argumenti protiv*, (Priredili Džeri Mander i Edvard Goldsmit), Beograd: CLIO.
126. Naj, Dž. (2006). *Kako razumevati međunarodne odnose*, Beograd: Stubovi kulture.
127. Nye, Jr. S. J. (2012). *Budućnost moći*, Zagreb: Mate.

128. Pantelić, M. (2007). *Uticaj osiromašenog urana (OU) sadržanog u NATO projektilima na zdravlje stanovništva i čovekovu okolinu*, Čačak: Tehnički fakultet.
129. Pavkov, M. (2018). *Intervencionizam i međunarodnim odnosima*; Na sajtu: <https://miljanapavkov.com/2018/03/27/intervencionizam-u-medunarodnim-odnosima/> Очитано: 28.03.2018.
130. Pavlović, V. (2012). *Politička moć*, Beograd: Zavod za udžbenike.
131. Павловић К. С. (2018). *Историја Балкана: 1804-1945*, Београд: Clio.
132. Perkins, Dž. (2017). *Nove ispovesti ubice ekonomija*, Beograd: Babun.
133. Петровић-Пироћанац, З. (2007). *Геополитика воде (Хидрополитика, хидро-стресови и сукоби хидрауличног оружја XXI столећа)*, Београд: Институт за политичке студије - Центар за геополитичке студије „Југоисток“ и Драслар партнер.
134. Петровић-Пироћанац, З. (2010). *Геополитика енергије (Битна развојна компонента друштва у XXI столећу)*, Београд: Институт за политичке студије, Центар „Југоисток“.
135. Петровић-Пироћанац, З. (2008). *Геополитика хране (Битна развојна компонента друштва у XXI столећу)*, Београд: Институт за политичке студије, Центар Југоисток.
136. Pirker, W. (2002). „Rat bogatih protiv siromašnih“, u: *Senka Rima nad Vašingtonom (Pro et contra)*, Beograd: Filip Višnjić.
137. Politika. (2006). 7. maj.
138. Ponting, K. (2009). *Ekološka istorija sveta: Životna sredina i propast velikih civilizacija*, Beograd: Odiseja.

139. *Povelja Ujedinjenih naroda*; Na sajtu:http://www.mvep.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/ugovori/povelja_un_hr.pdfOčitano: 15.10.2019.
140. Press RS. (20011). 11. februar.
141. *Problemi srpske politike*. (2000). Zbornik (priredio Aleksandar Fatić), Beograd: Centar za menadžment.
142. Radermacher, J. F. *Ravnoteža ili razaranje (Eko-socijalno-tržišno gospodarstvo kao ključ svjetskog održivog razvoja)*, Zagreb: Intercon – Nakladni zavod Globus.
143. Radojičić, M. (2012). „Kraj hladnog rata, velika sila i geopolitika prirodnih resursa – prilozi za jednu studiju slučaja“, *Nacionalni interes*, Beograd, br. 2.
144. Ramone, I. (1998). *Geopolitika haosa*, Beograd: Institut za geopolitičke studije.
145. *Razbijanje Jugoslavije*. (2012). Zbornik radova (Priredili: Živojin Đurić, Miloš Kovačević, Milan Jovanović), Beograd: Institut za političke studije.
146. Reljić, S. (2013). *Kriza medija i mediji krize*, Beograd: Službeni glasnik.
147. Reljić, S. (2011). *Odumiranje slobodnih medija*, Beograd: Službeni glasnik.
148. Sakan, M. (2011). *Uzroci i posledice razbijanja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, u: *Bosna i Hercegovina u savremenom geopolitičkom okruženju*, Zbornik radova (Ur. M. Milutinović), Banja Luka.
149. Simić, R. D. (1999). *Poredak sveta*, Beograd.
150. *Srpska strana rata: trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, (Priredio: Nebojša Popov), Beograd: BIGZ.
151. *Srpsko pitanje danas*. (1995). Drugi kongres srpskih intelektualaca (Beograd, 22-23. april 1994), Beograd.

152. *Srpsko pitanje na Balkanu*. (2013). Zbornik radova (Priredio: Momčilo Subotić), Beograd: Institut za političke studije.
153. Stenli, Dž. (2019). *Kako funkcioniše fašizam: politika „mi protiv njih“*, Beograd: Samizdat.
154. Stepić, M. (2012). *Kosovo i Metohija: postmoderni geopolitički eksperiment*, Beograd: Institut za političke studije.
155. Степић, М. (2019). *Српски геополитички образац*, Београд: Catena mundi.
156. Stiglic, J. (2012). *Kako je MMF uništavao države;* Na sajtu: www.vaseljenska.com/ekonomija/josef-stiglic-kako-je-mmf-unistavao-drzave/ Očitano: 29. 10.2019.
157. Stojanović, T. (1995). *Balkanska civilizacija*, Beograd: Centar za geopoetiku.
158. Stojilović, M. (2019). *Kontekst bombardovanja 1999; Bomba prva; Ljudi; Atmosfera*; Na sajtu: <https://prviprvinaskali.com/clanci/dren/bombardovana-je-1999/miodrag-stojilovic-kontekst-bombardovanja-1999-bomba-prva-ljudi-atmosfera.html> Očitano: 26.03.2019.
159. Šijaković, I. (2008). *Sociologija – uvod u razumevanje globalnog društva*, Banja Luka: Ekonomski fakultet.
160. Šijaković, I., Vilić, D. (2010). *Sociologija savremenog društva*, Banja Luka: Ekonomski fakultet.
161. Šljukić, S. (2013). *Rezultat „humanitarnih vojnih intervencija“ je kršenje ljudskih prava i izazivanje humanitarnih katastrofa*; Na sajtu: <http://www.intermagazin.rs/rezultat-humanitarnih-vojnih-intervencija-je-krsenje-ljudskih-prva-i-izazivanje-humanitarnih-katastrofa/> Očitano: 11.05.2019.
162. Šunjić, B. (2017). *Stravične posljedice bombardiranja Srbije*; Na sajtu:

- <https://www.dnevnik.ba/teme/stravicne-posljedice-bombardiranja-srbije> Očitano: 25.12.2018.
163. *Tajna osiromašenog uranijuma: posledice NATO bombardovanja Srbije (2004)*; (Prièređivači Branimir Nešić, Nikola Marinković), Beograd: Catena Mundi.
 164. Tarner, Dž. H. (2009). *Sociologija*, Novi Sad-Beograd: Mediterran.
 165. Todorova, M. (1999). *Imaginarni Balkan*, Beograd: Biblioteka XX vek.
 166. Todorović, B. Vilić, D. (1997). *Krise: izazivanje i upravljanje krizama*, Beograd: Grafomark.
 167. Tramošljanin, B. (2014). *Kontinuitet sukoba u drugoj Jugoslaviji*, Banja Luka: Udruženje sociologa.
 168. Trifković, S. (2017). *Kontinuitet hladnog rata: međunarodni odnosi početkom XXI veka*, Beograd: Geopolitika.
 169. Vlaisavljević, U. (2013). *Etnopolitika i građanstvo*, Mostar: Udruga građana „Dijalog“.
 170. Volaš, N. Savić, Z. (2014). „Bombardovanje Republike Srpske“, u: *Tajna osiromašenog uranijuma: posledice NATO bombardovanja Srbije* (Prièređivači Branimir Nešić, Nikola Marinković), Beograd: Catena Mundi.
 171. Volzer, M. (2008). „Politika izbavljenja“, u: *Humanitarne vojne intervencije*, Beograd: Službeni Glasnik.
 172. Vuković, S. (2009). *Etika Zapadnih medija: antisrpska propaganda devedesetih godina XX veka*, Sremski Karlovci - Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

BRACO KOVAČEVIĆ
ETIKA BOMBARDOVANJA ILI BOMBARDOVANJE
ETIKE

Štampa:
MARKOS, Banja Luka

Za štampariju:
Igor Jakovljević

Tehnička priprema:
Danijel Jović

Tiraž:
200

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

355.469.2:327.51(497.6 PC)"1995"
327.51:355.469.2(497.11)"1999"

КОВАЧЕВИЋ, Брацо, 1952-

Etika bombardovanja ili bombardovanje etike / Braco Kovačević. -
Banja Luka : Evropski defendologija centar za naučna, politička,
ekonombska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka
istraživanja, 2020 (Banja Luka : Markos). - 211 strp. ; 23 cm

Тираж 200. - Библиографија: стр. 197-211.

ISBN 978-99976-22-50-1

COBISS.RS-ID 8463384

ISBN 978-99976-22-50-1

A standard linear barcode representing the ISBN number 978-99976-22-50-1.

9 789997 622501